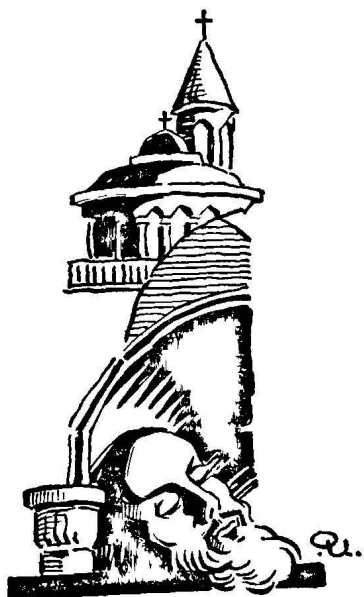

ՄԻՌ

ԱՄԱՍՁԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԵՐԱՅԱՆՂԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

ԺԹ. ՏԱՐԻ - ՆՈՐ ԸՐԶԱՆ 1945

"SION", an Armenian Monthly of Religion, Literature and Philology
Printed in

JERUSALEM - PALESTINE

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

	ԵՐԵՎԱՆ
ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ	
— Էջմիածին.	ԽՄԲ. 66
— Արիւնէն վերջ.	» 72
Կոնգակ Հայրապետական.	76
Ընտրութիւն, Ձեռնադրութիւն եւ Օծում՝ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի.	77
ԿՐՕՆԱԿԱՆ	
— “Ճառ Խաչին”.	Ե. Վ. Տ. 87
ԳՐԱԿԱՆ	
— Նորէն կը հնչեն զանգակները.	ԵՂԻՎԱՐԴ 90
— Ներկայութիւն.	» » 92
— Սերմանացան.	Յ. ՕՇԱԿԱՆ 94
— “Սալվա շինար Էջմիածին”.	ՀԱՅՐԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ 101
— Պատմութեան ծայրերէն.	ԹՈՐԿՈՄ ԱՐԵՂԱՅ 103
ԿՐՕՆԱԳԱՏՄԱԿԱՆ	
— Աստուածաւունջի Հայերէն հին թարգմանու- թիւնները.	ՆՈՐԱՅՐ ՎՐԻ. ԾՈՎԱԿԱՆ 107
ՎԵՋՈՒԱԳԻՏԱԿԱՆ	
— Յունական ազդեցութիւնը Հայերէնի վրայ.	ՊՐՈՇ. Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ 113
ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ	
— Համապատկեր Արեւմտեայ Գրականութեան.	ԵՂԻՎԱՐԴ 118
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԵՆ	
— Էջմիածին եւ Սփիւռք.	121
— Սրբազան հիւրերը Ս. Արոսէն ճեղք.	122
— Ժամանում Սրբազան Պատրիարքի.	122
— Ժառանգաւորացուներ.	123
— Հանդիսութիւններ՝ Ժառ. Վարժ.ի եւ Ս. Թարգմ. Վարժ.ի.	123
— Քառամայն պատարագներ.	125
— Տեսչական փոփոխութիւններ.	125
Յայտարարութիւն՝ Քառասնամեայ Յոբելեանի Յ. Օսականի.	126

ԲԱԺՆԵՐԻՆ

ՍԻՈՆԻ Տարեկան բաժնեգինն է՝ բոլոր երկրներու համար՝ Անգլ. Շիլին 6
կամ մէկ ու կէս Ամերիկեան Զօլար:

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԿԱՆԽԻԿ Է

Հասցէ՝ Rédaction de la Revue Arménienne SION
Patriarcat Arménien, Jérusalem-Palestine

Ս Ի Ո Ն

ԺԹ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1945

ՄԱՅԻՍ-ՅՈՒՆԻՍ-ՅՈՒԼԻՍ-ՕԳՍՏ

5-6-7-8

ՆՈՐԻՆ Ա. ՕՇՈՒԹԻՆ

Տ. Տ. ԳԵՈՐԳ Զ.

ՎԵՂ. ՀԱՅՐԱԳԵՏ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԷԶՄԻԱԾԻՆ

Սիռն գերագոյն հրճուանքն ունի, աւետել կարենալու Սփիւռքի հայու-թեան, թէ Հայաստանեայց Եկեղեցին անգամ մըն ալ կը թօթուէ տրտմութեան և ստուերին տիրակալութիւնը իր վրայէն և կը դառնայ կեանքին, դերին՝ զոր իր դարերը դրած են այս ժողովուրդի պատմութեան մատեաններուն: Ս. էլ-միածինը իր Գահակալը ունի, այնքան դժնդակ կորանքներէ, կործանումներէ վերջ, և նոյնիսկ ի հեռուկս անոնց:

Գոհ ենք և ուրախ. տաքնապը դադրած է. ինչ որ լաւատես իղձերէ թելադրուած կը սիրէինք նախագգալ, իրականութիւն է արդէն, խորհրդաւոր որքան հեռանաւ:

Յունիս 16-ին, էլմիածնի նուիրական կաթողիկէին ներքեւ, բացուեցաւ Ազգային-Եկեղեցական Ընդհանուր Ժողովը. վեց օրեր վերջ Յունիս 22-ին, Ուրբաթ օրը, կատարուեցաւ կաթողիկոսական ընտրութիւնը, և Մայր Աթոռոյ Ազգընտիր Տեղակալ՝ Տ. Գէորգի Արքեպիս. ՋէօրՔի-Քեմէն, որ, բացի Հոգեւոյս Տ. Խորէն Կաթողիկոսի վերջին տարիներուն յայտնաբերած օգտաշատ գործունէութենէն, անոր վախճանումէն յետոյ մանաւանդ, Աթոռոյ իրական պարապու-թեան ութը տարիներուն, նախախնամութիւն էր եղած, լիովին արժեցնելով հեռատես ու գործունեայ՝ Ազգին և Եկեղեցւոյ սիրով սոցորուն և բարձրագոյն ձեռ-նահանութիւններով օժտուած հոգեւորականի իր առաւելութիւնները, ընտրուեցաւ և երկու օր վերջ՝ 24 Յունիս, Օծուեցաւ Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց:

Առաջին կէտը՝ որ ուրախութիւն պէտք է առթէ բովանդակ Ազգին, այն է թէ իրական արժանիք մըն է որ կը բազմի Լուսաւորչի Աթոռին վրայ: Գիտուն, հեռատես, և գործունեայ անձնաւորութիւն մը, որ Ազգին և Եկեղեցիին ամենէն բախտորոշ մէկ շրջանին, իրատես փորձառութեան և ուշիմ իմաստութեան հիանալի փաստը տուաւ, փրկելու համար անգամ մը ևս Եկեղեցին իր առաւել քան դժնդակ տաքնապներէն, Ազգին ներքին խռովքներով ինչպէս արտաքին ազդակներու ճնշումով զոյաւոր:

Գոհունակութեան արժանի երկրորդ պարագան, արդարամիտ այն կեց-ուածքն է, զոր Հայաստանի Սովիէտ Կառավարութիւնը ցոյց տուաւ ոչ միայն Խորհրդային սահմաններէն ներս ապրող հայ հասարակութեանց, այլև արտասահմանեան զաղութներու պատուիրակութեանց հանդէպ: Փութկոտ, յարգալից և հոգածու վերաբերմունքը զոր գտան պատգամաւորները ամենուրեք Սփիւռքի բոլոր սահմաններուն վրայ, վեր է ամէն զգացումէ և հաշիւներէ, և միայն ու-րախութիւն կրնայ պատճառել բոլորիս, ու երախտիք Հայաստանի Կառավար-ութեան նկատմամբ:

Ոչ նուազ միջթարական է և ամէն մասամբ զնահատելի, որ այս ըն-տրութիւնը կը կատարուէր նորահաստատ ազգային օրէնքին համեմատ ու միա-

ձայն, այլ մանաւանդ բովանդակ ազգին սրտաթունդ հաճութեամբը: Իսկ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսի մասնակցութիւնը այս ընտրութեան, զայն կը վերածէր սրտառուէ հանդէսի մը, անխախտ թաց մեր պատմութեան մէջ, ինչպէս նաև անոր կուտար իմաստ մը որ սկիզբ մը կը նշանակէ այս ժողովուրդի պատմութեան համար — Համահայութեան նուիրական պատգամին անդրանիկ կերպարանքը —:

Պէտք չէ ուշադրութենէ վրիպեցնել նոյնատեն որ իրերը կատարեցին տայպէս գոհացուցիչ ընթացք մը. թէ՛ դէպքերու պատմական դասաւորումը և թէ՛ սկիզբէն չպակսող բարեշնչան աշխատանքի յարատեւութիւնը՝ անոր կողմէն որ այսօր այնքան արժանիքով և իրաւունքով կը բազմի Լուսաւորչի Աթոռին վրայ, աւելցուցին բարեյօժար նկատառման տրամադրութիւնները: Յետոյ կրօնի ազատութիւնը Խորհրդային կարգերէն ներս՝ սկիզբէն ի վեր սկզբունք է եղած և կը մնայ, իսկ երկրորդ այս Մեծ Պատերազմի նախօրեակին, Սովիետ Իշխանութիւնը մասնաւոր կարևորութեամբ նայեցաւ Եկեղեցիին: Ռուս Պատրիարքի մեծաշուք ընտրութիւնը, և կարգ մը եկեղեցական կալուածներու և առանձնահատուկ անհատներու վերադարձը փաստ մըն է այս իրողութեան: Տարբեր չէր կրնար ըլլալ Հայաստանի Կառավարութեան ալ վերաբերմունքը Հայ Եկեղեցւոյ հանդէպ: Թող թէ Հայրենական Պատերազմի մէջ Հայ Եկեղեցին թէև կոտորակուած ու ջախջախ, նորէն ստանձնեց իր պատմական դերը: Ազգընտիր Տեղակալը՝ յանուն Հայ Եկեղեցւոյ, իր սրտազին կոչերով դիմեց ինչպէս Մայր Հայրենիքի՝ այնպէս ալ ի Սփիւռս եղող իր որդիներուն, որ իրենց լաւագոյնը ընեն, օժանդակելու մեր երկրի պաշտպան Կարմիր բանակին և Հայ զինուորին, որ մեր պատմութեան ամբողջ դարերուն, անոր բոլոր նսեմութիւններուն վրայ իսկական կարմիր գեղեցկութիւն մը եղաւ իր արեան կարմիր հոսումով, ստեղծելով առասպելական քաջութեան արդար համբաւը ինչպէս երէկ՝ այնպէս ալ այսօր՝ Կերչէն մինչև Պետրին:

Հայ Եկեղեցին ինչպէս մեր գերութեան օրերուն, այնպէս ալ Սփիւռքի տրամութիւններուն մէջ, գիտակ է իր զաւակներով կերտուած փառքի այս արժանիքին և հաւատարիմ է այս անգամ ալ դարաւոր իր դերին, երբ ամենէն վճռական րոպէներուն անոր Խորհրդաւոր արգանդէն մեծեր ծնան վտանգուած ժողովուրդի ճակատագիրը դիմաւորելու, տարադնումը դարմանելու: Զուր տեղը չէ որ ամբողջ ազգը իր գերագոյն խոչալին իրագործումը այսօր ալ կը վստահի Լուսաւորչի Աթոռի Գահակալին:

Ընդհանուր այս յեղաշրջութեան շնորհիւ էր որ Հայոց Եկեղեցին կը յաջողէր վերազանել իր դարաւոր Խորհրդոյին այս նոր յարութիւնը, ընտրութեամբը Հայ Եկեղեցւոյ Պետրին և մշտնջենաւորմամբ Լուսաւորչի Աթոռին: Ուրախ ենք, ու երախտապարտ Հայաստանի իմաստուն վարիչներուն, որոնք գիտցան գնահատել Էջմիածինը, ու անով Հայաստանեայց Եկեղեցին, ու վստահելնք թէ չէին կրնար տարբեր Խորհիլ, քանի որ Եկեղեցին իր կրօնական կուսակցութեամբ է միշտ ազգային գիտակցութեան մշակման գործը: Հաշտման կցորդ նկատած է միշտ ազգային գիտակցութեան մշակման գործը: Հայաստանի Կառավարութիւնը ինչ իրաւակարգերու և հրամայականներու ալ ծայայէ, չի կրնար չմտախոհուիլ հայ ժողովուրդի ցեղական ինքնութեան պահպանումով, և տարակոյս չկայ թէ այս տեսակէտով, իրեն աշակեց մը միայն կրնայ նկատուի Հայ Եկեղեցին:

Երևոյթները քաջալերական են, Աստուծոյ նախախնամող աջը կը հսկէ ինչպէս Հայ ժողովուրդին՝ այնպէս ու Հայ Եկեղեցիի ճակատագրին վրայ: Ողջ-մտութիւնը և բարեյոթարութիւնը չէ որ կը պակսին էլ միաժնի և Հայրենիքի մէջ, հասկցողներ և հասկցողներ միանգամայն կան հոն՝ Մայր Աթոռոյ շուրջ:

Բովանդակ Սփիւռքը մէկէ աւելի պատգամաւորներով Մայր Աթոռոյ Գահակալի ընտրութեան տարաւ իր մասնակցութիւնը և իրագործեց զայն ընդհանուր և անօրինակ շքեղութեամբ: Արտասահմանի ներկայացուցիչները տեսան մեր Հայրենիքը, արիւններէն վերջ, վերելքի իր երազներու և յոյսերու ճամբուն՝ առաւել քան երբէք խոստումնալից և շքեղ, Ձգացին Սովիէտ Միութեան և Հայաստանի Կառավարութեան բարեացակամ ու ջերմ վերաբերմունքը էլ միաժնի և Հայ Եկեղեցւոյ հանդէպ, և լեցուած տարբերով, ճառագայթումով մեր երկու գերագոյն փառքերուն, կրկնապէս սրբազնացած մեզի եկան աւետելու Հայ Հայրենիքի և Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ քաղցր լուսաբացին պատգամը: Մեր պատմութեան մէջ, քիչ անգամ բառերը այնքան իրաւութիւն և ծանրութիւն ստացան, որքան պատգամաւորներու բերանէն, և այս անոր համար, վասնզի անոնք օղին մէջ նետուած խօսքեր չէին, սպասումներուն դէմ կերպարանաւորուած յոյսեր ու երազներ չէին, կասկածներ փարատելու ծառայող ճարտարամիտ արտայայտութիւններ չէին, այլ իրականութեան ձայնը և անոր շօշափելի փաստը: Տեսած էին անոնք, մեր Հայրենիքի ֆիզիք կերպարանքին յեղաշրջութիւնը, անոր ծաղկող մշակոյթը իր բոլոր երեւաններուն վրայ, որ հակառակ պատերազմի արգելիչ ազդակներուն կը շարունակէր իր թափը կարելի հրայրքով ու նուիրականութեամբ: Սովորական խանդավառութեամբ միայն պէտք չէ մօտենանք հայ մշակոյթին. այդ բառը՝ Սփիւռքի հոգեբանութեան մէջ տակաւ կը դառնայ անկնիք, վասնզի հոս անոր կը պակսին անհրաժեշտ սնուցիչները, որոնք պայմանաւոր են միայն Հայրենիքով: Մեր մշակոյթը իբրեւ հայ հոգիի գերագոյն աւանդարանը միշտ հայածուած է, Արարատի շուքին ան կը պաշտպանուի նախ իր անմիջական խորիմներէն — հողին ձայնը, լեռներու փառքը, ամէնօրեայ ապրումը — ապա իր ներքին բնագոյլին զգայարանքով, ցեղին ոգիով, որ անմահ ընդունարանը, տնկարանը և արգանդն է, ուր կ'աւագանուին և կը սաղմաւորուին ժամանակի, շրջապատի, արեան ու երազի բերազան ազդեցութիւնները, հագնելու համար կերպարանքը՝ ժողովուրդի մը հարազատ մշակոյթին: Ուրախ ենք մանաւանդ որ մեր ճարտարապետութիւնը, մեր գրականութիւնը, մեր երգը, միայն անցեալէն ու աւերակներէն չեն դար այսօր, այլ կուզան մեր հարազատներու բազումներով, քրտինքով և արիւնով կերտուած գեղեցկութենէն: Եւ Սփիւռքը իր մօայլ ճակատագրի ձայնին մէջէն, լսելէն ու սրտապնդուելէն անդին, իբրեւ հայրենագուրդ և հայրենակարօտ Հայութիւն, պարտի ճշդել կարելի պարկեշտ կեցուածքը, կասկածի տակ չձգելու հոն կատարուածը, որ իրականութիւն է և մերը, յետոյ միասնական և անվերապահ մտածումով և կեցուածքով ճանչնայ զայն իբրեւ մեր գերագոյն փրկութիւնը, որպէսզի կարելի ըլլայ մեզի, Սփիւռքի հայութեան, կատարել անոր նկատմամբ մեր միահամուռ ու աննահանջ հայու պարտքը:

Իսկ Մայր Աթոռի նկատմամբ զգացուած թոյլատուութիւնը Սովիէտ Հայաստանի Իշխանութեան կողմէն, սկիզբէն ի վեր սկզբունքով ճանչցուած կրօնի

և խղճի ազատութեան մէկ արտայայտութիւնը չէ միայն, այլ աւելի բան մը՝ բան ինչ որ կրնայինք մտածել և զգալ:

Հոգեղէն այս հրճուանք ստեղծող իրողութեանց շարքին, Սիոն ուրախութիւն ունի Սփիւռքին կարենալ աւետելու նւթեղէն իրականութեանց գիծէն այլապէս գեղեցիկ և յուսադրիչ փաստեր: «Գրաւաւած» էլ միածինը ամբողջապէս կը դառնայ իր իրաւատիրոջ, Հայոց Հայրապետութեան, գրեթէ հին օրերը յիշեցնող հոգեկան թելադրանքներու մէջ: Տաճարը, յարակից շէնքերը, հողերը, որոնք դարերով մեր հաւատքին տնկարանը եղան, մեր սրբազան հայրապետներու անձկութեան, երազներու և հաւատքին անսպառ սերմերուն առջև՝ մշտաբաց, մշտապաշտոն: Էլ միածնի ամբողջ կերպարանքը մօտ է ազատագրուելու դարերու կնճիւղէն և աւերէն, շնորհիւ առաջժամ անձանօթ բարերարներու հետաքրքրութեան, և վաղուան անտարակոյս իրացման: Ուրիշ բարերարներ՝ որոնց անունները սիրելի են մեզի, և թերթերէն արդէն ծանօթ ձեռքի, ստանձնած են մեր օրերու ամէնէն բարձրորակ ինչպէս օգտակար մեքենային — Տպագրական Մամուլին — բոլորովին արդիական կազմով հաստատուած հինաւուրց այդ կամարներու ներքև: Եւ տակաւին անոնք՝ որոնք ձեմարանի հոգեոր սաներու հայրութիւնը փառասիրեցին, անսալով այսպէս մեր ժողովուրդը սպասին, որուն ամէնէն ազնիւ ձեւը կենդանի տաճարներն են իր հողերը զինուորներուն: Եւ տակաւին ուրիշ սրտաբուխ յանձնառութիւններ, որոնք բոլորը կը հաստատեն Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ հանդէպ հայ ժողովուրդի անմար, անվախճան վստահութիւնը: Այս բոլորը էլ միածինը ևս կը դնեն իր վերելքի ճամբուն մէջ, վերագտնել կարենալու համար իր դարաւոր դերին ու խորհուրդին ամբողջ շքեղութիւնը, ըլլալու համար հայոց վերաշինուող և վաղուան մեծցած ու բարգաւաճ Հայրենիքին և հայրենաբաղձ հայ Սփիւռքին, ոչ միայն հրայրքը այլ նաև մեզ իրարու բերող մազնիսը:

Սէր և յարգանք. — կարելի չէ այլապէս մտածել՝ հայ ժողովուրդի իր Եկեղեցիին նկատմամբ ունեցած վերաբերմունքին համար, զոր միշտ զգացած և իրապէս երևան է բերած անոր իշխանութիւնը ներկայացնող Հայրապետական Աթոռին և Հովուապետական հեղինակութիւնը խորհրդանշող Գաւազանին հանդէպ: Անբացատրելի՝ բայց հասկնալի իրողութիւն մըն է արդարև, սրտի և հոգիի գեղեցիկութեամբ և մեծազորութիւններով յայտնաբերուած այն յարուժը, որով հայութիւնը ինքզինքը սերտ և չիբմ կապակցութեան մը մէջ զգացած է միշտ էլ միածնի հետ, անոր անունին, անոր պատկերին, անոր մտածուածին մէջ զրդուելով և մեծարելով իր ամէնէն մեծարժէք նուիրականութիւններէն մին:

Այսօր, ու է առեկէ աւելի, ժամանակն է որ էլ միածնի այդ զաղափարին առջև բովանդակ հայութիւնը իրականացնէ իր պատկառանքին պարտքը: Էլ միածինը եթէ այսօր իր բովանդակ պարտքին և ոյժին հոգևոր թափը չի կրընար արձակել մեզի, չունենալով իր երեքնի իշխանութեան բովանդակ ճոխութիւնը, սակայն այդ իսկ պատճառաւ, անոր սէրը պէտք է իբրև հրամանակարգ առաքինութիւն մը, ու է ժամանակէ աւելի, լեցնէ մեր սիրտը:

Յարգանք անոր՝ որ ննջեց իւրոյս անմահութեան, Պատուական Հայրապետին Խորէնի, յարգանք նաև անոր որ իմաստուն և բարի գործունէու-

թեան մը արդիւնքներով և խոստումներով կուզայ մեր նայուածքը իրեն ձգելու :

Սիւն իբրեւ պաշտօնական արտայայտութիւնը Երուսաղէմի Պատրիարքութեան, երբ ընթացք կուտայ այս զգացումներուն, միայն հոգեւոր իշխանութեան մը հանգամանքը չի տեսներ իր մէջ : Էջմիածնի բախտաւորումը առիթ է իրեն համար, որպէսզի ինքզինքը նկատէ նաև արտայայտութիւնը համահայ Սփիւռքին, որուն գաւակները ինչ զաղափարաբանութեան ալ պատկանին իրենց գիւրեմք միշտ մէկ կը զգան այս ժողովուրդի ճակատադրին դէմ : Այդ ճակատադիրը իր ձեռքին մէջ ունեցող գերազոյն Հաստատութեան հասցէին՝ Սիւն կը մասնուցանէ նաև այդ Սփիւռքին արտայայտ և արտագեղ մաղթանքները, որպէսզի ի կատար ածուին, իրենց լիութիւնը գտնեն համայնական երազները մեր բոլորէն, միութարուն ոսկորները նահատակներուն, բացուին լոյսին և ուրախութեան սրտերը բոլոր «ստուերներու մէջ» նստողներուն :

Թող Տէրը ինք առաջնորդէ իր նորընտիր պաշտօնեան ի բարին և ի խաղաղութիւն :

ԽՄԲ.

Կ Ե Ն Ս Ա Գ Ի Ս. Կ Ա Ն. Ա. Կ Ն Ա. Ի Կ

Նորին Ս. Օծութիւն, Ազգնտիր Վեհափառ Հայրապետ, Տ. Տ. ԳէՈՐԳ Զ. Սրբազնագոյն Կաթողիկոս Ձէօրէքճեան՝ ծնած է Ռոստով, Նախիջեան քաղաքը, 1869-ին : Աւարտելէ վերջ տեղւոյն ծխական դպրոցը, կ'ընդունուի Էջմիածնի ձեմարանի եւ 1889-ին կ'աւարտէ անոր լրիւ դասընթացը : Հազիւ վերջացուած ձեմարանի Գ. Դասարանը, աչքի կ'իյնայ իր ուշիմութեամբ, եւ ձեմարանի Վարժոցում, իրեն կը յանձնուին երաժշտութեան դասեր, միաժամանակ կը ղեկավարէ նաեւ վանքի երգեցիկ խումբը :

1889-ին ձեմարանի դասընթացը աւարտելէ վերջ՝ կը ձեռնադրուի Սարկաւազ, իրեն կարգաւից ունենալով Գարեգին Յովսէփեան (Ն. Ս. Օծութիւն Կիլիկիոյ ներկայ Կաթողիկոսը), Կարապետ Տէր-Մկրտիչեան, եւ ձեմարանի Տեսուչ՝ Արշակ Նահապետեանը :

Սարկաւազ ըլլալէն վերջ, Նորին Ս. Օծութիւնը կը մեկնի Նախիջեան իրրեւ դասատու տեղւոյն դպրոցին : Սակայն ձեմարանի Վարչութեան ուշադրութենէն չի վրիպիր այս ընդունելի եկեղեցականը, ու կը հրաւիրուի հետեւեալքար մեկնելու արտասահման, բարձրագոյն կրթութիւնի ստանալու համար : Այսկերպով իրականութիւն կը գտնէր իր տարիներու փափաքը եւ ինք կը մեկնէր Լայպցիգ : Համալսարանի մէջ նախ կը հետեւի աստուածաբանութեան եւ իմաստասիրութեան, ապա յետ-քննութեան կ'ընդունուի Լայպցիգի Քոնսէրուաթուառը, 1894-ին կ'աւարտէ երաժշտական իր դասընթացը, կը վերադառնայ Էջմիածին եւ կը կարգուի երաժշտութեան դասատու ձեմարանի մէջ : Տարի մը վերջ կը հրաւիրուի Նախիջեանի Հոգեւոր Ընծայարանի մէջ երաժշտութեան, եկեղեցական պատմութեան եւ բարոյագիտութեան դասեր ստանձնելու ու կը մնայ այդ պաշտօնին մէջ մինչեւ 1913 : — 1913-ին Գէորգ Ե. Կաթողիկոսի հրաւերով Էջմիածին կը վերադառնայ, կ'ընդունի Վարդապետական ձեռնադրութիւն, եւ կը մեկնի իր տեղը իրրեւ Առաջնորդական Փոխանորդ Նախիջեանի Թեմին :

1916-ին Կաթողիկոսի հրաւերով նորէն կը վերադառնայ Էջմիածին որպէս անդամ Սինդոքի, ու կը կարգուի Նոյն ատեն Նախագահ Ս. Էջմիածնի եւ Երեւանի Եղբայրական Օգնութեան մասնախումբերու : Բախտազուրկներու, որբերու եւ թշուառներու նկատմամբ իր ցոյց տուած հայրական ու եղբայրական ոգին, բարձրօրէն կը գնահատուի եւ կը սիրուի ամենուրեք, թէ ժողովուրդէն որ իր մէջ կը տեսնէ միայն ժառանգ եւ գուրգուրոտ հայր մը եւ թէ գործի ղեկավարութենէն : Գէորգ Ե. Կաթողիկոսը գնահատելով եռանդուն եւ անձնուէր վարդապետին գործունէութիւնը, 1917-ին Նպիսկոպոս կը

ծեռնադրէ՛լ զայն : Յետոյ տարի մը վերջ Միաբանութեան կողմէն կ'ընտրուին նախագահ վանական կառավարութեան եւ Լուսարարապետ Մայր Տաճարի :

1921 թուին կը մեկնի Թիֆլիս իրեն Կաթողիկոսական Ներկայացուցիչ Վրաստանի Թեմին եկեղեցական գործերու կարգադրման համար : 1922-ին Թեմական Պատգամաւորական Ժողովը միաձայնութեամբ զինք Առաջնորդ կ'ընտրէ : 1927 թուին կ'ընտրուի Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդի անդամ : 1928-ին վերստին Կաթողիկոսի եւ Գերագոյն Խորհուրդի կարգադրութեամբ կը մեկնի Թիֆլիս, հոն ծայր տուած ազատ եկեղեցական շարժումը դադրեցնելու համար, ու կը յաջողի օրինական միջոցներով ետ առնել անոնց կողմէ գրաւուած եկեղեցիները :

1932-ին տեղի կ'ունենայ կաթողիկոսական ընտրութիւնը, եւ Ազգ. եկեղեցական Ժողովը զինք կ'ընտրէ անդամ Գերագոյն Խորհուրդի : 1938 Ապրիլ 6 ի լուսջող գիշերը կը վախճանի Խորէն Կաթողիկոսը, այդ միջոցին Ձէօրէքեան Սրբազանը Թիֆլիս էր մեկնած՝ որոշ յանձնարարութիւններով : Թիֆլիսէն անմիջապէս էջմիածին կը վերադառնայ, եւ կ'ընդունի Հանգուցեալ Կաթողիկոսի նախօրօք պատրաստուած կոնդակը ուր ինքը նշանակուած էր իբր Տեղակալ Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան : Ձէօրէքեան Հոգեւոր Խորհուրդի անդամներու հետ կը շարունակէ Մայր Աթոռի պահպանման գործը մինչեւ 1941 :

1941-ին գումարուած Ազգ. եկեղեցական Ժողովը եպիսկոպոսներու թիւի պակասին եւ արտասահմանէն եկած ոչ բաւարար պատգամաւորներուն պատճառաւ կը յետաձգէ կաթողիկոսական ընտրութիւնը, բայց միաձայնութեամբ կ'ընտրէ Գէորգ Սրբազանը, Տեղակալ Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան :

Նորին Ամենապատուութիւնը բարեխղճօրէն եւ գիտակցութեամբ կը լծուի գործի, պահպանելու համար Մայր Աթոռի իրաւունքները եւ բարեկարգելու զայն, որքան որ պարագաները կրնային թոյլատու ըլլալ : Հայրենական պատերազմին, Նորին Ամենապատուութիւնը գիտակից իր դերին, հայրենասիրական ոգեշունչ կոչերով հրաւիրեց ինչպէս արտասահմանի, այնպէս ալ Հայրենիքի Հայութիւնը, որ իր օժանդակութիւնը բերէ Կարմիր բանակին եւ Հայ զինուորին :

Ապրիլի կէսերուն, Նորին Սրբազնութիւնը մեկնեցաւ Մոսկուա հանդիպելու եւ խօսելու համար Ի. Վ. Ստալինի հետ՝ Հայ եկեղեցւոյ գործերու վերաբերեալ հարցերով : Այդ բարեպատեհ հանդիպման առթիւով Նորին Ամեն. Ազգ. Սրբազանը կ'արտօնուէր էջմիածնի մէջ գումարելու Համազգային եկեղեցական Ժողով եւ զբաղելու Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ընտրութեամբ :

16 Յունիս 1945-ին էջմիածին գումարուած Ազգ. եկեղեցական Ընդհ. Ժողովը ծեռնարկելով կաթողիկոսական ընտրութեան՝ 22 Յունիս Ուրբաթ օրը միաձայնութեամբ զինք ընտրեց Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց. երրորդ օրն իսկ, Կիրակի, 24 Յունիս, կը կատարուէր Օծումը :

Ամբողջ Սփռութեամբ, Մայր Հայրենիքին հետ, կեցած էջմիածնի ամբիժ յուշերին առջեւ, մեր հոգիի բովանդակ երկնաշունչութեամբ մաղթենք, «... միշտ անշարժ պահեալ զԱթոռ Հայկազնեայ» :

ԻՄԲԱԳ-ՐԱԿԱՆ Բ.**ԱՐԻԻՆԵՆ ՎԵՐՋ**

Երկրորդ Մեծ Պատերազմի ամենէն սև օրերուն՝ Սիոն չղաղբեցաւ իր յոյսը յայտնելէ լաւ օրերու թելադրանքներով, թէ՛ Իմպերական սիւնակներու մէջ և թէ աշխատակիցներէ ստորագրուած յօդուածներով։ Մեր թերթը քաղաքական օրգան մը չէ, բայց է անկէ աւելին։ Քաղաքական կուսակցութիւնները, կազմակերպութիւնները, մարդկայինով պայմանաւոր, կը մնան յաճախ ենթակայ անոր տկարութեանց, վերիվայրումներուն։ Պէտք կ'այ ըսելու որ Եկեղեցին իր հոգեկան տարրերովը, մասամբ մը զերծ է այդ տկարացնող ազդակներէն։ Անա թէ ինչո՞ւ կ'ուզենք ըսել մեր խօսքը, սկսող նոր աշխարհի սեմին։

Շուրջ վեց տարիներ, մարդը անարգեց իր Աստուածը։ Այս մէկ նախադասութեանը մէջ բարի եղէք տեսնելու աննախընթաց նախճիրին անհաւասարելի արհաւիրքը։ Դժուար է մտածել այսօր թէ ինչպէս կարելի եղաւ այս աղէտը, բայց մէջտեղն է փաստը։ Քաղաքակրթութիւնը իր կէսին մէջ կործանած, հարկւրաւոր միլիոն մարդկային կեանքեր խեղդուած և իրենցմով պայմանաւոր գեղեցկութիւնը, ոյժը, բարիքը վերածուած փոշիի։ Ձի բաւեր քաղաքակրթութեանց աւերածը ողբալ, մեր խորունկ հաւատքն է որ, մարդկութիւնը նման աղէտներ չղթայագրեծելէ առաջ պիտի յիշէ այս դժպիհի շրջանը։ Մենք յայտնեմք էինք այս էջերուն մէջ, աղէտի ամէնէն բուռն օրերուն թէ Աստուած կը պահէր մեր մէջ։ Այսօր կը զրուէին այս տողերը զօրաւոր վստահութեամբ՝ թէ Աստուած կը մօտեցայ մեզի։

Ձեռք դատեր մարդկային յիմարութիւնը, բայց կը սարսափինք այդ յիմարութեան կարելի հետեւանքներէն, մանաւանդ հիմա, երբ գիտութիւնը մարդոց ձեռքին տակ դրած է անաւորազոյն միջոցներ։ Գիւտերը զիրար պիտի գերազանցեն, հնարքները զիրար պիտի ամրողչացնեն, և գլխու պտոյտ կ'ունենայ մարդ մտածելու թէ ուր պիտի յանգի խելքին այս խոր արշաւը, Աստուծոյ աղուոր այս աշխարհը վերածելու, մեզի համար, դժոխքէ ալ աւելի զարհուրելի հանդէսի մը։

Պատերազմը սնանկացած է իր իսկ զարհուրանքէն։ Մեր դարու սկիզբը, նիւթապաշտ մտածողութիւնը երբ կը պատգամախօսէր Ի. դարու բնաշինման պատերազմները, չէր իսկ կասկածեր աստիճանը բնաշինչումին զոր այդ դարու կիսուն, ռումբ մը իրագործած է արդէն։ Ռումբեր ռումբերու ետեւէն, գիւտեր գիւտերու յաջորդող, և դուք կ'ընկրկիք զարհուրած ի դէմ այս հեռանկարին, որ աշխարհն է այդ մահուան ճարտարապետութեան ներքեւ։ Հոգին. ան չի վախճար ռումբէն և չսպառնար աշխարհին։ Ձի՛ ներուժը արդեօք մեզի հաւատալ, թէ միակ միջոցը այս է ի վերջոյ մարդուն վերադարձալ, իբր միակ դարմանը գալոց աղէտներուն։ Հոգիներուն մէջ կատարուելիք յեղաշրջումն է որ

մեզի համար սնկարելի պիտի դարձնէ բնաջնջման այս արհաւիրքները, ազգերէ ազգ, ժողովուրդներէ ժողովուրդ։ Եւ Եկեղեցին որ դարերով այս տաճնապնե-
րուն մէջ իր փաստն է բերած փրկարար այդ ազդեցութեան, կը հաւատանք
աւելի քան երբեք որ այսօր ալ, ասկէ վերջն ալ, չի կրնար լքել իր դարաւոր
դերը, մտնելով մարդերուն՝ աստուածայինը։

Բարբարայտութիւն է զգալ՝ որ այսօրուան մտածողներէն շատերու հա-
մար «հոգին» բացատրութիւն մը չէ միայն մեր ներքին անորակելի վիճակին,
ոչ ալ Աստուած՝ Քիզմտանքով խառնուած բարոյականին արտայայտութիւնը։
Հակառակ արդի մարդկայնականութեան, մարդով զԱստուած բացատրելու, հո-
գին, հոգեկանը, անհրաժեշտ ազդակ մըն է քաղաքակրթութեան. այս իրողու-
թեան հակառակ միտումներն են պատճառ որ աշխարհը միշտ կը յամենայ իր
եղջանկութիւնը զանելու, և քառորդ դար հեղ մը կրակի կուտայ իր նիւթական
քաղաքակրթութեան բուրգերը։

Հոգին միայն կրնայ նուաճել նիւթին և նիւթով պայմանաւոր ազդակ-
ներու տիրակալութիւնը, որուն ներքե և կը հեծէ մեր դարու քաղաքակրթու-
թիւնը։ Նիւթականացած այս վիճակը պատմութեան մէջ, նոր չէ որ իր շու-
քերը կը մօտեցնէր մարդկային ապրումներուն, սակայն վերջացող դարաշրջանը
զայն իր բարձրակէտին հասցուց։

Այսօր աւելի քան երբեք մարդիկ կը զգան թէ ազգերու կեանքին սկզբուն-
քը, ոյժին և մեծութեան գաղտնիքը, նիւթական չէ և պիտի չըլլայ երբեք։
Ժողովուրդները չեն միմեծ իրենց Ֆիզիքական վերքերէն, այլ հոգեկան։ Հե-
րոսական փառքը ազգերու, նոյնիսկ շինուած ազնիւ գուպարներէն, և անոնց
մտաւոր ձիրքերն անգամ բաւական չեն գիրենք ապրեցնելու, եթէ անոնց պակսի
հոգին, որ տեսակէտ մը, դաւանանք մը ըլլալէ աւելի վեր՝ իրերու և իրողու-
թեանց դիմաւորումն է, արժեւորումը։ Նոր հանգանակներով չէ որ Եկեղեցին
պիտի խառնուի այս վերանորոգման աշխատանքին, Աստուած չի՛կրնար հինալ՝
որ նորոգուի։ Հոգին, ինչ կերպով ալ որ ուզենք բացատրել զայն, ճշմար-
տին, բարիին և զեղեցիկին սկզբունքն է, ներգոր սնունդը, որով կը պայծա-
ռակերպուի մարդը, կ'ազնուանայ իր ըմբռնումը և կը դիւրանայ փառքը իր
ճակատագրին։ Իրական բարեշրջումները մտաւոր, բարոյական, կրօնական այս
մեծ ճշմարտութեան արգասիքն են։

Աստուած անբաժան բաժինն է մարդկային կեանքին։ Ան է որ կը լեցնէ
խորհրդազգած հոգիները, տալով գերազանց վայելք ազնիւ կեանքի։ Հոգին չի
սոկարանար, չի հիւժիւր, և նիւթին շրջապատէն կը զատորոշէ գիտակից և խոր-
հող մարդը, առնչելու զայն Մեծ Հոգիին, Աստուծոյ։ Աշխարհը եթէ կ'ուզէ
բաւճրանալ մարդկային կարելի արժանապատուութեան, պէտք է որ իր միտքին
մէջ կարևոր մասը աստուածացնէ։ Հոգիին սնանկութիւնը մեծագոյն չարքն է
արդի մարդկութեան։ Հոգեկանին ձգտումը կը պակսի արդի երիտասարդու-
թեան, որ կը մեծնայ նիւթական հաճոյքներու հասարակ զգացումներով։ Հոգին
կը պակսի մեր Մամուլին, անոր համար մեր մտաւոր բոլոր արտայայտութիւն-
ները ճիգճ են և առօրեայ։ Հոգին կը պակսի նոյնիսկ հոգիին մատուռակ մեր
եկեղեցական նուիրապետութեան, այդ է պատճառ թերեւ որ տառապողներու
անհուն լեզունին դէմ այնքան քիչ ըլլան հոգիին հերոսները, որոնք կարենային

իրենց էութեան մէջ դիզուած անդունդն, զրկանքէն, մոխրէն, հանել կտոր մը լոյս, պատառ մը կապոյտ, զերծ մեր աշխարհի կնիքէն, պայմաններէն, յաւերժ և անայլայլ, թիւադրելու չափ յաւերժութեան, անայլայլութեան մեծ յղացքը մեր ներքը :

Ու պէտք չէ մոռնալ, որ առանց հոգեղէնին, այսինքն մեր էութեան բարձրագոյն մասին, արուեստի զործ մը, հերոսական արարք մը, սրբազան իրագործում մը հազիւ թէ կրնայ յալոյիլ :

Երբ հոգի կ'ըսենք, չենք հասկնար անշուշտ Գերանցականը, որ կ'սնդիտանայ իրականութիւնը և կը յաւակնի ստեղծել ճակատագիր մը՝ դուրս տեսանելի աշխարհէն : Հոգին հոս պէտք է հասկնալ իբրև գերագոյն մասնիկը մարդուն, որուն կրնանք տալ իբրև ստորագելի աւանդական բարոյականին բոլոր միութիւնները, արդարութիւն, վեհանձնութիւն, հաւատքը ճշմարտութեան . ճիշդ վերջապէս՝ տեսնելու իրողութիւնները իրենց արժէքին մէջ, ըստ տեսակի, կարգի և արժանեաց, և ջանքը՝ պահելու զանոնք իրենց արդար հաւասարակշռութեան և ներդաշնակմանը մէջ : Աշխարհը այժմ պէտք ունի ասպետական դարերու աղնուականութեան և վեհանձնութեան, այսինքն ռզեկամիմ : Մարդկային ու եղբայրական այն տաք կազդոյրին՝ որ կարող պիտի ըլլայ լուծելու բոլոր հրատապ հարցերը և անհարթարելի կնճիռները :

Իզուր քաղաքագէտներ, տնտեսագէտներ և զինուորականներ կը բազմապատկեն իրենց խորհրդակցութիւնները՝ դարմաններ առաջարկելու : Բոլոր այս նախադրութիւնները ժամանակաւոր են և խարուսիկ . Լեզուները խառնուած և տրամադրութիւնները պղտորուած են այսօրուան աշխարհի մէջ, և մենք ճշնշումին ներքէն ենք նորէն նիւթին և ուժին, փոքրելով, անամական չափերու իշնցնելով Հոգին : Սակայն այսօրուան ուռմբին դէմ վաղուան ուռմբը կայ և բանակին դէմ վաղուան բանակը, եթէ չկարենանք ստեղծել ու տարածել հոգեկան այն վիճակը, որ սկիզբն է իրական արդարութեան և համերաշխութեան թագաւորութեան երազին : Ուրիշ խօսքով հարստացնել հոգին, ունենալու համար ներքին գերագոյն հպարտութիւնը մարդ արարածին, երկինքէն ու դժոխքէն անդին : Այս անայլայլ ու խաղաղ հոգեվիճակին կարենալ հասնելու համար, անհրաժեշտ է ըսինք հարստացնել հոգին, այսինքն հոգեկրթել անհատը, և զայն վեր դասել արեան, զոյնի, դասակարգի նկատումներէն : Երկու Մեծ Պատերազմները արդիւնք էին ցեղային այս տարանջատման, աւելի ճիշտ՝ ազգային և միջազգային բարոյականութեան կամ ըմբռնումի անհաշտ պայքարին : Առաջինը՝ քաղաքական, որ է ըսել զինուորապաշտ սկզբունքին կիրառութիւնն է, ու Երկրորդը՝ տիեզերական, այսինքն անհատապաշտ մտածողութեան ճիշդ : Պատմութիւնը սկիզբէն ի վեր ռազմավայրն է եղած այս զոյգ սկզբունքներու բախումին : Ցեղային սկզբունքները տակաւին զօրաւոր են ժողովուրդներու մէջ աւելի քան տնտեսական պահանջները և հոգեմեծ էր ձգտումները : Հետևաբար մեր ունենալիք վաղուան խաղաղութիւնը, զգինալ խաղաղութիւն մըն է՝ դարձեալ : Ընդդէմ ասոր սակայն պէտք է ըսել թէ ամենուրեք կը զօրանայ անարիւն խաղաղութեան պահանջը, բայց տակաւին չէ կործանած հոգիներուն մէջ նիւթին կուռքը, և ճամբման խորհուրդը դեռ մահ է՝ :

Այն քանի մը տասնեակ դարերը՝ որոնց ընթացքին այնքան դժնդակ ճի-

գերով մարդը ստեղծեց մարդկային արժէքը անասունին մէջէն, տարօրէն վտանգուած թուեցան և կը թուին տակաւին այսօր երբ իր միջոցներուն, ազբիւրնեւրուն և կարելիութեանց զիտակից նոր մարդը ինքզինքը ազատ զգաց դարերու այդ ճիղին ճնշումէն և երկրային հարստութեան, նիւթին զեղումին զուգընթաց, անյազ վայելապաշտութեան մը ճամբուն վրայ ոչ միայն իրեն ներեց բաներ՝ աններելի քանի մը հարիւր տարի առաջ, այլ անցաւ աւելի անդին այդ վայելապաշտութիւնը ծածկելու ստոր իմաստութեամբ մը, հնարելով նոր բարոյականներ, նոր կարգեր, և ատոնց հազցնելով ամենագոր տրամաբանութեան մը զրահանքը։ Մէջտեղի է այդ յիմարութեան արդիւնքը, իրարու ետեւ քառորդ դարու մէջ երկու պատերազմներ յուսահատութիւնն են ներկայ մարդուն, որ կը թուի մոռցուած ըլլալ իր Աստուծոյն։ Հին ժամանակներ իր այս լլկազին տադնապանքին մէջ մարդ իր աչքերը կ'ամբառնար վերերը, անկէ սպասելով փրկութիւնը։ Մեր օրերուն կը հաւատանք թէ փրկութիւնը հոն է դարձեալ, այսինքն մարդուն մէջ միշտ գոյ վերնաշխարհը, որուն դուռները փակեցին ժիւղարու յաւակնոտ իմաստասէրները և մեզ մեր ստորաշխարհի տիղմին մէջը մակաղեցուցին, առանց անդրադառնալու թէ, զուրկ երկնքի երազէն, մարդը այժմ կեանքի քառսին մէջ հարկադրաբար պիտի իյնար լուծուիներու ամենէն յուռեգոյնին, յուսահատ ու սև և պիտի մտնէր շարքին մէջ հաստ ու մուծ իրերուն, լոյսին դէմ անթափանց, որոնք տիեզերական կեանքի ստորին սանդղամատերը կը կազմեն։ Սակայն մարդը երկինքին նայելու և բարձրագոյնին ըզձանքով ապրելու ոյժն ու հաւատքը ունի, որ իրեն կը բանայ ափունքը աստղերէն անդին իշխող մեծ անծանօթին, որ կամարներ կը ձևէ իր հոգիին մէջ, դէպի գերագոյն արդարութեան յլացքը, հակառակ որ աշխարհի վրայ ամէն օր նիւթը հերքումը կ'ընէ այդ երազին։ Բայց որքան ճշմարիտ է մարդը առանց աստուածային լոյսին՝ որ իր շողերը կը կաթեցնէ մեր խղճին և զիտակցութեանը մէջ։ Այդ լոյսը կը միացնէ բոլոր լեզուները, զոյնները, կրօնները և աստիճանները, առանց ջնջելու երանդներու այն պէսպիսութիւնները, որոնց ճարտար ընդելուզումին կ'երաշխաւորուի կեանքի համայնապատկերին հրաշալի և աստուածադրոշմ ներդաշնակութիւնը։ Մարդ մաս մը ունի Աստուծոյն, որ կը բաւէ բոլոր տիեզերքները հրավառելու։ Հիւլէ մը իր ուժէն քակուած՝ քաղաքներ փոշիի կը վերածէ, հարիւր հազարներու կեանքը արժեկով։ Մի՞ մոռնաք որ նիւթ մըն է անիկա։

Աստուածայինը։ Ձեզի կը ձգեմ խորացնել մտածումը։

ԽՄԲ.

ԿՈՆԴԱԿ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ

Ս. Արոտոյ Միաբանութիւնը իր պաշտօնաբերքի միջոցաւ խորունկ հաճոյքը ունի Սիոնի ընթերցողներու վայելումին մատուցանելու պատճառով Հայրապետական Կոնդակին որուն մէջ Նորին Ամեն. Տ. Տ. Կիւրեղ Ս. Պատրիարքը արժանացած է Հայրապետական քարժք զեանասման, ընդունելով եպիսկոպոսական պանագի եւ արքեպիսկոպոսական աստիճան:

Մեր կողմէն օրհնութեան այս արքայադ զիրին վրայ ունի ի յաւելում կամ մեկնութիւն կը նկատենք աւելորդ, այնքան թեւադրիչ են Կոնդակին տողերը: Մեզի կը մնայ Վեհապատ Հայրապետի մաղթանքներուն իրականութիւնը ողջունելու սոխթը ունենալ, գործունեութեամբը Նորին Ամեն. Պատրիարք Սրբազանի, ի շարս այս Սրտի թազմեալիս զանակազներուն:

ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԲ

Ե Ի

Կ Ա Թ Ո Ւ Ղ Ի Կ Ո Ս

Ա Մ Ե Ն Ա Յ Ն Հ Ա Յ Ո Յ

Ք. ԳՅԱ

ի 16 Յուլիսի 1945 ամի

ի Ս. Էջմիածին

ԱՄԵՆԱՊԱՏՈՒԹԻ ՊԱՏՐԻԱՐԲԻ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԱԹՈՌՈՅ ՍՐԲՈՅ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ ՎԱՆՈՒՅ ՍԱԴԻՐԱՅ՝ ԳԵՐԱՇՆՈՐԶ Տ. ԿԻՐԵՂ ՍՐԲԱԶԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ, ՀՈԳԵՒՈՐ ՈՐԻՒՅ ՄԵՐՈՒՄ ԵՒ ՀԱՐԱԶԱՍԻ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՅ ՍՐԲՈՅ ԷԶՄԵՒԱՇՆԻ ՆՈՒԻՐԵՄԲ ՈՂՋՈՅ ՀԱՅՐԱԿԱՆ ԵՒ ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ:

Քաջ վերահասու եմ անդուլ եւ փոքեռանդն զանից եւ վաստակոց Ձերոց ի վանս Սրբոց Յակոբեանց յալլ եւ յալլ ասպարեզաց ի կրթականին, ի վաշականին եւ ի ճեմեսականին:

Յուսալ յուսամք, զի Դուք յես այսու եւս խոհական աշաղբուքեամբ եւ ազգասիրական եռանդմամբ զանայից ի կատար ածել զամենայն արագան պարսիս Ձեր, լցուցանելով զպէս եւ զկարիս կրօնականս եւ զկրթականս, վասն անդորր յառաջդիմութեան վանացդ եւ վասն պայծառութեան Հայաստանեայց Առաքելական Սրբոյ Եկեղեցւոյս:

Այսու Հայրապետական Կոնդակաւ Մերով ընդհանրեմք Ձեզ իրաւունս կրելոյ ի կուրծոց զպանագի եպիսկոպոսական, իբրեւ ճեմ մատուցելու պարտեաց Ձերոց՝ հանապազ ուսուցանել հօսին Ձերոյ զբան Տեառն եւ զօւղիղ նորա՝ քաջարուն Տեառն հոգւոց եւ մտաց հօսին Քրիստոսի հանդիսացեալ: Այլ եւ ընդհանրեմք Ձեզ զպատիւ Արքեպիսկոպոսի մաղթելով ի Տեառն պարգեւել Ձեզ արիւթիւն հոգւոյ եւ քաջառողջութիւն մարմնոյ, զի կարասաջիք ճակունկութեամբ եւ յաջողութեամբ յառաջ վարել զբազմապիսի գործս Ձեր ի մխիթարութիւն եւ յուրախութիւն Մեր:

Օրհնեմք զՁեզ, զՊատրիարքութիւն Ձեր, զՄիաբանութիւն Ուխտից եւ զուսումնասիր սանունս ընծայարանիդ: Ողջ լիբուք, զօրացեալ ընդհոգ Ս. Հագույն եւ յաւես օրհնեալ ի Մենք. ամէն:

(Կնիք)

ԳԵՐՈՐԳ Զ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ

եպիսկոպոսներու անունները և խօսքը ուղղելով պատգամաւորներուն երկցա հարցուց թէ արդեօք կամ իրենց մէջ որեւէ մէկը որ յատկապէս յանձնարարուած ըլլար ժողովին ներկայացնելու բացակայ եպիսկոպոսներէն որ եւէ մէկը, իրեւ կաթողիկոսական թեմաւ ծու։ Այս երկցա կրկնուած հարցումին երկցա ժխտական պատասխան տրուեցաւ։ Յետոյ, Վեհ. Նախագահը հրամայեց որ քուէատուփը նախագահութեան սեղանի առջև դրուի և փակուի, և քուէթուղթերը բաժնուին պատգամաւորներուն, ինչ որ կատարուեցաւ անմիջապէս։ Այնուհետեւ հրաւիրեց պատգամաւորները որ իրենց յանձնուած քուէաթուղթին վրայ գրեն միայն մէկ անուն որպէսզի զաղտնի քուէարկութեամբ, առաւելագոյն քուէ ստացողներէն, կազմուի ընտրելաց երկանուն ցանկը և այդ ցանկին վրայ կատարուի վերջնական ընտրութիւնը։ Քուէաթուղթերը լեցուելէ վերջ ժողովի Գարտուղար Տ. Գրիգոր Մ. Վրդ. Կարապետեան կարգաւ կարգաց պատգամաւորներու անունները որոնցմէ իւրաքանչիւրը իր կարգին յառաջացաւ դէպի քուէատուփը և իր քուէաթուղթը աւելորդ մէջ ձգեց, կափարիչի բացուածքէն։ Քուէարկութիւնը աւարտելէ յետոյ Գիր. Արաւորդպետը յայտարարեց որ պատգամաւորներէն երկուքը՝ Տիար Արշակ Դաւիթբեքեան և Հայկազէն և Տիար Սամուէլ Շահպարտեան Վրաստանէն բացակայ էին հիւանդութեան պատճառաւ և հետեւաբար ընտրութեան մասնակցող պատգամաւորներու թիւն էր 111։

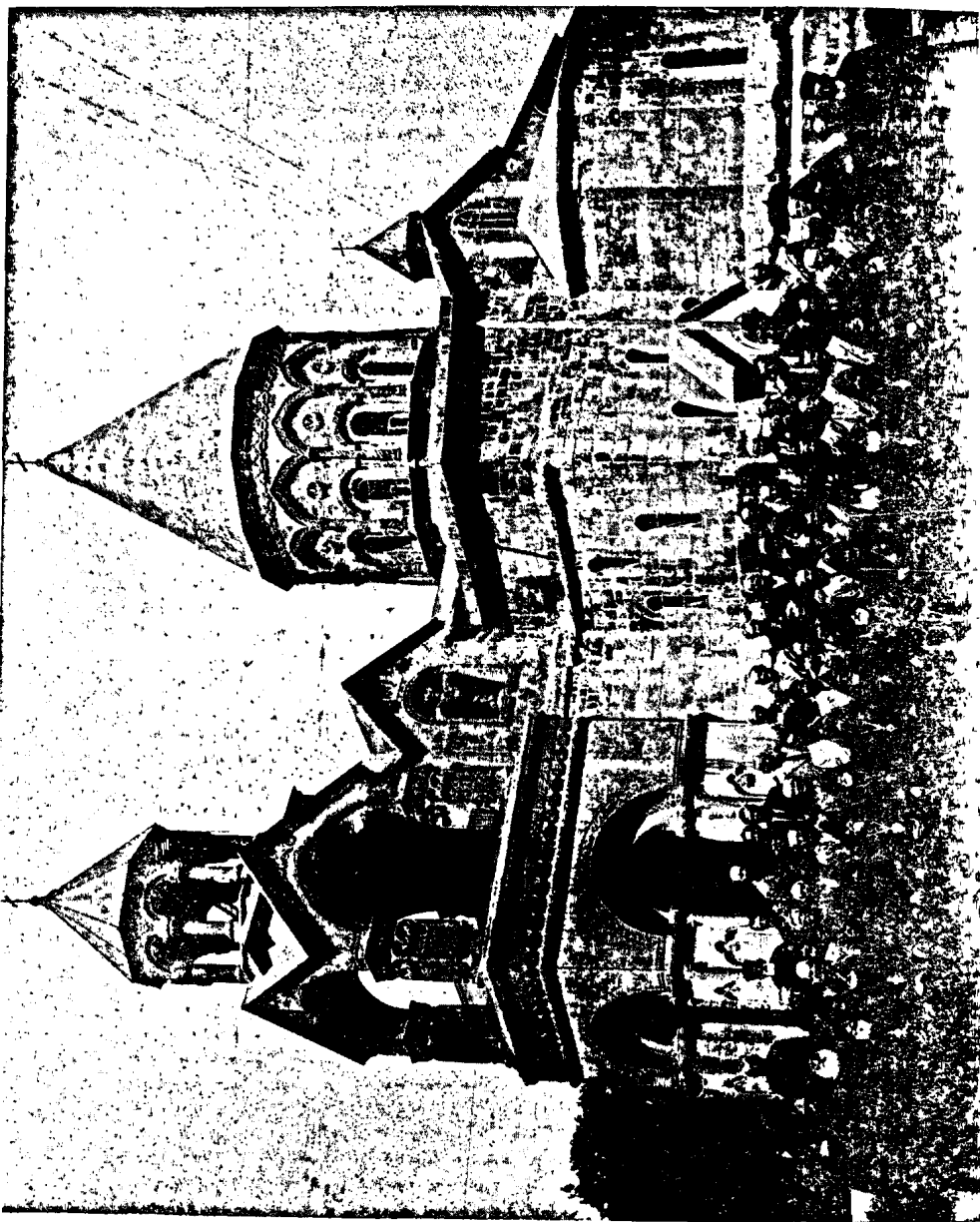
Այս յայտարարութենէն յետոյ Վեհ. Նախագահի հրամանով բացուեցաւ քուէատուփը և Արարողապետ Սրբազանը բարձրաձայն համրեց քուէները և գտաւ 111 հատ։ Քուէախոյզներ նշանակուեցան Տիար Բարգէն Սլուզեան և Տիար Սարգիս Քիւրքեան և անմիջապէս կատարուեցաւ քուէաթուղթերու անուններու ընթերցումը և արձանագրութիւնը։ Արարողապետ Սրբազանը քուէարկութեան արդիւնքը հաղորդեց Վեհ. Նախագահին որ իր կարգին յայտարարեց ժողովին թէ «Ամենապատիւ Տեղակալ Տ. Գեորգ Արքեպս. Ձեօրէքեան ստացած էր 110 ձայն իսկ Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսը մէկ ձայն»։ Այն յայտարարութենէն յետոյ ժողովը յոտընկայս ձեռամբարձ քուէարկութեամբ և միանայնութեամբ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս հռչակեց Տ. Տ. Գեորգ ԱրքեպիՍԿՈՊՈՍ ՁԷՕՐԷՔԵՆԱՆ։

Վեհ. Նախագահը դարձաւ Նորընտիր Կաթողիկոսին և ողջագոյնուելով ամենաջերմ մաղթանքներով շնորհաւորեց իր և Կիլիկիոյ Կաթ. Թեմի Հայ ժողովրդի կողմէ։ Նոյնը ըրաւ Երուսաղէմի Պատրիարքը իր և յանուն Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան և Պատրիարքական Թեմի ժողովրդեան։ Մայր Տաճարի բոլոր զանգակները սկսան հնչել, վարագուրուած սեղանները բացուեցան, ջահերը վառուեցան և եկեղեցականները իշման Սեղանի շուրջ խմբուած, սկսան երգել «Էջմիածնի ի Հօրէն»։ Նոյն ատեն Վեհափառին մատուցուեցան կաթողիկոսական գաւազանը և ձեռաց խաչը։ Ամբողջ երգեցողութեան ընթացքին բոլոր ներկաները անդիմադրելի յուզումով մը համակուած կ'արտասուէին։

Պատգամաւորները կարգաւ համբարեցան Նորին Վեհափառութեան Սուրբ Աջը Իրենց շնորհաւորական խօսքերը մատուցին։ Եկեղեցականները թափօր կազմելով յառաջացան դէպի Տաճարի աւագ մուտքը և «Ուրախ լեր սուրբ եկեղեցի» շարականը երգելով զանգակատան ներքեւէն ուղղուեցան դէպի Վեհարան ուր Նորընտիր Վեհափառ Կաթողիկոսը, ջերմ զննատանքներով օրհնեց և արձակեց պատգամաւորները, և բոլոր միւս ներկաները։ Ժողովէն վերջ, Նորընտիր Վեհափառ Կաթողիկոսի բարձր հաւանութեամբ որոշուեցաւ Ձեռնադրութեան և Օծման արարողութիւնը կատարել Յունիսի 24-ին, Կիրակի օր, առաւօտեան ժամը 11-ին։

ՁԵՌՆԻ ԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՕԾՈՒՄ

Յունիս 23-ին Շաբաթ օր երեկոյեան ժամը 5-ին Նորընտիր Վեհափառ Կաթողիկոսը, առաջնորդութեամբ բովանդակ կղերական դասուն Վեհաբանէն Մայր Տաճար Իշմա Նախագահելու Երեկոյեան Պաշտամունքին և Հսկումին։ Առաջնորդող թափօրը սկսաւ Վեհարանի ներքին մուտքի առջեւէն, ուր կաթողիկոսական ամպոնովանին իր

կառաք ձայնեց «Ողջոյն» եւ բռնի վրայ գտնուողները կարգաւ մօտեցան մի առ մի եւ խոնարհութիւն ընկնով ողջոյնը առին Ն. Ս. Օծութեանէն, համարուելով Ս. Ալը եւ ճակատը, Ազա Ն. Ս. Օծութեանը դարձաւ գէպի Ս. Սիդան եւ կաթ. քօղ եւ թագի դուրի շարունակեց Ս. Պատարագը՝ ցվիրջի:

Յաւարտ Ս. Պատարարի, եկեղեցականները իրենց թափօրը վերակազմեցին նոյն զգեստաւորութեամբ եւ նոյն կարգով եւ բռնի առնէին ուղղուեցան գէպի ծանարի աւագ մուտքը: Հոն, զանգակատան տակ, Ն. Ս. Օծութեանը կանգ առաւ, եւ կատարուեցաւ Ս. Աւետարանի ընթերցումը ի լուր բակի մէջ հաւաքուած բազմութեան: Թափօրը յառաջացաւ գէպի Վեհարանի ծաղկեայ դահլիճը, ուր Ն. Ս. Օծութեանը օրհնեց եւ արձակեց ներկաները: Աւանդական կնքահայրութեան պաշտօնը տասնձեռած էին Վսեմ. Ծանիկ Զաքար, Պ. Հայկ Գաւուզեան, Պ. Թ. Խաչիկ, Պ. Մկրտիչ Մսրըլեան եւ Պ. Սարգիս Քիրքեճեան. անոնք ալ լուացման արարողութեան սպասարկեցին եւ միկնեցան հարժուրելով Ն. Ս. Օծութեան Ս. Ալը եւ ընդունելով անոր բարձր գնահատանքն ու օրհնութիւնը:

Ստորեւ կը գննենք այն պաշտօնական յայտարարութիւնները, հեռագիրները եւ գրութիւնները որոնք կապ ունին Նորին Ս. Օծութեան Ընտրութեան եւ Օծման հանդիսութեանց հետ եւ որոնք ներկայացուեցան Ազգային-Եկեղեցական Ժողովի՝ վերջին նիստին մէջ:

Ազգային-Եկեղեցական Ժողովը իր Զ. Նիստին մէջ տրուած որոշման մը համաձայն Յունիս 25-ին յետ միջօրէի ժամը 1.30-ին գումարեց իր է. Նիստը նախագահութեամբ Նորին Ս. Օծութեան Ամենայն Հայոց Վեհափառ Կաթողիկոսի եւ ատենապետութեամբ Պ. Աւետիս Իսահակեանի: Ժողովի ընթացքին կարգացուեցաւ Կ. Պոլսոյ Հայոց պատգամաւորներէն Տեառք Նուանդ Ս. Ինճէեանի եւ Թորոս Աղատեանի ներկայացուցած հետեւեալ խնդրագիրը. «Նկատելու առնելով որ կամքէ անկախ պատճառներով Թուրքիոյ Հայոց պատգամաւորութիւնը չկարողացաւ ժամանակին հասնիլ Նկատի առնելով որ մեր պատգամաւորութեան միակամ ընտրելին որպէս արժանաւորագոյն թեկնածու, մեր Հայաստան ժամանումէն առաջ ալ միեւնոյն էր կը խնդրենք Ազգ.-Եկեղեցական Ժողովէն որ մեր 6 ձայնեին ալ միացուին Վեհափառ Տ. Տ. Գէորգ Զ. Սրբազան Կաթողիկոսը ընտրող 110 ամբողջական ձայներուն եւ ըստ այնմ արձանագրուի Ժողովի ատենագրութեանց մէջ: Ժողովը միաձայնութեամբ ընդունեց այս խնդրանքը: Նոյնպէս Հալէպի պատգամաւոր Տիար Արշակ Գալէմբեքեան որ հիւանդութեան պատճառաւ բացակայած էր ընտրողական ժողովէն, խնդրեց որ իր քուէն ալ ընդունուի եւ աւելցուի ընդհանուր թիւին: Ժողովը միաձայնութեամբ ընդունեց այս խնդրանքն ալ, որով Նորընտիր Հայրապետը ունեցաւ 117 քուէ:

Նորընտիր Վեհափառ Հայրապետի հրամանով Տ. Ներսէս Մ. Վրդ. Արարհամեան կարգաց հետեւեալ հայերէն թարգմանութիւնը ռուսերէնով գրուած այն նամակին որ Սովետական Միութեան Ժողկոմսովետի կից Հոգեւոր Պաշտամունքներու Խորհուրդի նախագահ Ի. Վ. Պոլեանսկի ուղղած էր Նորին Ս. Օծութեան «Ամենայն Հայոց Մայրաքաղաք Կաթողիկոս Դէորդ Զ. Ինչ: Եւ Սովետական Սոցիալիստական Հանրապետութիւններ Միութեան Կառավարութեան անուանից եւ իմ կողմից շնորհաւորում եմ Ձեզ Հայոց եկեղեցու Պետ ընտրուելու առթիւ:

«Հաւատում եմ, որ Ձեր իմաստուն ղեկավարութեամբ Հայոց եկեղեցին այնպիսի յաղորդութեամբ, ինչպէս Հայրենական Պատերազմի ընթացքում, կը լուծէ եկեղեցւոյ առաջ դրուած պատասխանատու խնդիրները:

«Սովետական Սոցիալիստական Հանրապետութիւնների Միութեան Կառավարութիւնը յանձնարարել է ինձ յանձնել Ձեզ իրեւ նուէր մէկ մարդատար ավտոմեքենայ՝ Զիւ 101:

«Մեծ բաւականութեամբ կատարում եմ նման հանելի յանձնարարութիւնը:

24 Յունիս 1945, Երևան

Ձեզ անկեղծ յարգող

ՊՈԼԵԱՆՍԿԻ

Պրոֆ. Արարատ Ղարիպեան կարգաց հետեւեալ պատճէնը այն օրիւնկարացիաքին որ պիտի մատուցուէր Սովետական Միութեան հանճարեղ առաջնորդին Մեծն Ստալինին, Ազգային Եկեղեցական Ժողովի փակման առթիւ.

«Ժողովրդական Կոմիսարներին Սովետի Նախագահ
Իոսիֆ Վիսսարիոնովի Ստալինին:

«Հայաստանեայց Եկեղեցու Համազգային Ժողովի պատգամաւորներս, աւարտելով մեր աշխատանքները, հաճոյքն ու պատիւն ունինք յայտնելու Ձեզ մեր արտագին երախտագիտութիւնը: Սովետական Միութեան մեզ տուած դիւրութիւններով՝ մենք հնարաւորութիւն ունեցանք կատարել համերաշխութեամբ և միաձայնութեամբ ընտրելու Ամենայն Հայոց Պատրիարք Կաթողիկոս Տէր Արքեպիսկոպոս Ձէօրէքճեանին:

«Հայրենասիրական զգացումներով և գիտակցութեամբ մեր անկեղծ ուրախութիւնն ենք յայտնում, տեսնելով մեր հայրենիքի կուլտուրական և անտեսական վեարկը: Սր վեր է բոլոր ակնկալութիւններէ: Ձեռնարկով վերջին տարիներին անաւոր պատերազմը, որ բնականաբար, հրկիւր օյժերը պիտի լարէր պատերազմական պահանջներին գոհացում տալու համար, տեսնում ենք, որ Հայաստան ընթացել ու ընթանում է լարահունչ զարգացման ճանապարհով: Մենք տեսնում ենք Հայաստանում, արտագրական, գիտական, կուլտուրական, զեղարուեստական և այլ հաստատութիւններու երկրորդական, մենք տեսնում ենք երբեմնի անապատ հողերն այժմ ծաղկած ու մշակուած ոռոգման մեծ աշխատութիւններով, և անհուն է մեր հրճուանքն ու հիացումը մեր ժողովրդական և պետական կեանքի վերելքը տեսնելով: Մենք խորապէս գիտակցում ենք, որ այս բոլորը հնարաւոր է այն պատճառով, որ մեր հայրենիքն էլ մեծ բարեբախտութիւնն ունի Սովետական Մեծ Միութեան մէկ անդամը լինելու, վայելելով Ձեր հայրական խնամքի ու բարեացակամ ուշադրութիւնը:

«Վերջ մեծ յայտ ունենք, որ Սովետ. Միութեան պետական և քաղաքագիտական իմաստութիւնը կը գտնէ նաեւ միջոց ու ճանապարհ վերացնելու այն անարդարութիւնը որին ենթարկուեց մեր ժողովուրդը: առաջին համաշխարհային պատերազմի ընթացքում»

«Պարզացուեցան նաեւ պատճէնները հետեւեալ հեռագիրներու որ ուղղուած էին Սովետ. Միութեան Նախագահ Կալինինին և Ռուսաց Եկեղեցւոյ Պատրիարք՝ Ամենապատիւ Ալէքսէյին:

ՍՍՍՄ Գերագոյն Սովետի Նախագահութեան
Նախագահ Վիքտոր Իվանովիչ Կալինինին

«Հայկական Համազգային-Եկեղեցական Ժողովը հաւաքուելով էլմիածնութեամբ և ստանալով բոլոր հնարաւորութիւնները իր աշխատանքի համար՝ գաղտնի քուէարկութեամբ միաձայն Ամենայն Հայոց Մայրաքոյն Պատրիարք և Կաթողիկոս ընտրեց Սրբեպիսկոպոս Ձէօրէքճեանին:

«Ժողովս իր երախտագիտութիւնն է յայտնում Սովետական Կառավարութեան ուշադրութեան և բարեացակամութեան համար:

Համազգային Եկեղեցական Ժողովի անունից
(Աստ.) ԳԱՐԵԳԻՆ
Տանն Կրկիկոյ Կաթողիկոս

Նորին Արքեպիսկոպոս Ամենայն Ռուսոյ Պատրիարք Ալէքսէյին:

«Համահայկական Բզգային-Եկեղեցական Ժողովը 1945 թուի Յունիսի 22-ին էլմիածնի Նախաթոռ Մայր Տաճարում գաղտնի քուէարկութեամբ միաձայն Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց ընտրեց Արքեպիսկոպոս Գէորգ Ձէօրէքճեանին, որի մասին տեղեկացուած է Ձեզ»:

Համազգային Եկեղեցական Ժողովի Նախագահ
(Աստ.) ԳԱՐԵԳԻՆ
Տանն Կրկիկոյ Կաթողիկոս:

**ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉ՝
ՍՍՌ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԺՈՂԿՈՄՍՈՎՆԵՏԻՆ ԿԻՑ ԿՐՕՆԱԿԱՆ ՊԱՇՏԱՄՈՒՆՔԻ
ԳՐԻԾԵՐԻ ԽՐՈՂՐԳԻ ՆԱԽԱԳԱՀ՝ ՊՐԵՆ. Ի. Վ. ՊՈԼԵԱՆՍԿԻԻ ՃԱՌԸ
ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՈՐ**

Հայ Եկեղեցու մեծարգոյ գործիչներ.

Սովետական Սոցիալիստական Ռեսպուբլիկաներու Միութեան Կառավարութեան անունից և նրա լիազօրութեամբ դիմում եմ Ձեզ, ողջունելով և ցանկանալով ձեր աշխատանքին յաջողութիւն:

Հայ Եկեղեցու օրբան Մայր Աթոռ Էջմիածնում, որ սրբութիւն է հանդիսանում բոլոր հաւատացեալ հայերի համար, Դուք հաւաքուել էք բարձրապատիւ հովուապետներ, հոգևոր հովիւներ, և աշխարհականներ, ձեզմով ներկայացնելով ամբողջ Հայ Եկեղեցին, որ սրանից առաջ հայ ժողովրդի գոյութեան ամբողջ ընթացքում, այն ժողովրդի. որ անցեալում կրել է շատ ձախորդութիւններ, տառապանքներ և զրկանքներ, մշտապէս աշակցել է ժողովրդի ազգային ինքնուրոյնութեանը, դաստիարակել և նրա ազգային գիտակցութեան զգացումները, նպաստել է նրա մշակոյթի զարգացմանը:

Հայ Եկեղեցու այդ դերը, ազգային միասնութիւն պահպանողի դերը, չի կարող աւարտուած համարել նաև ներկայումս, մասնաւնդ հայ ժողովրդի ամբողջ աշխարհում ցրուած լինելու պայմաններում:

Ազատագրական մեծ պատերազմի օրերին Հայ Եկեղեցին անմասն չմնաց: Նա իր ժամանակաւոր ղեկավար Արքեպիսկոպոս Գէորգ Ձեօրէքեանի կողով, որ բեղմնաւոր քիչ ջանքեր լինելուց Հայ Եկեղեցու զարգացման գործի մէջ, անմիջական մասնակցութիւն ցոյց տուեց ազատասէր ողջ մարդկութեան և համաշխարհային քաղաքակրթութեան մահացու թշնամի՝ հիտլէրեան Գերմանիայի դէմ մղուած պայքարում, այն Գերմանիայի, որ ներկայումս ամբողջովին ջախջախուած է հերոսական Կարմիր բանակի և մեր Դաշնակիցների բանակների կողմից:

Սակայն ռազմական յաջթանակը միայն զբաւական է հանդիսանում խաղաղութիւնը կազմակերպելու այնպիսի կիմունքներով, որոնք բացառէին նոր պատերազմի առաջացումը և մարդու ազատէին մշտական երկրիչի և վաղուան նկատմամբ անվստահութեան զգացումներից:

Այդ խնդիրը լուծելու համար աշխատում են լաւագոյն մտածողները և ի հարկէ նրանց ջանքերը անհետեանք չեն մնայ:

Այժմ ազատասէր բոլոր ազգերի առաջ ծառացել է նաև մի այլ ոչ պակաս պատասխանատու խնդիր՝ ակտիվ կերպով աշակցել ո՛չ միայն այդ սկզբունքների մշակմանը, այլև զխաւորապէս բոլոր ուժերը ի գործ դնել այդ սկզբունքները գործնական կեանքում կիրառելու համար: Աշխարհի մութ յետադէմ ուժերը զենքը ամենեւին ցած չեն դրել և նրանց դէմ մեզ սպասում է դիմառ յամառ պայքար:

Թոյլ տուէք իմ վստահութիւնը յայտնել, որ Հայ Եկեղեցին խաղաղ շինարարութեան բնագաւառում ևս ջերմ մասնակցութիւն ցոյց կտայ, կոչ անելով այդ գործին մասնակցելու իր բոլոր անդամներին:

Ժողովը կողուած է նաև լուծելու Հայ Եկեղեցու ներքին կառուցուածքի շատ կարեւոր հարցեր և ընտրելու այդ եկեղեցու իմաստուն, փորձուած, արժանաւոր ղեկավար Գերագոյն Պատրիարք և Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս:

Ես հաստատ համոզուած եմ, որ Ձեր քննարկման ենթակայ այդ հարցերը միահամուռ և յաջող լուծում կը ստանան:

Ժողովի յարգոյ պատգամաւորներ, Դուք հաւաքուել էք Ժողովի սովետական երկրում. այն երկրում, որ ընդմիջտ թօթափել է դաւանարանական, ցեղային, ազգային սահմանափակումների ու ճնշումների կապանքները. այն երկրում, որտեղ ազգարարուել և անսասան կենսազործուել է Ժողովրդի լիակատար ազատութիւն, որտեղ գոյութիւն ունի առանց բացառութեան կրօնական բոլոր կազմակերպութիւնների իրաւահաստատութիւն: Եւ այդ աշխուշտ կը նպաստի Ժողովի բեղմնաւոր աշխատանքին:

Կառավարութեան լուծումը պահանջող պաշտամունքի հարցերի գծով Սովետական Միութեան կառավարութեան և կրօնական կազմակերպութիւնների միջև կապ սահմանելու համար ստեղծուել է ՍՍՌ Միութեան Ժողկոմսովետին կից կրօնական պաշտամունքի գործի Խորհուրդ:

Խորհրդի հիմնական խնդիրն է հանդիսանում նպաստել նորմալ յարաբերութիւնների յետագայ զարգացմանը կրօնական միաւորումների և պետութեան միջև և ամէն օր հետեւել, որ ճշտւա կենսազործուեն այդ միաւորումների գործունէութեան վերաբերող կառավարութեան Օրէնքներն ու Որոշումներն առանց որեւէ կերպ միջամտելու նրանց ներքին կեանքին:

Պէտք է ուղղակի ասել, որ Խորհրդի և Հայ Եկեղեցու ղեկավարութեան միջև այնպիսի յարաբերութիւններ են հաստատուել, որոնք նպաստել են Հայ Եկեղեցու հետ կապուած բոլոր հարցերի լուծման: Եւ ինձ թոյլ կուտամ հաստատ յոյս յայտնել, որ յետագայում սահմանուած փոխյարաբերութիւնների հիման վրայ, ՍՍՌ Միութեան Ժողկոմսովետին կից կրօնական պաշտամունքի գործերի Խորհուրդը Հայկական ՍՍՌ Ժողկոմսովետին կից Հայ Եկեղեցու գործերի Խորհրդի հետ միասին ձգտելու է ո՛չ միայն վերացնել Հայ Եկեղեցու ճանապարհին եղած ամէն տեսակ խոչընդոտները, այլև աշակցելու նրա յետագայ կազմակերպական ամրապնդման:

Վերլուծ թոյլ տուէ՛ք մի անգամ ևս Ձեզ բոլորիդ յայտնել յաջողութեան անկեղծ ցանկութիւններ Ժողովի յառաջիկայ աշխատանքներում:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՌԵՍՊՈՒԲԼԻԿԱՅԻ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ
ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՅԻՄ՝ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ ԺՈՂԿՈՄՍՈՎԵՏԻՆ ԿԻՑ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑՈՒ
ԳՈՐԾԵՐԻ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀ՝ ՊՐԵՍ. Ս. Ն. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆԻ ՃԱՌԸ
ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՈՒՄ

Եկեղեցական Ժողովի յարգելի հոգեւոր և աշխարհիկ պատգամաւորներ:

Հայկական Սովետական Սոցիալիստական Ռեսպուբլիկայի կառավարութեան կողմից լիազօրուած եմ հաղորդելու Ձեզ նրա ողջոյնը և լաւագոյն ցանկութիւնները աբղիւնաւէտ և բեղմնաւոր դարձնելու այն աշխատանքը, որ կոչուած է կատարելու ներկայ Եկեղեցական Ժողովը իր օրակարգում դրուած եկեղեցական կարեւորագոյն հարցերի լուծման գործում:

Եկեղեցական ներկայ Ժողովը գումարուել է կատարելու Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ընտրութիւնը, հաստատելու Հայ Եկեղեցու Սահմանադրութիւնը, ինչպէս և լուծելու եկեղեցական ներքին կեանքի մի շարք հարցեր:

Ազգային-Եկեղեցական այս Ժողովը գումարուել է պատմական այնպիսի ժամանակաշրջանում, երբ մեր փառապանծ Կարմիր բանակը Դաշնակից Պետութիւնների զինուած ուժերի հետ միասին վերջնականօրէն քաղաքական ֆաշիզմը և խոր-

տակեց գերմանական աւազակային իմպերիալիստական տիրապետութիւնը: Եւրոպայում ճշուած ժողովուրդներին պարզեց ազատութիւն և բանդէց քոյր ժողովուրդներին համար խաղաղ կեանքի և տնտեսական բարգաւաճման ազատ պայմաններ:

Հայ ժողովուրդը՝ որ Միութեան ժողովուրդների ընտանիքում հնագոյններից մէկն է իր գորաուր անցնալով, իր գոյութեան հազարամեակները ընթացքում ենթարկուել է բազմաթիւ յարձակումների, ճշռւումների ու ծանր հալածանքների օտար տիրակալների կողմից:

Հայոց Եկեղեցին փորձութեան այդ ծանր օրերին չի լքել հայ ժողովրդին և Հայոց Եկեղեցին իր բախտը կապել է հայ ժողովրդի հետ՝ իսկ փոթորիկի ժամին նրա բաւարարող անցնալով, իր գոյութեան հազարամեակները ընթացքում ենթարկուել է բազմաթիւ յարձակումների, ճշռւումների ու ծանր հալածանքների օտար տիրակալների կողմից:

Յաղաղ պայմաններում երբ երկիրը շունչ է քաշել արտաքին յարձակումներից, հայոց եկեղեցիներն ու վանքերը քիչ դեր չեն խաղացել մեր հողերը կուրսուցալի զարգացման գործում:

Երբ բռնկուեց համաշխարհային հիդրոէլեկտրական ֆաշիստական հորգանները յարձակուեցին մեր Հայրենիքի վրայ: Սովետական Միութեան ժողովուրդները մի սիրտ և մի հոգի դարձած ծառացան անարդ թշնամու գէմ և պաշտպանեցին իրենց հայրենի հողը, իրենց ազատութիւնն ու անկախութիւնը: Այդ ժամանակ, Հայոց Եկեղեցին անմասն չմնաց Հայրենիքի պաշտպանութեան սրբազան գործից: Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան Ազգայնոր Տեղակալ Դէորդ Արքեպիսկոպոսի հայրենասիրական ազդու վերջերս ջանքերով արձագանգ գտան հայ հոգեւորականութեան և հաւատացեալների սրտերում, այդ կոչերը ոգեշնչեցին Սփիւռքի ու մեր երկրի հայ եկեղեցու գաւազններին: Երբ ամենաշեղծ սիրով տրամադրեցին իրենց նիւթական միջոցները զաւթանքի Դաւիթ թանգարանի շարահանը կառուցելու:

Սովետական Միութեան Կառավարութիւնը համակրանքով ընդունեց եկեղեցու հայրենասիրական այդ վերաբերմունքը և բարձր գնահատեց Հայոց Եկեղեցու ցոյց տուած բարոյական-նիւթական աշակցութիւնը: Հայրենական պատերազմի ծանր օրերին:

Հայոց Եկեղեցին մինչև Հոկտեմբերեան Յեղափոխութիւն ազատ չի եղել իր ներքին գործերը տնօրինելու մէջ. նա նոյնիսկ կրել է ծանր հալածանք ցարական կառավարութեան կողմից և զուրկ է եղել ազատ ու անկաշխան գործունէութեան պայմաններից:

Սովետական իշխանութիւնն ազատագրելով մեր ժողովրդին ստրկական պայմաններից, ազատագրեց նաև Հայոց Եկեղեցին նրա վրայ կարծրացած բռնութիւնից և ստեղծեց անկաշխան գոյութեան բոլոր պայմանները:

Հայ Եկեղեցու և Կառավարութեան միջև կապը իրականացնելու նպատակով Հայկական Ժողովուրդներին կից ստեղծուած է Հայ Եկեղեցու գործերի խորհուրդ, որ առանց միջամտելու եկեղեցու ներքին գործերին, աշակցում է եկեղեցու և պետութեան միջև փոխադարձութիւնների կարգաւորմանը և հսկում, որ ժամանակին և ճշտօրէն կենսագործուեն Հայ Եկեղեցու վերաբերող կառավարական օրէնքներն ու որոշումները:

Այս ազատ պայմաններում գումարուած Հայ Եկեղեցական Ժողովը լուծելով օրակարգում գտած հարցերը, իր որոշումներով անկաշխան կը նպաստի Հայ Եկեղեցու ամրապնդման ու նրա բարգաւաճման գործին:

Յարգելի պատգամաւորներ, կրկին անգամ յաջողութիւն իմ ցանկանում Հայ Եկեղեցական Ժողովին իր աշխատանքներն արդիւնաւէտ աւարտելու համար:

ԿՐԾՆԵԿԱՆ

“ՃԱՌ ԽԱՁԻՆ”

Ուսչի նուիրուած տօներուն ամենէն յատկանշականն է Ուսչերացը, երբ մանաւանդ անով կը տօնենք յիշատակը կայսերական ձեռքերէ խաչափայտին հանդիսաւոր քարձրացումին:

Ուսչը քրիստոնէութեան խորհրդանիշը ըլլալէ առաջ, ռդրերգութիւնն էր աշխարհին, անարգութեան անարդ գործիքը, կախարան աւազակներու: Հին աշխարհը ունէր Հօրութեան, Կոյսի, Կեղեցկութեան խորհրդանիշ աստուածներ, որ կեանքն ու Հաճոյքը կը փառապրուէին: Հետեւաբար ռդրերգութիւնն ու մանաւանդ գայթակղութիւնն էր խաչը հին աշխարհի վերջաւորութեան, երբ կը բարձրանար ան իրրեւ պաշտամունքի առարկայ: Ողբերգական այդ յիմարութիւնը մնաց և գեռ պիտի մնայ անբաժան թափնը կեանքին, որքան տառն մարդ ինքզինքը ծնած նկատէ միայն հաճոյքին համար: Եւ հաճոյքը ինքն իրեն համար հետապնդուած՝ խոյս կուտայ միշտ աւելի հեռուն, մոլորեցնելու համար իբե հոռէն անխորհուրդ կերպով վազողը:

Անոր համար աւետարանը կը խոստանայ խաչը՝ իբր վարձատրութիւն բոլոր անոնց՝ որոնք իր դրօշին կ'որդեգրուին:

Կեանքի մէջ առհասարակ բոլոր պատերազմիկները յաղթանակ, օւրախութիւն, և հարստութիւն կը խոստանան իրենց հետեւողներուն: Գարազան նոյն կարելի է նկատել մտքի կաշուածին մէջ. իմաստասիրական և բարոյական դրութիւններ, զըպրօցներու պետերս կը կարծեն թէ ամբողջ ճշմարտութիւնը իրենց՝ հետ ունին և հետեւաբար գոհացուած են բարձրագոյն պէտքերը ժամանակին: Միայն աւետարանն է որ տառապանք և խաչ կը խոստանայ իր անունով հաւաքուողներուն:

Ճիշտ չէ անշուշտ ըսել թէ խաչը գործիքն է տառապանքին և թէ քրիստոնէութիւնը տառապանքի կրօն է, աւելի ճիշտ պիտի ըլլար ըսել թէ Կերպոյն կեանքը, որով և անոր Լիութեան համապատասխան երջանկութիւնը, որուն քրիստոնէութիւնը

կ'ուզէ առաջնորդել մարդիկ՝ տառապանքի ճամբէն և ճանաչողութենէն կ'անցնի: Եւ արդէն կարելի չէ ճանշնալ կեանքը և գերակցիլ անոր արժէքին՝ առանց թափանցելու հաճոյքին և մանաւանդ ցաւի իմաստին, քանի որ կեանքը անոնցմով է հիւսուած: Եւ հոս է քրիստոնէական աշխարհայեացքին իրատեսութիւնը և անոր անգերազանցելի խորութիւնը:

Անշուշտ ինչպէս ամէն բան կեանքի մէջ, այնպէս ալ տառապանքը երկու երես ունի, առանց կեանքը երկփեղկելու ցաւայն, լուսաւոր և զոհող տառապանք, որ աւելի կեանքի մը կ'առաջնորդէ, և մութ ու տորիչ տառապանք որ կը տանի մահուան, Լուսաւորը մենք է որ կը ստանձնենք և կը զիմաւորենք, մութը մեզի կը պարտադրուի, մէկին մէջ յարգուած է մեր գերագոյն արժէքը՝ ազատութիւնը, և միւսին մէջ մենք ենթական ենք իր ճակատագրական հարուածներուն: Այս վերջին թերհասկացողութիւնն է որ, ինչպէս այն հեռաւոր օրերին, այնպէս ալ մեր ժամանակի մարդը շատերու աչքին, քրիստոնէութիւնը նկատուի իբր արտօք յոռեատեսութեան կրօնք մը, որուն պատճենները կեանքը պէտք է լքեն ըլլալու համար սեւաւորս, տրտամ: Անոր համար է որ նիցչէ քրիստոնէութիւնը պիտի կարծէր գերինքու, թշուառներու, սղարներու, այլասերածներու կրօնք մը, նախանձոտ ընդվզում մը՝ ընդդէմ զօրաւոր ընտրանիին, Հոռվմէացի տէրերու առողջ ցեղին: Հետեւաբար քրիստոնէութեան յաղթանակը ըստ իրեն յաղթանակն է Տկարութեան՝ ընդդէմ Ուսչին, Ապարժէքին՝ ընդդէմ Արժէքին: Մակերեսային է տեսութիւնը, քրիստոնէութեան իսկութեանը մէկ քաջատրիք անհասկացողութիւնն յառաջացած:

Տառապանքը անխոստովելի բաժինը, միջամտութիւնն է կեանքին, երբ մարդը իր նախապէս զբաւած մակարդակէն աւելի վերին մը գրաւել կը փորձէ: Ձի բաւեր միայն ցաւին, տառապանքին նկատմամբ ունենալ աւելի արժանաւոր կեցուածք մը, ինչպէս կ'ընէին հնութեան մեծ բարոյաւորները, այդ կեցուածքը պէտք է գտնէր մէջ կարելի ուժը, սէրը եթէ կ'ուզէք, զինքը աւելի բարձրագոյն կեանքի մը, երջանկութեան մը տանիլ կարենալու համար:

Զաւակի տէրը հերոսական արարքներու ընդունակ կը դարձնէ ամենէն խոնարհ կիներ, ինչպէս հայրենիքինը՝ այնքան մարդիկներ:

Տառապանքին նկատմամբ քարոզուած յոռեանսութիւնը զուրկ է որքան արժանաւորութենէ, նոյնքան ու աւելի արդիւնաւորութենէ: Գրիստոնէութիւնը ճանչցած է արժէքը տառապանքին և սովորեցած մարդոց կարենալ կրել զայն արժանաւորապէս. աւելին՝ անոյ արժեւորել կեանքը: Ճեթէ ոչ հատն ցորենոյ անկեալ յերկիր մեռանիցի, ինքն միայն կայ, ապա եթէ մեռանիցի, բազում արդիւն առնէ: Հոս արդէն ցաւին իմաստը զոհաբերութիւնն է, որ աւանդի կեանքովը կը պսակուի մշտ:

Պէտք կ'այ ըսելու թէ ամէն ծնունդ և ստեղծագործութիւն, ըլլայ ան ֆիզիքական կամ բարոյական, կապուած է տառապանքին: Մայրը կը կրէ չարչարանք իր միսին երբ աշխարհ կը բերէ զաւակը: Արուեստագէտը, սուրբը, կը տառապին, երբ աւելնալ կ'ուզեն իրենց ունեցածէն: Հիւանդութիւններն անգամ, մարմնի խոցուած կամ արտաւորուած մասերու պայքարն է ցաւազին զոհաբերութիւններով փրկելու համար մարդկը:

Տառապանք ըմբռնելու սխալ կերպ մը կայ, զգացական ու արտաքին, որ մեզի կուգայ մեր անցնեալէն, վասնզի մեր գործերը կը հետեւին մեզի, որ մեզի կուգայ մեր պապապէն, անստոյգ մեր վիճակէն: Իրական տառապանքը գիտնալու, և ինքզինքը տալով ունենալու տառապանքն է: Տառապանք մօր, գիտունին, արուեստագէտին, Աստուծոյ:

Տարբերութիւնը, որով կը զանազանուի հին քաղաքակրթութիւնը քրիստոնէութեան բերածէն, կը կայանայ խաչին հագած նոր նշանակութեանը մէջ:

Ինչպէս կը տեսնուի տառապանքը զգրական իմաստ և արժէք ունի, ստեղծագործ իսկութիւն մը, միշտ ինքզինքը գերազանցող, աստիճանաբար աւելի վեր մակարդակներու արժէքներ իրագործող:

Եւ յետոյ առանց իմաստասիրութեան և սովեհաս փաստարկութիւններու իրական այսինքն ստեղծագործ ցաւը կ'անդադարձ գերազոյն ուրախութիւնը: Այսպէս որդեծնութեան ցաւերուն մէջ զալարուող մայրը, իրեն մայր, խորապէս ուրախ է իր

սրտին մէջ: Վերաւոր հերոսը իր մարմնովը կը տառապի, մինչ ուրախ է և հպարտ իր հոգիին մէջ, ու ստեղծագործ արուեստագէտը գերազոյն հրճուանքով մը կ'ուրախանայ իր ռութեան քարձարագոյն կատարներուն վրայ, հակառակ որ իր կարողութիւններուն ծայրագոյն լարումը ճիգի սուր տառապանքով կը չարչարէ զինքը: Կեանքի իւրաքանչիւր մակարդակ վրայ կեանքը կը քաղցրանայ երբ կը մտածենք աւելի վերին իրագործման, անոր արժէքի սիրոյն: Խաչը սիրոյ ողբերգութիւնն է եթէ կ'ուզէք, սիրոյ հրաշքը, Աստուծոյ զօրութիւնը, վասնզի անոր վրայ էր որ Երեսցաւ Աստուծոյ սիրոյն բարձրագոյն նշանը: Կրն՞ք մտածել աշխարհ մը առանց խաչի, այսինքն այն ճիգին և փառքին որուն խորհրդանիշն է ան: Եւ Գրիստոնէութեան քարոզած այդ սէրը սիրելու համար ամէնքը Աստուծոյ և յԱստուած՝ զաղտնիքն է բոլոր առաքելութիւններուն, բոլոր արիւթիւններուն: Եւ գերազոյն ուրախութիւնը՝ որ այդ սէրը կը բխի ու կը բխեցնէ, միակ իրաւ չըջանն է որ կը հոսի վարձ քաղցրախառնելու մեր գոյութեան բոլոր ցաւերը, մեզ կարող ընելու տանիլ անոնց բոլորին խաչը: Թէ տառապանքը լուրջ, գիտակից, հզօր և ազնիւ կ'ընէ հոգին, առածի մը չափ ամուր է իր և հասարակաց մտածողութիւն: Ու Երեսցաւ ճիշտ է ոչ միայն անհատներուն՝ այլ նաև ժողովուրդներուն, հաւաքականութիւններուն համար:

Հոգեպէս զգաստ և բարոյապէս զօրեղ են այն ժողովուրդները, որոնք շատ տառապած են արդարութեան, բարիքի ու ճշմարտութեան համար: Ամէն ժողովուրդ, իր գոյութեան մէկ ճակատագրական շրջանին, աւելի կամ նուազ չափով զգացած է անպայման պատմական ու հոգեբանական այս ճշմարտութիւնը, բայց ոչ մէկ ժողովուրդ թերեւ չէ զգացած զայն այնպէս և այնչափով ինչպէս և ինչ չափով զգացնէ մենք: Ձէ անցած են մեր կեանքէն դար մը մեր պատմութեան հաղարամեակներէն, որ քաղաքական փոփոքիկներ մէկէ աւելի անգամներ հիմնովին չարախելին մեր գոյութիւնը, բայց ամէն անգամուն ալ վէրքը, ուշ կամ կանոնաւ, այսինքն վերջապէս. արեւները փորձառութեան և առաքինութեան զարբնողներ եղան մեզի համար, ու, բնաշ-

խարհիկ թէ տարաշխարհիկ հորիզոններու գիրկը, կրցանք միշտ վերստին ժողուել մեր նշխարաւ մասերը և պահել մեր ինքնութիւնը։ Շատ բան կորսնցուցինք, վայելք, հարստութիւն, ուժ և ուրիշ առաւելութիւններ, բայց հաւատարիմ մնացինք մեր ներքին արժէքին, մեր խաչին։ Տառապանքին փաստը խօսուն զօրութիւնը եղած է մեզի, և մեր արժանիքին ամենէն վաւերական ստուգանիշը։ Արդարեւ վիշտը չկրցաւ երբեք քանդել զմեզ ազգովին, ու տառապանքը ընդհակառակն համբերութեան եւ քաջութեան սքանչելիքներ կատարել առաւ մեզի մեր վրայ խուժող արհաւիրքներուն դէմ։ Չունեցանք ցաւի աղաղակ, ոչ ալ մեծագործութեան յաւակնութիւնը մեր արարքին, այլ այն վստահութիւնը, տեսիլքը եթէ կ'ուզէք՝ որ կը քաղցրացնէ ու կը սրբէ հոգին խաչի ճամբաներուն։

Բարոյական անկումներուն, այլասերումի, ընկերային ու քաղաքական նուաստացումներուն կը յաջորդէ անպատճառ վերանորոգում։ շրջան մը, որ կ'օճական դարթօնքով մը կը սկսի միշտ։ Ինչպէս անհատներու, այնպէս ալ ազգերու կեանքին մէջ, ուր որ ազնուական անցնալի մը ընդհողուած չմարնեցը կան, ամենէն ամենի մրկումներէն և փլուզումներէն վերջ, անհրաժեշտաբար նորէն կը բացուի վերանորոգուած կեանքին արշալոյսը։

Մարդիկ, կրնան իրենց խաչը թաղել աղբիւսին ներքեւ, կամ թողուլ որ գերեվարուի ան, սակայն բարոյական ուժը՝ զոր ունի այդ խորհրդանշան Փայտը հոգիներու մէջ, ուշ կամ կանուխ պիտի ճառագայթէ։ Տակաւին երէկ հայ երկրին վրայ զբաւակնող տակ կը պահուէր անոր լոյս, սակայն այսօր անիկա նորէն կը բանայ իր թեւերը հայ աշխարհի հորիզոններուն գլխաց, անգամ մը ևս սրբագործելով իր խորհուրդը, հազար անգամ մարտիրոսացած ժողովուրդի մը հոգիին վրայ։ Ազատ է այսօր խաչը անգամ մը ևս, վեր առնուած ու զետեղուած իր պատուանդանին, այն ճշմարիտ համոզումով թէ Հայ Հայրենիքի վերականգնումը չի կրնար կատարեալ ըլլալ, եթէ իրեն հետ չբերէ նաեւ Հայ Եկեղեցւոյ վերականգնումը։ Վասնզի հոգն ու ջուրը չեն բաւեր որ Հայրենիքը ըլլայ հայրենիք, անհրաժեշտ են այն հոգեկան և բարոյական ուժերը, որոնք

հնարաւոր կ'ընեն ժողովուրդի մը կեանքն ու ինքնութիւնը այդ հաղթութեւ վրայ։

Հայ Եկեղեցին այն հոգին է որ դարեւր ու դարեւր ապրեցաւ ազգին մէջ, ապրեցնելով զայն իր մէջ, և այս իր կեանքի ամենէն զօրեղի օրերուն։ Թոյլ տալ որ թոռամի այդ հոգին, պիտի նշանակէր կիսատ թողուլ վերականգնումի գործը որ տարիններէ ի վեր սկզբնաւորուած է մեր հոգին վրայ, թմբած մարմնին մէջ կողմը միայն արթնցնել պիտի նշանակէր, թող տալով որ միւս կողմը, որուն ներքեւ սակայն թերեւ կը բարախէ սիրտը, մնար միռոտ անշարժութեան մէջ։

Կարելի չէ խաչը խել հայ ժողովուրդի խիղճէն։ Անոր հոգիին ամենէն հզոր բնազդներէն մին եղած է ալ ան։ Եթէ քանդուի կամ եղծուի այդ ձեւը, հոգեբանական հետեւականութեամբ մը՝ այդ բնազդը իր սքանչուող պիտի փնտռէ զինքը ծնող հոգիին անհրաժեշտ ձեւերու մէջ, և ատոր արգասիքը պիտի ըլլայ այլասերումի վտանգը ազգային ինքնութեան համար։

Քսան դարեր շարունակ սորի և խղճի քաղցր բերումներով երգեցինք խաչին խորհուրդն ու փառքը, և անոր զգացումն ու ձեւը բնազդօրէն կարծես ամենէն հիմնական յօրինանիւթն է դարձեր մեր գրականութեան և գեղարուեստին։ Մեծ պիտի մնան միշտ այն ժողովուրդները, որոնք չեն թողուր որ օրերու մշուշը ծածկէ իրենց խաչը նայուածքներէ։ Ուայէ զերծ կեանք մը մահուան միայն կրնայ նայիլ։

Ուայէ նախապայման է մեծութեան, փառքի և Յարութեան։

Ե. Վ. Տ.

ԳՐԱԿԱՆ

ՆՈՐԷՆ ԿԸ ՀՆՁԵՆ ԶԱՆԳԱԿՆԵՐԸ

Զանգակ, երբ ինքնաշարժները կը սուրան, հանրակառքերը կը թաւալին, քառ-
սուկները կ'ընկղմին արտերու շերտերու ետին, իրարու խառնելով աղմուկը իրենց խա-
տոցներուն: Զանգակ՝ երբ դպրոցները կը բանան իրենց դուռները սղոց աղաղակին,
գործարանները կ'արծակեն իրենց մեքենաներու շշուճը, երբ գնացքները իրենց մեկնումը
կը սուլեն, ստեղծելով խափ խափամուժը առտուան:

Զանգակ՝ գործի եւ հանգիստի, ռիթմի, ծայնը, մտրակը վազող, քրտնող ու հե-
ւացող կենսերին, թրթռուն ճպտոր անոր շարժման ու յանգումին:

..... Ու զանգակը էլմիածնի կաթողիկէին, խոր ու թրթռուն, հոգիներու ան-
դոհին ու աճապարանքին վրայ կաթիլ կաթիլ ինկող, եղկ ու աներկրային:

Լայնցան, թեթեւան անուշտ հոգիները այն բացառիկ օրուան մէջ, երբ էջ-
միածնի կաթողիկէն արցունքներու մէջ ժպտուն ու երջանիկ մօր մը պէս՝ նորէն կան-
չեց իր զաւակները եւ խօսեցաւ անոնց...: Էլմիածնի զանգակ, ինչպէս բացիւր հորի-
զոնը անցեալին ու վաղուան, եւ օղակները օրերու տրտմութեան: Ոսկի ամպ, երազ
ու աղօթք: Շրջապատէն, աղմուկէն ու նիւթէն վեր ելլելու մետաքս թելը կ'երկարի
լուսաւոր հեռուներուն...: Պատեր, կամարներ, կանթեղներ ու մոմեր, ծխածան ու
ճառագայթ, «զուարթուններու բացխփիկ թեւերուն մէջէն» ջնրմ ու յաւիտենական:

Էլմիածնի զանգակ, «լեզու մայրական» տարիներու լուսթնէն վերջ, պատուհա-
սուած համրի մը հանգույն, կը խօսիս հրաշքով յանկարծ, ու ծայնը արեւոտ ճամբայ մը
ինչպէս, կ'երկարի ժամանակին ու միտքին բոլոր փուլումներուն մէջէն՝ դէպի խոր-
հուրդով կայանաւոր մեր մատուռները, մեր իրական կեանքի կերպարանքին, մեր ա-
ւանդական զգայնութեանց փրկարար ամրոցը:

Էլմիածնի զանգակ, ծայնը, տեսիլքը, երկնաթռիկ երազը իմ պապերուն, դուն
ճամբան ես մեր ներքին լոյսերուն, եւ կը յուզես կ'արթնցնես այդ բոլորը զօղանջնե-
րուդ թրթիռին մէջ, իրենց հազարամեայ քունէն:

Հնչէ նորէն, սրբազան զանգակ, եւ հոգիները, ճառագայթ ու ստուեր, թող
վազեն իրենց աւազանին, երկիրն ու երկիրքը լեցնող խորհուրդին:

Հնչէ նորէն, ու թող թեթեւան, հալին երկաթ՝ շղթաները հոգիի թեւերուն ու
ծուլուին, կապուին իրարու, լոյսին ու լացին, խորհուրդին ու տառապանքին աներկ-
րային ծփանքով:

Հնչէ խորհուրդ էլմիածնի, ու թող ծայնդ՝ կաթիլ կաթիլ եւ աստղ առ աստղ,
ծաւալի նեարդներէն ներս, երկնակարօտ մարդերու, օծելու համար մեղքին բաւիղ-
ները, գունաւորելու ամպերը ցաւին մեր հորիզոնին վերեւ, վասնզի դուն անհուն ծայնն
ես՝ հազարներու տառապանքին ու երազին:

*

Ու զանգակ դարձեալ՝ երբ քաղաքի կեդրոնին, երգին պալատէն, յստակ ալիք-
ները երգչուհիներուն կ'արշաւեն, երբ տանիքներու կատարէն թելաւոր թերաններ կը
պարպեն աշխարհին խելքն ու յիմարութիւնները մարդոց, աղմուկով ու տենդով: ... Ու
կեանքի այս եռեւեփունէն լեւէջքին վերեւ, զանգակը հսկումին, հեռաւոր գիւղաքաղաքի
զանգակատունէն արծակուած՝ հոգիներու անտես ռատիոյին: Մութին ու ամայքին մէ-
ջէն, լուսնի կարկաչ մեղեդի մը ինչպէս, որ կը ծփայ ու կը խաղաղի ձ

գակները վերստին բացին իրենց շրթները, թափելու համար ի սփիւռս աշխարհի ցիրուցան հայութեան ողբաշաղտերուն վրայ աւետիսը վերանորոգ հայրապետութեան, այն առտուն հայոց հայրենիքը աւելցաւ, աճեցաւ:

Իր դարերն էին որոնք ետ կը դառնային, մեր պատմութեան բոլոր սխրագին, սրտայոյզ գեղեցկութիւնները վերստին պարպելու, այդ ամէնուն համար ծարաւահիւծ մեր սիրտերուն:

Էջմիածնի զանգակներ, գիտէք թէ ինչպէս լսեցին ձեզ կայանին մէջ կոյր, անդամալոյծ, մահամերձ մեր ծերերը: Ի՞նչպէս դուք գտաք սրտին տաճարները մեր պարմաններուն: Ի՞նչպէս իջաք կոյս աւազաններուն մէջը մեր մանուկներու հոգիին:

Էջմիածնի զանգակներ, ձեզ չեմ նմանցներ գարունն աւետող ծայներուն. դուք մեզի դարձաք ոչ միայն իբրեւ մեր պատմութիւնը այդ առտու, այլ մեր շքեղ ապառնին:

Ձեր ծայնն է արբենի այն պողոտան, որուն վրայէն հանդերձուած է քալել հակատագիրը այս ժողովուրդին:

Ովսաննա ի մեռելոց յարուցելոյն:

ԵՂԻՎԱՐԴ

Ն Ե Ր Կ Ա Յ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ա

Կուգաս ինծի,
Երբ պարտուած եմ ալ ինձմէ,
Կամ երբ կ'իյնայ հովը ցուրտին
Վըրան կըրակ իմ օտեւուն:

Կուգաս ինծի,
Անմոռեմի, երբ կործանած
Լեռնէ յոյսիս, ու չեմ բաւեր
Քեզ առնելու պարտանակիս:

Կուգաս ինծի,
Մութէն մաղուած լոյս մը ինչպէս,
Կաթիլ կաթիլ աստղանալու
Վըրան պըղտօր իմ մեղեքուն:

Բ

Կը կարծէի,
Հիւլէին մէջ գանկն ըլլայիք
Դուն քսեղծած տիեզերքիդ.
— Անհունէն վեր, անհունն է մարդ:

Կը կարծէի,
Երանութեան խորհուրդն անհաս

Կալը մարդուն, ասողերէ ասող
Եւ ըսփիւրէ մինչեւ ըսփիւր:

Բայց դուռն անա
Գերեզմանին, ափ մը ծովէն
Ժամանակին, որ կը լեցուի,
Մարդոց բոլոր երազներով:

Մութ հողերէն
Լոյսին նետուող ծիլը ինչպէս,
Ես կը բացուիմ բու խորհուրդիդ՝
Կայծի մ'անգոյն խորն հրդեհուող
Երկինքներուն:

Գ

Զի վեր քան մահ, երանութիւն,
Գիրն է հակսին ըլլալ մարդուն:
Դուն ես համբան, անգերեզման,
Ուրկէ կուգանք մենք իրարու:

Ես՝ բարձրացող, թէ դո՞ւն՝ իջնող.

Մենք գիրկ գրկի, վեր անհունէն,
Աւելի մօտ ենք իրարու:

Կուգաս ինծի, կուգամ քեզի,
Փրցած կասկած, փրցած պատուար,
Մանկան մը պէս որ կը վազէ
Հեռուէն եկող ձայնին իր մօր:

ԵՂԻՎԱՐԴ

ՍԵՐՄԱՆԱՑԱՆ

Գիտութեան հետզհետէ անոց յաւակնութեան, խոստումներուն նոյնիսկ յաղթանակներուն զուգահեռ, կայ դար մը ուսանելի, նոյն կանոնաւորութեամբ ու բնականութեամբ, կը բուսնին աննախապաշար մտածողը, աննկատ վերլուծողը և պատմաւթափ գիտողը, քովն ի վեր նոր ու կրակոտ, նեղ միտ ու կատաղի մտնետիկներու — նոր արժէքներէ — ընկուտ պարզ, անյաւակնոտ հաստատումներ, յաճախ աւայտժմէ, անպաշտպանելի մանաւանդ զբժւար, քանի որ միջիններուն նման, քիւմիական փորձարկութեանց նման փաստելի չեն իրենց արդիւնքներով: Հարիւր տարիէ սադրին մարդկութիւնը չուներցած հոգեղենին, մարդէն ուրացնողը, ռասիսմը՝ Ընդհակառակը: Միշտ հարիւր տարիէ ասդին ազգերու խղճմտանքը — որ հոգեղէնը պիտակող տարագ մըն է հոս և ոչ թէ քաղաքական, բարոյական յղացքներու դրութիւն մը — ըրաւ իր խեղճ, թշուառ ու անփառանքակ նահանքը ու մարտնչ առաւ որ ընդարձակութեամբ ոճիր ու բարբարոսութիւն:

Աննախապաշար մտածողը կը դատէ իր սպրուսները, իր ու ուրիշներու հաշոյն, — տուէջ այդ ուրիշներուն ձեր ազած աւնունները, ամէնէն փառաբանելիներէն աստուպագին, այլուրային, չխենդենալու համար ստիպուած՝ իր արժեքները իրենց յարգէն կոտորելու, այնքան այդ արժէքներուն անուսող գործադրողները կը հերքէ զանոնք: Ան այդ աննախապաշար մտածողը տակաւին կը տառապի հաշոյն աշխարհութիւններուն, խարդախութիւններուն որոնք զանազան պիտակներով, կ'ընեն հաշուեւ յարգելու անհամար սերունդներու ձիգով սաղմաւորուած, կերպարանք ճարած, առնուազն մարդը հպարտ ընող քանի մը կիւսականգուն սրբութիւններուն: Քանի մը հարիւր տարի առաջ պատերազմը, այսինքն մարդերը զանգուածով փողոտներու վայրենութիւնը չէր պարզեր մեր օրերու սառն, մաթեմատիք զարհուրանքը: Աւելի՛ն: Չէր փտաւարիւր արդի իմաստասիրական հեռահաս զաղափարագրութիւնները: Ժանտ, գծախտ, բայց հզօր հրապոյրով գործի մը մէջ գերման գրագէտ մը իր խղճմտանքէն

տնդին ջանքները երբ իր գիրքը նախաբանող հատուածի մը մէջ իր պաշտպանած զաղափարաբանութիւնը կը յորջորջէ «գերման իմաստասիրութիւնը մը»: Այդ Արեւաբայ, Անի-Շը (այդ է գործին անունը) կ'ուրանայ գիտութիւնը, զայն եղածին, մեռածին արձանագրութիւնը յայտարարելով ու կը փառարանէ ըլլալը (werden), զաղափարներուն լինելութիւնը (devenir) որ մարդն է, ամբողջական: Այսինքն անոր արեան բոյրը խակ ու հաստ մղուսներուն հանգէտը: Այսինքն քանի մը քիւմի դարերու շքեղ, անծպիտ վայրագ կենդանին որ իր ոտքերէն երկուքը ձեռքի վերածելու իր բախտը զեռ չէ արժեւորած հաւանաբար ու կը թափառի անտառէ անտառ, որս ու որսորդ: Գերման իմաստասիրութիւն, սա այնքան հաստ ու նախնական վերագր՝ զէպի անտառներու անասուններու մարդկութիւնը:

Հեռագապագութիւն: Որ օրակարգ է դարձեալ, միշտ այդ գրական, արեան համակիր վարդապետութեանց հետեւորդներուն համար: Մեռցնելը՝ մէկ ստորագիւն յաղապատմութիւնքին՝ Մեռնելը: — ան ալ ուրիշ վկայական, ուրիշ վկայութիւն: Աննախապաշար մտածողին համար երեւոյթները նոր չեն անշուշտ: Մայրաքաղաքի ժամանակներու արձանագրութիւնն են անոնք: Նորը, սա ողբերգութեան մէջ, դարձեալ չէ գոյութիւնը՝ նման վարդապետութիւններու դարբիններուն: Իբլքութիւն, առանձնութեան փոշոկներալ աշտարակին կատարին, գերման ուրիշ մտածող մը, մտածողներու ամբողջ փաղաք մը անհանկարծ չեն երբ իրենց զորքի կուտան արդէն ներքէն որդնոտած, հազիւ կենալու կարող քաղաքակրթութեան մը բոլոր դարպասներուն, — կրօնք, արուեստ, մշակոյթ, պատմութիւն, ազգային փառքեր ու շարունակելը ձեզմէ: Շօթեհաւուէր, Նիցշէ: Աւելի՛ վերջը Շրէնգելըս Բայց ինչ որ կը մնայ անհանկարծ, այդ մարդոց թուղթերով սնող ու անոնց բովանդակութիւնը կեանքի վերափոխող տրամադրութիւնն է ամբոխներուն: Հերոս մարդը որ միջին ուժերէ վաքուած ձգեց իր ներկայարարի զոգնոցն ու զոյլն ու վրձինը, ու ելաւ ճամբայ, աշխարհին տալու առնուազն հազարամերու ձիրով նոր կարգ, նոր մշակոյթ: — Ապահովաբար, գէթ իբր մտադրութիւն հերոս մըն էր գերման իմաստ

տասնութնեկն զրահաշուք դուրս պոռթկացող այդ կիսաստուածքը: Բայց, կը կըրկանեմ, ինչ որ կը մնայ անհասկնալի ատկա կարկիլութիւնն է այդ հէքիւթը այդպէս մարտող միլիոններուն: Ձեռն տար անունը միւսներուն, ներկարարին չափ նախնական, անմիտ բայց յիմարութեամբ սպառազէն, որոնք կայսրութիւններ ձեռնցին առապելեան կտաւէն ու իրենց երազները քաւեցին գլխիվայր խաչուելով: Հերոսները: Ձորս կը տեսնենք մենք մահուան դաշտերէն ասագին, պարզ կեանքի զանազան խորշերուն: Առանց արեան ու ուժերի: Աւտանայի մաստապրական ուժերը: Մեր օրերու քաղաքակրթութիւնը որուն բաղադրիչները կուգան առաւելագոյն չափով մը տարբարաւորութենէն, հազիւ հազ մը տառապի անոնց, այդ հերոսներուն պակասովը, քանի որ հոգին չափող անօթները, թիւները (acide) մատչելի չեն զանգուածներուն: Պատերազմը յաւակնեցաւ տալ այդ գործիքներէն: Մահը արհամարհող սերունդներ, մահուան գաշտերու վրայ, եղան յուզիչ սրտառուչ, մեծ: Բայց չեղան այդ մեծութիւնը, գեղեցկութիւնը, մահէն ասպին, կեանքին գաշտերուն ուր թ. դարուն շքեղ տափակութիւնը, գետնաքար վայելապաշտութիւնը կայ ու կը մնայ տրական:

Պատճառքներ, ուրեմն, հոգիին: Որուն ահկարը կը կորսուի մեր օրերէն շատ վարերը: Այդ պարտութիւնը գութեցին կին կարգերու մեղամաղծոտ ասպետները, երբ, մէկուէկ գար առաջ, Աստուծոյ ազատութիւնը կոտորուեց: Երբ, մեկուէկ աստուծոյ տեսնաւ որ գարանիստ ամբարներէն — բարքերէ, հաւատքներէ, մշակութիւններէ — կը թափանչէին անվարտ մարդոց գրոհէն գզգզուած ու կը ժողաւ նային արեան ու կրակի մրրիկներէն զծալուած, տուէք բառին իր կին առումը: Պատմութիւն պիտի չընեմ: Գիտել կուտամ որ ոգին որ կը մղէ մարդերը միշտ աւելի հզօր, գերազանց միջոցներու, կեանքին վրայ իր գրոհը յաղթագին պատկերու համար, իր հուսկէն մէջ իւր տարբեր գարադուկէն առաջուան օգիտէն: Երբուրեք բացի քաղաքացիներէն ինչպէս սիրեցին զայն անուանել անվարտ իշխանութիւններ: ու քաղաքացիներէն անվարտը ինչպէս գետերէն կ'անուանուէր երկրորդ մեծ պատերազմին ճարտարագետը, կը հաւատային

թէ կը ծառայէին մարդկութեան, առաջինը վերստին բանալով դռները աւերակեալ տահարներուն որպէսզի հաստատուէր ուղղափառ պաշտպանութիւնը, երկրորդը՝ վերստին արձակելով կապանքներ, զանազորներուն իր ժողովուրդի հոգիին վրայ ամրակարան, որպէսզի մարդկութիւնը մղուէր նորանոր միջոցներու: այդ հոգիին քեւեքով, մահը նուաճելու, անոր դանդաղութիւնէն դժգոհ: Եւ Որքերգականը այս ամէնուն մէջ գոյութիւնը չէր այդ բախտախնդրութիւններուն: այլ զանոց կարելի ընող մարդոց մակադամութիւնը: Այլ իր նմանը ըզկտելու արարքը օրինաւորելու, սրբազրելու, սրբագործելու փոխը մարդկային արշաղանքի ար անապատ ալիքներով պիտի վազէ այդ դրոշներուն ներքեւ Օ՝ անհուն տրամաթիւնը պարտաւածներուն: Անշուշտ: Բայց կ'աւելցնեմ, անհուն փոքրութիւնը յաղթականներուն: Քառորդ դարու մէջ երկու անգամ ընդարձակութեամբ պատերազմներ շղթայաղծեցող ռզին ոճիւր է նոյնացնել այն միւս սկիւր, բայց ազնուական ալ ձգտումին որ նախապատմական անտանդներէն իր խանդաւորը կը բանայ ու կը քաշէ բիւր բիւր գարեհոտ խաւարին ու արեւներուն ընդմէջէն, հասնելու համար: Եւ սեմին այնպիսի ժամանակներու ուր իրար հանդուրժելու համար չուներ գոյութեան ոչ մէկ արգելք: Հազար տարի առաջ, յաղթական զօրավար մը քիչ անգամ կը մորթէր մանուկներն ու կիներն: Քանի որ քանի որ դարու մէջ անպատիւ գործելու արտօնուած մարդերը կ'այրէին կիներն ու մանուկները, զանոց մարդկներու մէջ թխմելէ վերջ: Այլ սողները գրուելէն ետեւն տարի առաջ, այդ հերոսներուն կայրը մը ժողովուրդներու ու նկատելիք կայրը մը ժողովուրդներու ուրոնք Ասիան բերել էին կին մշակութիւնը վառարանին ու չէին կրնար իրենց տափառ տաններուն մղուները հակադէմ: Ի վերջոյ, թուրք գզախութիւնը մարդու միսին հոտն ու հեշտանքը չէր ուրացած իր բերան թափելներուն մէջ, քանի որ այնքան մօտիկ էր դարերուն ուր ձիերու թուրքին տակ եփուած միւր իրենց ազգային հերոսները կը կազմէր: Գիտելիք այս ամէնը ու կը միտքարուէին որ գերմաններուն էն հեռու նախնիքներն ալ տարբեր չէին ազգած: Բայց իրենց զուկները եւրոպական — արեւմտ

եան — մշակոյթին ամէնէն աշխուական ճարտարապետները եղած էին, քսաներորդ դարուն։ Ու հարկ կայ յիշեցնելու հոս որ, միշտ այս տողերը գրուելէն երկու երեք տարի առաջ, մարդեր եփելու ախորժակները աւելի քան ի զօրու գտանք մենք սակայն ժողովուրդի մը երկտասարդութեան, մտաւորականութեան, սպայութեան և զօրավարութեան համախառնուող հեշտանքին մէջ։ Գերմաները թուրքերուն մարազները վերածել էին մահուան ընդարձակ պալատներու և անոնց գործածած խուիւրն ու քարիւղին տեղ հնարած էին նորագոյն կաշերը . . . Խորհեցէք այս ամէնուն ու գոցեցէք ձեր հոգիին աչքերը։

Շրջանն է պարտութեան բարոյական յղացմանուն, այս անգամ անկախ՝ օճերէն կամ գլխախնձ ախորժակներէն։ Տասնեւորորդ դարուն ասպետը, իր տղան, իր աւատապետը կոչուր ընելու, ընդունելու արարքները չէին ոսկեղօծել։ Այդ կոչուր՝ անունը մարմնիդէն գրութեան արտաքինացումն էր, ու հազիւ կը խռովէր հոգիին գրութիւնը։ Այսօր Մեր քաղաքակրթութիւնը պատկերն է հակա աննիթթութեան մը։ Ոչ միայն պատուած ենք բարոյական յղացքները մեր խղճմանքէն, այլ մանաւանդ կը հպարտանանք այդ կործանումը, քանզումը փոխակերպելով նոր քաղաքակրթութեան մը։ Մարդ սպաննելու այնքան պարզ, հաստ, նախնական մեր հակումները կը սիրենք զգեստաւորել ասկէ անկէ ճարուած վկայականներով։ Զինուորական պարտաւորի ծառայութիւնը մէկն է մեր ամենէն անաւոր յիմարութիւններէն։ Դուք գիտէք թէ ինչ գեղեցիկ բառեր, տարապանքներ այսօր պատրաստ են, ոսկեգիր ու չքեղ, այդ անասնութիւնը բարձրագոյն առաքինութեան մը փոխակերպող։ Դուք թերեւ չէք գիտեր թէ անոր հեղինակը աւազակ գերութան թաղաւոր մէկ էր որ իր կողպպուտները մարտելու մէջ անհապառն չըլլալու համար մտածել էր այդ հայրենասիրական ծառայութիւնը (ԺԼ. գար)։ Աւելին։ Այդ յղացքը (հայրենիքին ծառայելու) պատենալ մի գաղտնիք ունի ինքզինքը բեղմնաւորելն առաջ հերոսական մահուամբ, այսինքն ուրիշին կինն ու տղան սպաննելու, տունն ու տեղը մոխիր դարձնելու արարքներու լուսապսակումը իրրեւ, խաղա-

ղութեան անդատաններուն վրայ (զպրոցները, զօրանոցները, մարզադաշտերը, քիմիական մուկ բաղադրութեանց աշխատանոցները) գրուած էին զանազա, խնամաւ աճուսի։ Ըսի, մեր քաղաքակրթութիւնը, մերձաւոր ապագայի մը մէջ պիտի որակուի գերագոյն յիմարութիւն մը ինչպէս, քանի որ կազմակերպած է զինուորական ներկայ գրութիւնը որուն հետեանքով մարդ կենդանիին ամէնէն առոյգ, կենսաւետ, մանաւանդ ստեղծագործ վարուցքը, անոր բրտաարգութիւնը կը վատնուի անանաւական, հիմնովին անբան(աւոր) մարդանքներու որոնք, ինչպէս գիտել տուի քիչ վերը, իրենց վերջնական լուծումին մէջ ուրիշ բան չեն եթէ ոչ միշտ ուրիշին հացը առնել ու հողը իւրացնել։ Մեր գիտութիւնը մենք գործածեցինք զտնելու եղանակներ որոնք աւելի արագ, աւելի կատարելաւ, աւելի ազատ ընէին այդ սպաննելու արարքները։ Մեր իմաստութիւնը ուղեց որ իր հացին համար հազիւ ժուռ ունեցող ժողովուրդները ապրիցնէին զինուորական պիտուէներ որպէսզի զօրանոցներու ներսը բոյնի դբուած մարդեր յղփանան, խուլին բանուորներու պղծիւններէն իրենց հացը, պարտութեան համար բարձրատիճան զինուորականութեան ախորժակները, վազէր քրտինքը աշխատաւորին ճակտէն, որպէսզի այդ գինով ստեղծուին նոր միջոցներ, քանզումը գործիքները ցարկ անանթ կատարելութեան, ուժին առաջնորդող, ու ծնին կախարդական այն առարկաները որոնց պատուաւոր կողերէն խուժէր մահը, աներեւակայելի արագութեամբ, խեղճ ու պատառ մարդոց վրայ, ու, քանի մը երկվայրկեանի մէջ շէն ապաւտ մը վերածել փոշի, ոսկեհարմանդ, ծիածանեալ աւազիւ ժողովուրդաներու սա նորաստարա խնդութիւնը մի բաղադատէ հին կիրքին, մոլուցքին, բարբարոսութեան, որ անմիջ, անկախ երևոյթ է երբ դրուի մտաւոր մահուան նոր ճարտարապետութեան։ Հին հասկացողութեան մէջ, զինուորը, այսինքն մահուան գործիքը, կը մնար մօտիկ, հաստատրի մի թելադրանքին, կերպով մը ընդհանր ու հասկնալի։ Սպարապետը, այսինքն սպանդին զեկալով ուղեղը, քիչ անգամ կը բարձրանար իր այդ գերէն վեր չուսապսակներու փառքին։ Հրանութեան, նոր ժամանակներու մեծ գորա-

վարենք մարդկային են իրենց առաքելունը՝ թխններով։ Հարկը տարիէն պակաս ժամանակի մը մէջ, ԵՐԵՎԱՆԻ կը գտնենք բացարձակ։ Ստեղծուած է առանձին գիտութիւն մը, մահուան գիտութիւնը, զայն տալու եղանակներուն մէջ սահմանափակ ու ամբողջական, բայց անհարմար մանաւանդ անոր համար որ կ'ապրի ինքը իրով։ Անոր մասնագէտները, — սպայակոյտներու, զինուորական վարժարանի ուսուցչութեան հեղինակաւոր գլուխները մեր քաղաքակրթութեան մէջ կը գրաւեն այլապէս չքեղ ու անբայատրելի փառապաշտներ։ Բանակներ վարելու արտօքը գերազանց արժանիքն է այդ մշակոյթին։ Նոր ազնուականութեան համար այդ առաքելութիւնը գերազանց բարիքն է մարդէ մը սպասելի։ Աւելին, Բոլորովին նոր, նորագոյն յիւճքը, ամբողջական պոստերազմին։ Այսինքն ութսուն ժողովուրդներու գերմաններու տասնամիայ միակուոր աշխատանք՝ որպէսզի գործադրուի ամբողջական սպանդը։ Ու պատերազմը չհաղթող ժողովուրդ մը, այդ իսկ փաստով ինքզինքը հռչակէ գերազանց, ընտրեալ ժողովուրդ որ արտոնուէր աշխարհ վարելու։ Երկու մեծ պատերազմներու միջև ի՛նչ ծանր բաւեր չգործածուեցան արեւմտեան մշակոյթներու ամէնէն յարգուածներուն ճակատները խարանդ։ Նեկրոսը (սեւամորթ) պիտի չմոռցուի, Ֆրանսական ժողովուրդը որաւոր, ու ծերացածը՝ անգլիացիները պիտակող, Գերման մտածողութիւնը, իր երիտասարդութեան մէջ մահուան արտօնակները սուր պահելու համար այսքան անհեթեթ տարազներ երբ կը գործածէր, մարդկութիւնը խորապէս անարգող, ազգերը, իրենց շուրջ անկարողութեան մէջ, աղէտը գիտաւորելու համար սպառնցել իրենց վերջին հէնքերը, բարոյական յանձնառութիւնները։ Դիտեցէք Սանճազին նուէրը թուրքերուն ու գոցեցէք դարձեալ ձեր հոգիին աչքերը, սա ամօթանքներուն վրայ։

Պարտութիւնը, մահաւանդ իմացականութեան որ աւելի ընդհանուր հպարտութիւն մըն էր։ Որուն հիացելի, առջին մէջ է որ քաջուեցան դռները նոր ժամանակներու։ Ձոր ազատապրելու համար մարդը տուաւ ամէնէն ազնուական զոհերը։ Իր մարդակերպին կերպարանքներուն մէջ ինչե՛ր, ինչե՛ր յաւակնեցաւ իրագործել անի-

կա։ Անիկա պիտի դարձանէր հոգն ու հոգին, առաջինին խթութիւնները, նուազումները գիտաւորելով իրմէն բխած նոր գիտութիւններով, սրբագրելով տարրերուն անբնական, անբաւարար բաշխումը որպէսզի արտերը դառնային աւելի բարեբեր, հանքերը տային աւելի դիւրաւ ու աւելի առատ։ Անիկա պիտի ըլլար ճշուն՝ հոգին ալ ձեռնելու, ասոր խթութիւնները, տըկարացումները վերածելու համար անտառանական իրողութիւններու։ Անապատները, այդ իմացականութեան շնորհիւ կ'ըլլան չքեղափառ պատներ։ Կը նուաճուին միւլջոն ու ժամանակը, անընդունելի արագութիւններուն գրոհով։ Ու . . . այդ շարքին, մարդ մորթելու արարքը, անանական, նախնական ու բուսականութեամբ, այդ իմացականութեամբ միշտմտութեամբ, պաշտպանութեամբ, կը դառնայ քաղաքակրթական բարձրագի արժէք։ Որքան արտուած, խեղճ՝ սա նահանջը միտքին։ Կայ հարիւրի մօտ տարի որ կը շարունակուի այդ նահանջը, իրարմէ անտար պատերազմներու շղթային ընդմիջէն։ Ու անուր սոփեստութիւնը իմաստուններուն, որպէսզի այդ նահանջին ճարտին փառքի մագաղաթները Որքան գրութիւններ, ամէնէն հեղինակաւոր մարդոց կողմէ պաշտպանուած, որոնց բոլորին յատուկ կայէրին ու Աբելի հէքիթին նախնական խորհուրդէն դուրս՝ ոչինչ։ Բարեւուն՝ իրար կործանող քաղաքակրթութիւններուն։ Պարտութիւն։ Այսքան կ'ըլլար։

Ու յաղթանակը .

Որ կ'աւետուի

— Պարտութեամբը ճիւղին։

* * *

Երբ այս տողերը կը գրուին, աշխարհ հազու թէ կը թուի հասկցած ըլլար չարաշուք կշիւը, արժէքը այդ յաղթանակին, մանաւանդ այդ պարտութեան որոնք հիւլէինը չեն ապահովարար, այլ ամբողջ մարդկութեան, ասոր ճակատագրին մէջ առաջին անգամ փորձուած ընդարձակ խրամար, ժամանակին հետ յատկուելու սահմանուած։ Չարիքին ուժերը կոտորած են բոլոր արգելքները։ Հիւլէին պարտուած է, մարտի գաշտին վրայ քառորդ միլիոն մարդերու փոշիացումովը ու քաղաքի մը անհետացմամբ երկրի երեսէն։

Ու կը խորհիմ

— Մարդկութիւնը, չըսեի՜ն համար կեանքը՝ կրունկին տակն է ինկած ոչ միայն այսօրուան բախտաւոր յաղթականին, այլև, ամենայն հաւանականութիւնով մահուան, յառաջիկաներու բոլոր կարելի յաղթականներուն որոք, այսօր անկարող իւրենց իմացականութիւնը իրագործել հիւլէն ջախջախող միտքերուն չափերովը, վաղը, վաղերու անընհատ շարքի մը մէջ պիտի գլխուն ընեն ուրիշ ուժերու, աւելի խնամաւոր քան հիւլէն զգեանողները, իմացականութիւնը, իր կարգին թերեւս աւելի զարհուրելի գրութիւն մըն է հիւլէական խորհուրդին։ Ու այդ իմացականութիւնը իմած է կրկն բզկտելու այդ խորհուրդը, բանալով նոր զարաշրջանը։ Կանկածեցան որ հիւլէն զգեանող ուժը իր շատ քնջին մէկ կոտորանքովը բաւ էր եղած իր յաղթանակը իրագործելու։ Վաղը այդ իմացականութիւնը պիտի ճարէ ուրիշ ալ միջոցներ, պակաս ձգուածն ալ կրկն բերելու, որպէս զի քանի մը երկվայրկեանի մէջ քաղաքներ, երկրամասեր սրբօրին քարտէսին երեսէն։ Ու այս ամէնը, տեղն է ըսելու, «սկիզբն է երկանց»։ Հարուածը որ կը ըսպատմայ մարդկութեան, դեռ կը մնայ անծանօթ, իր հաւանական հետեանքներով, ինչու՜ չմտածել օրուան երբ կադինի ծաւալով նոր տարր մը պիտի ըլլայ բաւ, փութակեցպելու օրինակի համար մեր մթնոլորտին բաղադրութիւնը, ասոր թթուածինի անհուն մթերքը բոցավառելով, կրակի փութելով անոր ազօքը, քանի որ գիտենք որ այս մարմինին ալ հիւլէները, իրեւ զըսպատմած կրականութիւն տիեզերքեր, կը լողան մեր շուրջը, մեր մէջը, իրա՜ն այսօր անհիշատակ, բայց վաղը՝ կախարդի մը գաւազանիկին ներքեւ ընդունակ խորտակելու իրենց բոլոր կապանքները, արձակելու համար իրենց անհուն ընդերքներուն խորը քունի մտած լեռները ուժերուն։ Հէքիսթ էր ասիկա, մինչեւ երէկ։ Ու գտանք որ այսօր գեր իրականութիւնն է ան։

Ու, մինչ մէկ կողմէն, իմացականութիւնը կ'ընէ իր կարելին, մօտեցանու ռաթաքուն ուժերուն պարն, միւս կողմէն, գրեթէ ոչ ոք որ անբաղաճառայ կոտորու ուրիշ գրութեան մը, ան՝ զոր սովորական լեզուն հոգի կ'անուանէ։ Այս սողորը չեն

յաւանկերի ոսման մը առաջարկել այդ ուժին։ Բայց անոնց հեղինակը հանդիտութեն ինքզինքը կը զգայ արտօնուած մտածելու նոր հէքիսթներու, միշտ անբաղաճառայ այդ ուժին պարունակէն։ Ո՞վ էր Յեսթեր հիւլէն։ Բայց կը կանգած էին թէ անոր ներսը տիեզերական ժամանակար գրութիւններ զսպուած կ'ապրէին, յարեւ նման անոնց որոնք միւր տեսանելի տիեզերքին տառածան կը յօրինեն... Անցան գարիբը։ Ու մենք տեսանք հիւլէին գրութեան արդիւնքները կոնէէ ինչու՜ չյաւանկերք տեսնել հոգիին որուն ներսը ուրիշ տիեզերքներ, ուրիշ գրութիւններ իրենց ճակատագրիները ընդգրկող, պարագրիող, պահպանող արձակելիութիւններ, ուրիշ անհունական արդիւնքներու հանգէտներ չըլլալին փորձելի, այս անգամ ձեր հաշտայն, առանց ամբողջական հզօր հասարակագիտութեան միլիտաններուն, պարզ ձեր ցերսի վկայութեամբը։ Դիտութիւնը սահման, անհուն է ճարած հիւլէին։ Արդի Ֆիդիլը կատարած է այդ դործը, որոշ պարզիկտութեամբ։ Անշուշտ նոր աստուածութեան մը կարիք չի կայ, ընդգրկելու, արձակելու համար հոգիին ճակատագրի։ Ունիք ձեր ձեռքին տակ արամագրելի պարզագոյն միջոցը։ Մէկ րոպէ բարի եղէք արձակելու ձեր միտքը — որ համազօր է թերեւս հիւլէական ուժին — միջոցն ի վեր ու միջոցն ի վար։ Ինչ անտարազիկ արագութեամբ մը այդ անհետ հիւլէն, այդ անմտե օլաքը, ձեր միտքը ծակէ ու անցնի պիտի տիեզերքներու բոլոր թանձրութիւններն ու անգայտութիւնները, պիտի ընէ չըջանը անպարագիծ, անպարագիծ երկինքներու ու պիտի դառնայ ետ, գէպի ձեր ներսը, հանգչելու ձեր ուղեղին վրանին տակ։ Ո՛չ ոք՝ որ կապածի համարձակէր ձգել սա իրողութիւնները։ Ահա հրաշքը ուրեմն, այնքան իրաւ, այնքան մարդկային նոյն ստեղծ որքան փաստը հիւլէական ուժերին որ եկաւ, իր գաղաղութիւն մէկ թեկիլը չարթկելով, ակնթարթի մէջ աներեւոյթ ընելու չէն ռստան մը, իր բոլոր բնականիւնը։

Ձեռք տար ընթացք, պատմա-քաղաքական (ինչպէս հեշտագրին կը գրեն գիւսանագէտները) աշխարհին վրայ, աշխարհապան գուշակութիւններուն որոնք կը բխին հիւլէնով բանտուած ուժերուն ազատագրու-

մէն։ Մէկզի բարոյական մտահոգութիւններուն անձերը, ու մշտնաշարժ պարտուած ժողովուրդներուն, առաջին գիծի կուգան ապագայ կերպարանքները հողերուն ու ջուրերուն որոնց փոփոխութիւնները արժեքին այնքան արիւններ։ Արդէն կասկածի տակ կ'են ուղարկուողական արժէքները դարձաւոր գերբերուն։ Մոփերու բանալինը — նեղուցները — չիմակուրենէ գրիթէ անկշիւ։ Հսկայական տորոյղները՝ ցուցադրութեան մօտ բան մը։ Միծաղելի՝ մեծ բանականութեան գիւցաղներգութիւնը։ Նոր չըջնա մը կ'ընէ սկիզբ մարդկութեան քաղաքակրթական, ընկերային, նոյնիսկ բարոյական նակտադրութիւնները հրամայող ու պարտադրող ձայներուն մէջ։ Ու մտնաւանդ ահաւոր հեռագաղտիբը կըրծանման ուժերու կայսրութեան։ Մարդը բերաւոր դարերու վրէժն է որ կը պատառաւոր անձին խուլ, անկարեկից տիեզերք մը մէջ կտորէն, մեր խեղճակ երկրագունտէն որուն օրերը կը թռին ըլլալ համբուած։ Բայց գաւաթը (rouleau) բանալ այդ գալիքներուն լաւ է ձգել իմարտասէր—ընկերական—քրիստոնէական մարդոց։

Իմ պղտիկ փափաք՝ հիւշական ուռմբին արթնցուցած քաղաքական ու իմացական հակադէմութիւնները զեկաւարել գէպի մեր բարոյական ճիւղերէր որուն գոյուգիւնը քսան մը նորութիւն՝ կասկածի տակ ձգելը, այսօր ընդունելու հակիր ղ առաւուածաբանութիւն ոչ ալ ածան մարդակեղրոն բարոյախոսութիւն ընել պիտի նշանակէր։ Անտես մարմինի մը ծոցը ծուարած սա ուժերուն կայսրութիւնը գիւ կ'արտօնէ մտածել հանգիստիկեամբ։ Մէկը որ 1880ին, Մոսկուա, Պուլիպին ծննդեան հարիւրամեակը տօնաւորող հանդիսութեանց ներկայ է եղած, կը պատմէ թէ ինչ անուան յուզումներու ծնունդ է տուած բեմին վրայ խոսելու համար իր թեւ առաջ երկաթող Տասթայովսկին։ Ծագումն, նուրբ, արդէն մահուամբ կալանաւոր Այդ մէկը նրբին դիտողութիւններու մարդը չէր։ Անիկա կը խօսի անհուռչ հիւշական այն բուռնութենէ, որ մէկէն ծնաւ ռուս վիպասանին պատկերէն, բեմին վրայ այդպէս ստեղծուած մօտ։ Ու կը խօսի դարձաւոր իր ներքին մէկ վկայութենէն որուն համեմատ անիկա վստահ էր թէ հոգ միլիոնի համեմող մարդերը, անդիմադրելի կերպով պիտի ընդգրկուէին

խօսողին մէկ շարժումով, իսկ գէպի գրոնը երկինքներուն ու դժոխքներուն, եթէ կախարդական վիպողը հրամայէր ստիկաւ Այդ վկայութիւնը, գրական հմայք մը չի լուսաւորեր միայն, այլ և կը պատմէ ահա հուգիկան տիեզերքէն որմէ մասնիկ մըն էր անպայման այդ դիւային վիպասանը։ Պատմումին ամենէն խորունկ ու մութ կողմը՝ Տասթայովսկին, այսինքն անոր հոգիին հիւլեհէն (ներքեցէք այս գէշ բառին) արձակուած ուժին պայծառութիւնը։ Գիտութիւն մը չի կայ այսօր այդ անհունները սեւեւելի, առնուազն փոքր մասով մը խորագիւղի ընծայող, Գորոշ մը հիւլէ մը ուժ էր բաշխելի միլիոնին ու տկարանալու տեղ կը զօրանայ, երկինքները գրաւելու չափ։ Բայց կայ գիտութիւնը այդ անհունները նոր տառապանքներու, մշտնաշարժ չփոխակերպող։ Մեր պապերը անդիտակ էին հիւլէն, բնախօսական ինչպէս հոգեբանական մարդերուն վրայ Բայց անոնց հոգիներուն խորը, գործը շարունակ ապրեցան այդ անհունները, որոնցմով գիմաւորեցին չարիքին տիեզերքները, իմ տղու ցաւերու մայրս կը անանէր այդ խոստովանեցնէ պատգամներ։ Ըսի այդ պատգամներուն, բարի աչքը, փափաքը, գէմ կ'ուզար ծով մը շարքերու։ Կաթիլ մը գութ, միշտ ըստ այդ պատգամներուն, բաւ էր լեռները հալեցնելու զագանութիւններուն։ Ու իմ մայրը կը խօսէր Յիսուսին որուն մէկ բառը մեռելները ետ կը բերէր, վարի աշխարհէն, տրեւի աշխարհին։ Հանգիստութիւնը, այսպէս հոգիին և նիւթին հիւլէները զուգակողաղ, միտքի խաղ մը չէ սա սողներուն։ Մեր անգէտութիւնը հոգեղէն տիեզերքէն հաւատար է միւսին գոր կը ջանանք դարմանել մեր միջոցներով։

Ու գառնութիւնը, ըլլալ ստիպուած վերադառնալու խեղճ ու պատառ երկստանին, — իր կարգին խորունկ որքան անբոյժ առեղծուած, միլիոնաւոր հիւլէներու քաղմակերպեալ գրութիւն մը ինչպէս որ, ահա, Կան բիւրաւոր դարեր, կը ջանայ գործածել, սրցնել խեղճին սըւքը զինքը չըլապատուր հաւաւոր գորտնիքներուն կենդանեքն քանի մը փշուր բաժնիքներու։ Ինչ որ գառնութիւն գառնութեանց, գիտնալ թէ ինչ յոսահաւանեցուցիչ անհունութիւններ կը սպասեն իրենց կարգին բացալու, քակ-

ռւելու, արձակուելու: Անշուշտ տարազի ինկած էր անհուններուն տառման, գեռ Պէլզ Բասգալի օրերէն: Տարբերութիւն մը առկային Բասգալին անհունները կը յաճգեին, ըսել կ'ուզեմ կը փակուէին իրենց իրենց վրայ, քանի որ ունէին իրենց բխումի ակունքները: Մեր օրերու անհունները ոչ կը բխին ոչ ալ կը յանգին: Մենք մեզ կը կարծենք գտնել անոնց ներսը, ինչպէս կաթիլն է ովկիանին մէջը: Ու այս յանգումի պակասն է որ մեզ ըրած է շատ աւելի սև, մեր յուսահատութեան խորը, քան մեզ քանի մը դարով կանխողները: Հազար տարի առաջ մեր հոգին աւելի մօտ էր մեր մարմինին: Բացէք սա պարզ թուող հաւաստումը ու պիտի զգաք թէ ինչ անորոպելի նոյն կանք է մեր նոր քաղաքակրթութիւնը որուն ճարտարապետները ամէն տարի կտոր մը աւելի կը բշկտեն անոր գծուար, այնքան սուղ ճարուած չէնք: Հազար տարի առաջ քաղաքակիրթ ժողովուրդներու գաշնակցութիւն մը պիտի տառապէր անմիջ ժողովուրդներ գահին ժողովուրդներու վայելքին ծախելու առնել: Այսօր Հիւլէին տիրական ազգերը զազան ժողովուրդներու կը լքեն ցրիւ հօտեր, որոնց մեզքը անօգուտ ըլլալն էր տիրականներու շահերուն: Այսօր մեր Բիւտքը հիմնովին կ'անդամաւոր մեր հոգին: Անշուշտ ասիկա չի նշանակեր թէ կործանած են երկինքը, երկիրը, նուաճուած է մահը, ու զորոնք կը սպառնայ անմահութեան կայքերուն, — բոլորը երէկ իրաւ ապրումները, այսօր իրենց մարգարիտներէն պարպուած խեղդներու նման, նետուած տղոց ոտքերուն: Գէթ հարիւր տարի, այս խաղը, իր ահաւոր լրբութեամբ: Այլքէ անցուցէք 1850էն առիւն ծանր բախումները ազգերուն ու գտէք թէ ինչ պարսկութիւն, թանձրամտութիւն, գիւղացիութիւն, մանաւանդ անխելութիւն տուին անոնց ազգակ ու կերպարանք: Օ՛, ահաւոր կեղծիքը այս խօթութիւնները ոսկեզօծ բառերու թեւերով մատուցանելու ամբողջներուն: Օ՛, չնակաւ խորամանկութիւնը ուրիշներու խաղերը իրացնելու արարքը պարսկելու իմաստութեան ոսկեհաւ մազազաթներով... Բայց ռուս մը ճամբայ մըն է, գէպի անասնութիւնները ու գէպի անծանօթը: 1945, Յուլիս 26էն առիւն, մեր հաստ, անաւոր վստահութիւնները զազ-

րած են իրենց գերէն: Գիւտ մը ալխարհը նետած է կրակոյին տակը խուս մը մարդոց:

Անշուշտ, միամտութիւն պիտի ըլլար դառնալ երկինք, ու հոն փոխադրել փորձել մարդակերպը, մարդակերպուն մեր իմաստութեան այնքան ճիշդ, այնքան թշուառ ապահովութիւնը, երբ մեր այսուքներուն առջև կը փռուի պատկերը, այդ երկինքին մէջ փռուրին վրայէն գազանիքը վարագոյրին մէջ թխթխ նահանջողը գարձած տեսաւ նեղի: Ուրիշ, Բայց ամբառութիւնը վերացելիք վարագոյրներուն: Հիմա գէթ արտօնուած ենք կասկածելու կիանքի, իմաստութեան, չէնք ուրիշ դրութիւններու, որոնք ով վրտէ ինչ խելացիոր գանազանութիւններով, կը ինքնուրու կայանէ կայան, մարտակէ մուրապ, տիեզերքէ տիեզերք:

Ու բարի եղէք, սա տարապիներուն մէջ, կռուել ինչ որ իմացալիսմութիւն կ'անուանենք, այսօր: Ու բարի եղէք, դարձաւ այդ տարապիներուն ջալքին տակ, արժեւորել ինչ որ հոգի կ'անուանենք: Եթէ գիտութիւնը կը քանդէ հիւլէն, հին յաւակնութիւնները, պիտի չընէր ասիկա մեզի նոր յաւակնութիւններ առաջարկելու սիրոյն: Եւ անպիտանութիւններ որոնք կերպարանք են ազգերու կենսութիւն մէջ, արդարութեան յղացքը փշուր փշուր կործանող:

— Ո՛վ, որ ժողովուրդը պիտի գտնէր միջոցը հոգիին բաժնու ուժերը արձակելու: Մի ըսէք թէ պատրանքներու վրայ առաջատու եմ բացելու ինձի կուգայ թէ մեր բուր տառապանքները պիտի հալէին ակընթարթի մէջ, սա կախարդական գործողութեամբ: Ու ասիկա պիտի չըլլար մահուան մէջ խաղաղութիւնը նիւթանուէր իմապատարութեան, այլ՝ այն պարզ, իրաւ, հաճ չէնք, տարրը որ ապրող ըլիշինն է, երբ կը գտնենք կերպը մեզի շնորհած անհանգստութիւններու գէպի ուրիշ մթնութիւններ, առանց ներսը վառելու համար ակունքները բարեբեք, քաղցրութեան, սիրոյ: Այս բառերը չեմ առնել ընթացիկ բարոյականէն, այլ տառապանքէն բուսած ծաղիկներու նման կը գնեմ սա տողերուն: Չունենք աւելի մեծ պահ մը քան ան որուն մէջ դուք արձակած էք ձեր հոգիի հիւլէին ուժերը, գէպի ուրիշին բարձրացումը:

Հոգին քակո՞ղ ուրաճի՞մը:

Յ. ՕՃԱԿԱՆ

“ՍԱԼՎԱԴՈՒ ԶԻՆԱՐ ԷԶՄԻԱՄԻՆ”

Տաղէ մը ազդուած խորագետն՝ երբ, այսօր, կ'ընեմ անգրադարձը էջմիածնի երբեմնի փառքին ու զերթին, մտածումս կ'երթայ այն խորհրդաւոր օրուան, որուն մէջ, Միածինը կ'իջնէր երկինքէն՝ մարմին տալու Սուրբի Տեսիլքին։ Տեսիլք, որ Շողակաթ կաթողիկէն պիտի ըլլար մեր պատմութեան ամենէն մեծ ու սրտառուչ խորհրդանշանը՝ ծաղկած ալեքսանդրեան օտքին, հայ միտքին իբրեւ անգրանիկ կերպարանք, քրիստոնէութեան խորքերէն բարձրացող, որ, դարերով միտքի, յոյսի ու հաւատքի տարուշան մը իբրեւ, պիտի մնայ անմար հայոց աշխարհը ծածկող մութի ուժերը օրերէն ու։ Ու՛ր՝ցք ողբերէն։

Դարերով՝ «ՍԻՒՆԻ ԲԵՆԵԴԻՔՏ» ու «ՄՈՆԵՆԻ անկիզբէն» արտում ու մուծ մեր ճակատագրի գիշերներուն վերեւ, արեւնի ու աւերի անվերջ մեր գերութեան դիմաց։ Մեր հոգին, իր զգացումին ու երեակայութեան բոլոր գեղեցկութիւններով հանդերձեց զայն, նոյնիսկ ամենէն ծանր զրկանքի շրջաններուն՝ ասկի ու արուեստի հրաշազանգ փառքերով իբր «Մայր ամենայն Եկեղեցեաց Հայոց» որ ճոխանայ ծիրանեփառ դառնալու դարերը հաւատքի, սիրոյ ու մխիթարութեան սփոփարար պատգամներու հեղեղուն մին, հայոց մօտ ու հեռու կեդրոններէն բերելու անոնց սրտին լաւագոյնը, էջմիածնի անթափառ փառքին։ Այսպէս հաւատաց, կը հաւատայ ու պիտի հաւատայ դեռ այս ժողովուրդը՝ նոյնիսկ ներթապալտ մեր սագարուն Արեւնի ու աւերի նոր գիշերներ անցան իր մէջէն ու վրայէն, ընկերային կարգեր ու ըմբռնումներ զայն մերկացուցին իր փառքին ու ծիրանիին պերճանքէն։ . . .

Աս փիւնիկ մը իբրեւ՝ հայ ժողովուրդի սիրոյն սպասումին ընդմէջէն՝ կը յանձն առ հաւատարկ, վերադարձումի մը անուշ աղեկակութիւններով եւ ապագայի յուսալից տար մտասեւեռումներով, երբ, կը բռնէ շեւփոններու շփոնը ուղիմանակատներու, օգնողին, ծովին ու ցամաքին վրայ, եւ զինազարդ փողը հաշտութեան աւետիսը կը բերէ պարտաւ ու սպառած բանակներուն եւ անգործութիւն սրածուած մարդկութեան։

Այս յարութիւնը — կը դնէ էջմիածինը իր պատմական դերին ու իմաստին մէջ, ոչ միայն նոր օրերու գոհարութիւններ դիմակալելու այլեւ արդիւնադործելու վերջապիւն դարերու իր սպասը, հոգեւոր եւ մտաւոր, բարոյական ու ընկերային, մեր ժողովուրդին կեանքի բազմապահանջ երեսներուն՝ ինչպէս Հայրենիքի նոյնպէս. ըՍ. փիւնքի բացաստաններու վրայ։

Սիւն իր խմբագրականով եւ ուրիշ յոյ ուսաներով արժանաւորապէս վեր կ'առնէ արդէն աւելի քան մխիթարական մեր օրերու այս երեւոյթին արժէքն ու իմաստը, ու ինքն բանկարեւր՝ որունք, կ'երեւին հոն, կուտան փաստերու վաւերական վկայութիւններ։

Վերջանաւորման քաղցր սա պարտքին մէջ իմ բերելիք նպատակը տարբեր նկարագրի ունի։ Այս գրութիւնը կը մեկնի, ինչպէս վերնագիրը կը թելագրէ, միջնագրաւ եւս տաղէ մը։ Ահաւասիկ։

Կիսուիմք զնա՞նք երկնայ ծովին,
Վարդ կու բաղինք յերկուայ հովին,
Թամամ աշխարհի եկզ կը գովին,
Սալվու ջինար էջմիածին։

էջմիածին՝ բարձր սառ այ,
Աղբրեւերդ կարմիր քար այ,
Քո մտաղղրդ կապուս գառ այ,
Սալվու ջինար էջմիածին։

էջմիածին, դուն հեռու՝ զօրեղ մօտիկ,
Մեհրդ կապիդ կարմիր գօտի,
Ըխսուորդդ գայ գուլիս ոս բուլիկ,
Սալվու ջինար էջմիածին։

էջմիածին՝ ալա դարբի,
Թամամ աշխարհի ոտըր քափի,
Քո մեռնորդ անկրակ կ'եփի,
Սալվու ջինար էջմիածին։

էջմիածին՝ ուրաք դուս այ,
Ըխսուորդդ գայ դուս դուս,
Խրմորում եմ ինձի օտա քեզա,
Սալվու ջինար էջմիածին։

Ես եմ Ակոբ Ախաւանցի,
Ազգասակով յերեսանցի,
Ես արժանի չի, եկզ գովցի,
Սալվու ջինար էջմիածին։

Ըսեմ անմիջապէս թէ նպատակս չէ գրական վերլուծումը ընել այս տաղին, այլ փորձ մը՝ տալու այն իբրեւ, ինքնատիպ ու

սրտագրաւ ապրումները, որոնք, աշուղին հոգիին ընդմէջէն զգացումի մը հուրքով՝ կուգան մեզի:

Ահա զխաւորները անոնցմէ:

1. Մով, վարդ, Սալլի (Նոճի), շինար (սօսի), կարմիր փաւ և աղբիւր. — Այս բաւերու հետ մեզի կուգայ Այրարատեան դաշտին բնակարը, ժուժկալ, իրաւ ու նկարէն, այս ժողովուրդին յատկութիւններուն գոււ մարովը: Ի՛ր ճակատագիրն է կարծես՝ անպատմին ալրեացաւեր կայքերուն ամօքունն ու շէննալը: Հրաբխային ժայթքերու ներքեւ, այդ դաշտավայրը ունի իւրաքանչիւր գեղեցկութիւններ, ծով, կարմիր փաւ ու ալբիւրմեր, որոնք, հոս ու հոն, կենանքն ու կանաչութիւնը կը մշտնջենաւորին, մահը յաղթող արամարանքով ինչպէս է իր պատմութիւնը: Էջմիածնի հրաշքը, որ չեն գիտեր ինչպէս կը բուսնի, այդ ամայքը անդիմադրելի կերպով կենագործող, Այրարատի չուքին, Նուրբ ու գեղեցիկ, սւաքները կաթողիկէներու:

Սալլի (Նոճի) աղբիւրներու զլիւսն ու ջուրերու ափին, ուղղամբարձ, մեռելութեան ու թախիծի հոծութեամբ, հեռուէ հեռու կարծես, կաթողիկէներու հասակին հետ դաշնակութեան մը հետամուտ: Ու շինարը (սօսի) լայնահաստ ու զանգուածեղ, արեւելքի մեծագոյն ծառը իրրեւ, ջուրերուն վրայ թեւատարած, առատութեան ու արգասաբերութեան խորհրդանշան, որպէս մայր կը պատսպարէ: Ահա բնական պատկերը, ու եթէ կ'ուզէք, հոգեկան ալ թեւափրանքը, Այրարատեան դաշտին ու Էջմիածնին, միամիտ աշուղին միտքին մէջ:

Նկատի առէք տաղին երկրորդ տողը ուր, յիշատակութիւնը կայ «վարդ քաղելու», այդ ալ ուրիշ գեղեցկութիւն չաղբիւր ինչպէս իրանի և իրագի ժողովուրդներու յուսիլը սովորութիւնն է ան: Անապատի լեռկութեան ու արեւադարձային սօթին մէջ, ճնշուած ու յոգնաբեկ, կէսօրուան կրակէն, իրիկնադէմն, վարդաստաններէն, վարդ քաղելը, հովի զով շունչով, այրերու եւ կիններու, երիտասարդներու եւ աղջիկներու համար, բնութեան գեղեցկութեան բացուելու, հազորդուելու եւ հեշտանալու անդիմադրելի աննշանքն է արդարւոյ:

Դիւ մը տակաւին լայնաշու պիտի նշանակէր զբաղիլ յեկամի աղբիւրներով և

օկայուն գաւառներէն, որոնք, այնքան իրաւ են մեր ժողովուրդի հոգիին, Միամիտ աշուղը, անգարան պիտի գործածէ դեռ, ամենէն անուշ պատկերներ՝ իրեն այնքան ընտանի, «Մեջքող կապրի կարմիր գօթի» էջմիածինը գովելու իր այս հիգին մէջ՝ ընդ ազօտ, մրցումի մէջ է կարծես Սրգ Սրգոյի մեծատապանք բանաստեղծին:

2. Կ'անցնիմ ուրիշ ապրումներու. — Մասաղը, «լլուկ ոսկ րուպիկ» ուխտաւորներ, «բամամ աճաւահի ոսկը քափի» եւ «անկրակ Մեռունը». — Ախաւանցի աշուղը, էջմիածնի զարպատէն հեռու, ծառի մը շուքին՝ հաւանորէն, կուրծքին հանգիւցուցած անբաժան քէմանչան, ու աղիքէ փրկած բառերով, կը դողացնէ լարերը նուագարանին ձայնի ողորակումներու հետ, ու կը դիտէ խոր յուզումով անցքը գառնուկներուն՝ կարմիր ներկուած, ու եղջիրներուն վրայ մոմեր վառուած, որոնք, անհերքաւ ու ամմառնէ կը քշուին հոն, Եւրպատուրի Մատաղորդներէքը: Հաւատքի վկայութիւններ են անոնք, չարիքէն ու փորձանքէն հարուածուած, մահէն ու տաւաթամ հիւանդութիւններէն ազատուած մարդոց, որոնք փոխաբան, իբր գոհութիւն, կը զոհուին անոնք: Մատաղը սրտառու ու նուիրական սովորութիւններէն է այս ժողովուրդին, երէկ, այսօր և վաղը, մնալով միշտ ի զօրութեան:

Ու կը դիտէ դեռ ան, հեռաւոր ու մօտաւոր գաւառներէն ու վայրերէն, արեւելքէն ու արեւմուտքէն, բնատուրիկ ու տարաշխարհիկ բազմերանգ տարապնեւորով տողանցքը հաւատաւորներուն, որոնք, «լլուկ ոսկ րուպիկ» ուխտաւորներ իրրեւ, հե ի հե, արցունքը աչքերուն, լաւահառաչ, ծերուրդի, որոնք մէջ չեն պահպիր, հաւմիր, կոյրեր, կողեր և եւ այսահարներ թերեւ, այրիներ ու որբեայրիներ, օտերը մամուլներ, որդեկորոյս հայրեր ու մայրեր, օտարութեան մէջ ամուսիններ ու սիրելիներ կորսնցուցած դեռուկ հարսեր ու ծնողքներ՝ իշխանական տուններէ, «ստիկնայք փափկասունք» ու օրիորդներ, ու վերջապէս, ողջ աշխարհը հայոց, որ բոլորեմ ու «բացագլուխ» իր ուխտերուն և փափաքներուն մօրապը առնելու քրամամ աճաւահի իրրեւ, ոտքին է թափեր էջմիածնի, ամուր այդ հաւատքով:

3. Էջմիածինը «բարձր դուռն» է (Ալադապի) և «քոչուղ թռչուն»ը (ուշար դուռ)։ — Ոչ միայն Ակոր աշուղին՝ այլ բովանդակ Հայուժեան համար, որուն կը դիմէ իր սրտին պարգևը առնելու, հաւատքի այդ տուրեհառէն, ու ինքը, իրը յամիցած ուխտաւոր, երբ կը դադրի ալիկոծ եռքին ու զգայութեանց հանդէսը ուխտաւորներու, ծննդադիր, արտասուածքոր ու սրտաթունդ, կը յառաջանայ ընել իր ալ ինչպիսիքը և առնելու իր մուրադին պարգևը (փէշա) Էջմիածինէն, վասնզի «բարձր դուռն» է ան հաւատքի և «քոչուղ թռչուն»ը, որ, Աստուծոյ Աթոռին կը տանի բոլոր աղերսները, սուցնիկ իր թոյնէքովը։

Վերի տաղը ունի երեք դարու հնուք թիւն։ Մեծ վերլուծողի մը գրչին տակ աշիկա ընդունակ է էջեր լեցնելու։ Ինչ որ կ'ապացուցանէ թէ այդ եօթը քառորդ քառորդէն շատ քիչ բան է հինցած յասոր։ Եւ կը փորձուիմ այս հրաշքը խոնարհող այժմ էջերագրել չվերապահել Ախաւանցի Ակոր աշուղի գրական տաղանդին, այլ հնթադրել որ այդ քերթուածը իր գեղեցիկութիւնը, այժմ ու թարմութիւնը ըլլալ պարտական լաւիսեմական էջմիածինն։

Մտիկ է շատ քառորդ դարը որուն մէջ այդ ամենուն հերքումը կործանումը փրսւ փրսցին մարդիկ իրարու, էն հաւատաւորներէն մինչև էն սկիզբադիները։ Որքան քիչ էին անոնք՝ որոնք, չբաժնեցին իրենց յոյսը Հայ ժողովուրդի գերագոյն այդ յուսուածքէն։

— Կանգուն է Էջմիածինը եւ կը մննէ իր փառքին մէջ, այսօր, աւելի քան երբեք։

Հիմա, Ախաւանցի աշուղ Ակորը չէ որ պիտի երգէ նորակերպ, նորակառոյց խորհուրդը անոր։ Թարութիւն առնող Հայոց աշխարհի համապատկերին մէջ, չգեղ չէնք գիծին, Միածին էջովը սկզբնաւոր տաճարին գողտր, սրտառու՝ լացնելու չափ գեղեցիկ պատկերը, ազգային խորհրդանշան իրբե, հեռուէ հեռու, ամբողջ Սփիւռքը, մեծէն մինչև պատիկը, իմաստունէն մինչև անգէտը, իրեն կանչող կապող սրբազան տեսիլքն է անյիկա։

— Փառք էջմիածինն։

ՀԱՅՐԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ԶԱՅՆԵՐԷՆ

(ԷՋՄԻԱԾԻՆ)

Ո՞րքանով հիշտ պիտի ըլլար ըսել թէ շատ են ձայները՝ ժողովուրդի մը կենսական արձագանգող, անոր պատմութիւնն թելադրուող։ Եթէ ասիկա ճշմարիտ է մեծ ուրակուղ ազգերու համար, անտարակոյս որ ուրիշ օրէնքի մը պիտի հպատակի ճամբան արգելադրու հետքին, Բայց այնքան իմաստէ հեռու եւ դատարկ պիտի թուին այս որակականները — մեծ ու փոքր — երբ անդադառնանք միակ իրողութեան որ ժողովուրդներու գոյութիւնը կ'իրագործէ, ստեղծելով նոյն ատեն ախպարը ցեղին։ Այս յատկանշանքներով իրբե հողին այդ արեւին, այդ ժողովուրդին, ասոր հանձարեղ զաւակներուն յայտնագործումն ունի ընդմէջէն։

Ամէն ժողովուրդ իրեն յատուկ դիմագիծ մը և հոգի մը ունի։ Ու սովորութիւն դարձած բացատրութեամբ՝ բախտաւոր կը նկատուին այն ժողովուրդները, որոնք կոթողներով, յիշատակարան-յուշարաններով կը ճոխացնեն պողոտաները իրենց մայրաքաղաքներուն։ Նիւթացնելով, տեսանելի դարձնելով հասակն ու գէմքը այդ հողին, անոր յատկութիւններուն։ Եւ այս բախտաւորութիւնը արդիւնք անշուշտ՝ հետեւած ըլլալու գիտակցութեանը իրենց պատմութեան այն մեծ ձայներուն, որոնք շրջանէ շրջան կամար նետած, իրենց բարխառնութեանը մէջ կը պահեն ամբողջականութիւնը միասնականութիւնը նոյն ցեղէն, նոյն արեւնէն զաւակներուն։

Բայց ի՞նչ են այդ ձայները — երբ ուղենք մտիկ ընել այդ կոթողներու, յաղթութեան կամարներու ինքնաբաւ լուռութեան, արձանութիւն — եթէ ոչ անդիմադիր բխումներ հաղարաւոր սրտերու համազարկէն գոյն առած, իրենց անձայն բայց տաք չեղտը, թափը ձևաւորած։

Ու կրնա՞ր տարբեր ըլլալ շարժառիթը փոքր ազգերու և ասոնց պատմութիւնէն լուռող հրամայականներուն։ Ստոյգ է ուսկայն որ նոյն փառքով, հաւասար չքեղուքեամբ պիտի չյաջողին կերպարանք տալ

իրենց հաւաքական զգայնութեան, զաւակները նուազ բախտաւոր ժողովուրդներու: Որովհետեւ բախտը միշտ հայրենիքն է, յաճախ՝ թիւը, երբեմն՝ բանակը: Բայց մանաւանդ՝ այդ բոլորին ու բոլոր կեանքերուն մէջէն մինչեւ յետին խորշերը, բլիշները թափանցող հոգիին է. այդ բոլորին ու բոլոր կեանքերուն վերեւ ու ներսը սաւառնող, ու զանոնք վեր բռնող, իրենց ներքին քայքայումէն ազատագրող: Աննիւթ, բայց նիւթին մէջ գործող է Հետեւաբար մտածող, կամեցող, կեանքը և մարդը գործերը իրենց վախճանին առաջնորդող բանաւորութիւնը, իմաստութիւնը, խանդը, զոր մարդիկ սխալ բառով և անուշիղ հասկացողութեամբ նակեի գիր կ'որակեն: Ու պատմութիւնը կեանքն է, կենդանի պատկերը, արձանագրութիւնը ժողովուրդի մը այդ հաւաքական հոգիին, հոգեկանութեան: Եւ այդ իսկ պատճառաւ մաքն ժողովուրդ՝ մեծ կամ փոքր, բախտաւոր կամ նուազ բախտաւոր, իր կեանքը կ'ապրի շնչտին համաձայն իր պատմութեան ճշմարիտ ու խորունկ ձայներուն:

Ինչ՞ով ապրեցանք մենք՝ զաւակները հզօրներու անործականքէն հալածական մեր հայրենիքին: Աւ ռժ մեզի հպի հաւաւ հաւատարիմ անոր բախտին, անոր հաւաքական հոգեկանութեան, անոր հոգէն ու ջուրէն բխող ձայներուն:

Չունեցանք թիւը, չունեցանք բանակը, որով մեր հայրենիքը զգար ինքզինքը զօրեղապէս պաշտպանուած ու պատնէշուած: Ու չունեցանք մեր մայրաքաղաքներու և կեդրոններու փառքը ընդարձակող լայն պողոտաները. ասոնց հանգույններուն վրայ՝ բազմութիւններ համախմբող հրապարակներ, պարտէզները, որոնց մէջէն բարձրանար մարմար ու մետաղ հասակը մեր ժողովուրդին հերոս մէկ զաւակին: Ոչ իսկ յաղթական կամարներ՝ ուր քարեղէն զրասանգներով կախուէր, սառէր ու ցցուէր մեր խրդախութիւնը, մեր շնորհալի հպարտութիւնը, մեր սլացիկ ու աներկալին հոգեկանութիւնը, իր տոկունութեամբ, իր զօրութեամբ ու քաղաքութեամբը, իր ողջամիտ, հաւասարակշիռ չափականութեամբն ու շնորհովը, ինչպէս որ կան ասոնք մեր ճարտարապետութեան հմայքը գարե-

րուն փոխանցող մեր տաճարներուն մէջ, Բայց մենք ունեցանք ուրիշ ձայներ մեր հայրենիքէն, մեր պատմութեան խորքէն մեզի եկող, մեզ առաջնորդող: Էլ միածինը ամենէն տրտում բայց ամենէն քաղցր ու հմայքով շնչուն այդ ձայններէն է, իրեն հարապատ ընդունարարն մեր հաւաքական հոգիին, հոգեկանութեան:

Երկար ժամանակ կարծեցինք ու հաւատացինք թէ միայն ողբն է տիրական ձայնը մեր պատմութեան: Ու մնացինք համակերպուն այդ ձայնին: Դարեր շարունակ քաղցինք հոսանքին մէջէն գառնութեան ու ցաւի ջուրերուն, երբ, գետնափոր տուններու բնակութեան հոգեբանութիւն մը, կապ էր դրեր մեր նայուածքին, կղպիւր ճամբար մեր լսողութեան: Ու սերունդներ յաջորդաբար մենք ապրեցանք անդիմապիս, առանց զմեզ իրարու հետ հաղորդական պահող կոթողի մը, կամարի մը հասակին ու հպարտութեան: Աւ ամենէն աւելի մենք զգացինք քայքայումը մեր ուժին, մեր ուժերուն, մեր գոյութեան: Դարեր շարունակ հաւատացինք ու կարծեցինք հաւատարիմ մնացած ըլլալ մեր պատմութեան թելադրութեան, համակերպելով հզօրներու կամքին, զիրար և ուրիշները գերապանցելով անոնց փառքին ու վայելումին տրամագրելու համար մեր բոլոր կարողութիւններն ու գեղեցկութիւնները: Ու եղան գարե, ուր սրտի ինչ գոհունակութեամբ խորհեցանք հերոսական կորովի հասած ըլլալ, ենթարկելով մեր անձերը ամէն կարգի զըրկանքներու:

Բայց մեզմէ ռժ կրնայ ուրանալ որ ստորգ հոգեվիճակներ են եղած այդ ամէնը: Ու նոյնիսկ այնքան աւժգին, որ տանք ենք խորացնելու, երկարածելու գառնը, ուղեգններուն մէջ սերունդներուն: Ի՞նչ ենք սօրվեր ու սօրվեցուցեր իրեն ընդհանուր նկարագիրներու ճշտում մեր պատմութեան շրջաններէն: — Ամէն քառորդ դարու վրայ տարագրութեան գուռն ենք բացեր. աւերումին, կոտորածին, զրկանքին ճամբաներն ենք ցոյց տուեր, մինչ միւս կողմէ այնքան քիչ, ու թերեւ լատով, արաւկոյտով, վիշուով ենք նկատողութեան առեր արժանիքը միւս իրողութեան՝ այդ բոլորին մէջէն, ու այդ բոլորին նման տարագիր, բայց մեր ժողովուրդին ֆիզիքական

գոյութեան կոտորակումին հետ խոտոր հա-
մեմատութեամբ գերաճող :

Ըսինք թէ էջմիածինը հարազատ ըն-
դունարանն է մեր հաւաքական հոգիին, հո-
գեկանութեան : Ու հզօրներուն, ու մեր
թշնամիներուն իմաստութիւնը՝ հարուածելն
է այդ սքանչելի անոթը, պարպելու
համար զայն իր պարունակութենէն, իր հո-
գիէն : Կտրելու, բաժնելու, տարտղնելու
համար անոր մազնիսին հազորդ հոգիներուն
բազմութիւնը, որպէսզի չկարենան անոնք
կրկին ամփոփուիլ, ու չյուսան կրկին ամ-
բողջ գգալ իրենք զիրենք, շունչին մէջը ի-
րենց խոշտանգուած մարմինները բուժող,
ոտքի հանող ու կեանքի բերող տեսիլքին :
Ու այդ տեսիլքը՝ էջմիածին, ամենէն
խորունկ ձայներէն մէկն է մեր պատմու-
թեան :

Մեր սրտերուն ուրախութեան կանչն է
անիկա : Ու մեր վիշտերուն արձագանգուն
կոչնակը : Յուշարձան կոթողը մեր խանգա-
վառութիւններուն : Աւ օսկի ուռնա՛կը մեր
բեկուռներուն մէջ, հազարաւորներու ա-
պառաժ սրտերուն վրայ իր ճառագայթաւ-
ձակ զարկերուն եղանակը խորացնող, ու
հոգիի դաշտերուն կարծրութիւնը հերկող,
կակուղցնող :

Պիտի չփորձեմ անոր պատմական դերը
հաստատել մեր ժողովուրդին թէ՛ քաղա-
քական և թէ մանաւանդ կրօնական կեան-
քին մէջ : Ատիկա պիտի նշանակէր պատ-
մութիւնը կրկնել : Այլ պիտի ուզէի հազօր-
դակից ըլլալ այն խանդավառութեան, որ
այսօրուան մեր ժողովուրդինն է, զայդ ճա-
կատներով, Մայր-Հայրենիքի հողերուն
վրայ և Հայաստան աշխարհի անյարիր զաղ-
թակայանները կապող Սփիւռքին մէջ :

Էջմիածին՝ . . . հայրենիքի վերելքին
հետ, ասոր խելախուռներուն զիմաց ինք
ևս բարձրացող, կապոյտին մէջ արձակած
սլաքը իր կաթուղիկէին : Ու այդպէս, իր
այդ սլաքով, մեր ժողովուրդին հաւաքա-
կան ձգտումներուն, անոր երազին խորհրդ-
դանին-պատկերը կախած . . . ճարտարա-
պետական իր կառուցութեամբով, միութեան
մը մէջ ապրելու, բարձրանալու, հասնելու
անոր ձգտումը, իստեալը իրազորող : Եւ
արդէն ի՞նչ է իմաստը Հայ Տաճարին գե-
ղեցկութեան պատը եղող այդ կաթողիկէին :
Անիկա ամենամեծ միութեան մը երազն

է իր նաւուն մէջ հաւաքուած , ամբոխուած
իր ժողովուրդին : Իր բոլոր գիծերը, ու
իր բոլոր կամարները իրենց խոյանքով, ի
վերջոյ նոյն կատարին, մէկ ու բարձրագոյն
կէտին քաշող հրապոյրը : Ու հին բարձրա-
նալժ համար միայն կան՝ ամբխաբխա,
զանգնածեղ ու հաստ սիւները Հայ Տաճա-
րին : Եւ այդ սիւններուն վրայէն իրենց ա-
ղեղը նետող կամարները՝ զիրար գրկող,
բարձրացումին մէջ կարծես զիրար կորսն-
ցնող : Ասոնց գիծերը, ուրիշ մակադակի
մը վրայ, նորէն իրար գտնող, վեր՛ը՝ հսի՛
կաթուղիկէի սլաքիկ հասակին մէջ, հետզ-
հետէ խորանալով, ամփոփուելով, ու ի վեր-
ջոյ լիութեամբ մը միասին աւարտելով՝ եր-
կինքին, կապոյտին մէջ նետուած նիւակ
մը իրբի, բոնուելու համար արփաւէտ այն
զապաթէն, միութեան գերագոյն օւժէն, որ
Աստուծոյ և աստուածային խորհուրդի մը
մէջ միայն կ'աւարտի ու կը լինանայ :

Ու հիմա նորէն անոր ճառագայթն է որ
կը լուսատրէ զմեզ, երբ իր տրամաբխման
էինք զլթմայր մենք զմեզ : Անյուսութեան
ի՛նչ ուժգին թեկունք մէջ այն, որ մեզ հոս
սանքի մը պէս կ'անցնէր մեր արինէն :
մոռածելով անոր փակ գառներուն, մեր ա-
կանջները բացած անոր լուսն կոչնակնե-
րուն, ու մեր սիրտը դրած անոր նուազած
կեանքի զարկերուն : Բայց այդ անյուսու-
թեան մէջ մենք չէինք զազդի զինք եր-
գելէ, իր երգը աւելի խորհուրդով արեւ-
զանգելէ, այս անգամ իրբի սաղմոսը մեր
տարագիր հոգիներուն, ուրախութեան փո-
խարէն խորացնելով շեշտը աղաւանքին . . .
Է՛ջ Մի՛ւմին . . . : Ու մեր պապերուն հաւա-
տարմութեամբը, վտահաութիւնն ունէինք
թէ Ա՛ն՝ Մի՛ւմինը, նորէն պիտի իջնէր իր
բնակարանը յարդարելու այն գահին վրայ
ու այն կամարներուն ներքե, որոնք հա-
զարներով սրտերուն երազը ունէին իրենց
քարեղէն երակներուն մէջ հաւաքած :

Ու ահա նորէն կը զգանք զարկը հար-
ուածներուն, ու կրկին կը լսենք եղանակը
ճառագայթարձակ այն հին օսկի-աւառակին :
Հայ ժողովուրդը միշտ անոր պիտի գառ-
նայ, ամէն անգամ որ իր կեանքի ամառ-
ներուն մէջ զգայ այրելիք անապատի ա-
ւաղներուն : Ա՛ն է արձագանգը իր պատ-
մութեան ամենէն խորունկ ձայներէն մէ-
կուն, յանախ արտում բայց միշտ քաղց-

բանունը։ Եւ ժող պիտի չսիրէր տրտմունքիւնն իսկ իր հողին։

Այդպէս ըրինք մենք մեր այս վերջին քառորդ դարու հաւաքական կեանքի աւմայութեան մէջ։ Այդպէս ըրած են մեր պապերը, թերեւ մեր ունեցածն աւելի գծեղակ պայմաններով երբ կ'ապրէին։

Ի՞նչ խանդավառութիւն է այն, որ ամբողջ ժողովուրդ մը օտքի է հաներ, թագաւորական իր տուններուն կործանումէն, անհետացումէն յետոյ, ԺՄ. դարու կէսերուն չունինք թագաւորութիւն, չունինք բանակ։ Հայաստան ու կիլիկիա առանձնաբար իրենց զոյւնթեան տագնապը կ'ապրին։ Ոչ մէկ ուժ, ոչ մէկ կազմակերպութիւն, ոչ մէկ հաստատութիւն, որ հաղորդական պահէր այս երկու հաստատութիւնները իրարու։ Եւ ամէն կողմէ, հեթանոս ու քրիստոնեայ հզօրներու բանակներ, ժողովուրդի մը կեանքը կը օակարկեն իրենց վայելքին ի հաշիւ։ Բայց ահա թուիսպ այդ ամպերու մէջէն աւմինուն նայուածքը կ'երթայ բռնուիլ հրապարկէն իշխածնի կաթուղիկէին արտումհասակ սլացքին։ Ան է նորէն միակ կարելիութիւնը ազգային գոյութեան. ապահովութիւնը երաշխաւորող։ Ու Հայրապետական իշխանութեան տարագիր, աստանդազական Աթոռ պէտք է կրկին հաստատուի սրբութիւններուն մօտիկը քրիստոնէական մեր կեանքին վերածնունդը իրադարձող հրաշալիքին։ Այս գիտակցութեամբ ահա, կը կատարուի Սիսէն իշխածին փոխադրութիւնը Հայրապետական Աթոռին ու Լուսաւորչի Ս. Աշին։ Եւ այդ առթիւ, պատմիչներէն աւանդուած պատմահրաներ, տեսիլներ, որքան ալ տառապելական, նոյն ոգիին ուրիշ մէկ կերպարանք կը ցայտեն։ Բարեպաշտ մարդ մը, կարմիրով, կանաչով եւ սպիտակով քապառազէն զինուորներ պիտի տեսնէ, որոնք պիտի խօսին իրեն ու ըսեն թէ իշխածնի զօրքերն են իրենք, ու թանկով երթան Վաղարշապատ իջնին։ Ու կրօնաւոր մը, պիտի տեսնէ սպիտակ ձիու վրայ նստած լուսաւոր մարդ մը, որ ֆրանկներու երկրէն զալով Վաղարշապատ կը մտնէ, Եկեղեցիէն բանով կուտայ, ու ժողովուրդը Եկեղեցիէն առաջնորդելով հունձքի պատարաստ աստղացեալ ցորենով արու մը, մանգաղներ կը բաժնէ որ հնձեն։ Ու պիտի ըլլան տակաւին

տեսնողներ սկաթուղիկէի եկեղեցին կանթեղներով լեցունա, «երկինքէն կախուած կանթեղ» մը, ու ձայն մը որ կ'ըսէ։ Կանթեղա իշխածնի հոս։ Եւ այսպէս նոյն գաղափարին, նոյն ոգիին հանդէպ ընդհանուր խանդավառութեամբ ու փարուժով, Հայաստան աշխարհի լերանցամէջ ձերպերէն, վանքերէն ու դաշտերէն, վանականներ ու տարտղնուած հօտը Լուսաւորչի Աթոռին, կը համախմբուին նոյն կաթուղիկէին ներքեւ, վառելու համար ջուր իրենց հաւատքին, և լուսաւորելու համար օտուերած ճամբան իրենց տեսիլքին ու պատմութեան։

Գարեբ յետոյ, նոյն է ձայնը մեր պատմութեան։

Արաւական էինք մեր ամբողջ ուժը մէկտեղելու, ու մեր հայրենիքը եղաւ աւերակ. և անկարող՝ իր զաւակներն իսկ պաշտպանելու, անոնց օտարափառ տարտղնումը, անմարդկային վայրագութեամբ տարագրումը, աւերածը արգելելու, մեղմելու։ Ան քանհորով դարու Սփիւռքը, գրիթէ անհաղորդ իր մայր-հողին, անոր գոյնին, ձայնին, օդին ու ջուրին, տարուեցաւ ուրանալ զայն, սաստկութեան ներքեւ իր անյուսութեան։ Որովհետեւ նուազեր էին ձայնն ալ իշխածնի կոչնակներուն։

Բայց քառորդ դար յետոյ, կարմիր շքութեան մեր պապիւրներն նորէն կը գտնենք օտքի նիտուած, և այս անգամ հզօրներու կողքին, ու հզօրներու վայրագութեանց դէմ լուսաւորած ճամբան իր տեսիլքին, խիզախութեամբ, առնական գեղեցկութեամբ իր խոշտանգուած արիւնէն հասակ առած իր զաւակներուն։ Ողբ ու տարագրութիւն չէ անիկա։ Սարկութեան ու զրկանքի մէջ հերոսանալու խեղճ հոգին չէ անիկա։ Այլ յարութեան տեսիլքն է ան։ Խոյանքին, բարձրացումին, լուսաւոր բարձունքի մը վրայ միութեան խորհուրդն է ան։ Այդ է եղած կառույցը իր հոգեկան դրութեան։ Ու ամէն ժողովուրդ պիտի գործէ պատմիչին համաձայն իր հոգիին։ Ու դարձեալ՝ փութորիկներուն մէջէն, Լուսաւորչի կանթեղը պիտի վառի Արագածի կատարին։ Ու դարձեալ Հայ ժողովուրդը պիտի հաւաքուի կամարներուն ներքեւ իր պատմութիւնը կերտող սլուսոյ խորանին։ Այդ հաւատարմութեան խապրիկները Հայրենիքէն, Սփիւռքով տարագիր մեր հոգիներուն, մեր մէջ

ԿՐՕՆԱԳԱՏՄԱՆԿԱՆ**ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՆԵՐ****ՀԱՅՅԵՐԷՆ ՀԻՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ**

Առաջին քարգամնութիւնը. — Ժամանակը. — Ս. Գրքի առաջին թարգմանութեան ձեռնարկուեցաւ հայ գրերու զիւտէն անմիջապէս յետոյ: Հայ աշուրեհներ պատրաստ էր 406-ին: Ուրեմն նոյն թուականին սկսաւ թարգմանութիւնը և բնականաբար մի քանի տարի տևեց: Հ. Ե. Փէլիկեան եօթ տարի կու տայ, գրելով թէ Ս. Գրքի Ա. թարգմանութիւնը՝ առնուազն Հին և Նոր Կտակարանի նախականներուն՝ պէտք է աւարտած ըլլար 408-415-ի շրջանին. ապա թէ ոչ իմաստք մը չ'ունենար Եփուրանակիոն (Բաշմաշ, 1935, էջ 70):

Բովանդակութիւնը. — Այս առաջին թարգմանութիւնը լոկ ծիսական ընթերցելաձեւերով թարգմանութիւն մըն էր թէ մտքով Աստուածաշունչի՝ ծայրէ ծայր: Կորինի(1) բացատրութիւնէն կարելի է հետեցնել թէ Ս. Գրքի մտքով նախականներու ձեւերը թարգմանուեցան: Ան կը գրէ. «յանկարծ ուրեմն օրէնստւոյց Մովսէս՝ մարգարէական դասուն, և յառաջագէմն Պաւղոս՝ բովանդակ առաքելական զնոյն, հանգերձ աշխարհակեցոյց աւել»:

(1) Կորին, Պարթ Մատթոյի, ուղղեալ եւ լուսաբանեալ ի Գառնի Ֆնտրիսէն: Տպ. Սրբոց Յակարեանց, Երուսաղէմ, 1930:

արթնցնելով խանդավառութիւնը մեր պապերուն: Իրաւ եւ անոնք: Իրաւ, հնչե՞ր է նորէն ծայրն հաղարներու սրտերէն — էջմիածին... Ու նոր յոյսով, ու յառուածեան տեսլիցով, իրաւ, տարածուե՞ր է արձագանգը երգին, կամարներուն ալացքին հետ, ու կաթողիկէին թուղթին մէջ — Սկայի օհնեսցուք Սուրբ զիտրանց լուսոյ:

Ուրախութեան ալ արցունքներուն իսկ ջէն, ժժ պիտի չսիրէր արտաւորութիւնն իսկ իր հոգիին:

ԹՈՐԳՈՍ ԱՅԵՂԱՅ

տարանաւ Գրիստոսի, միանգամայն եկեալ հասեալ ի ձեռն երկուց հաւասարեցոյ՝ հաւարարառք հայերէնախօսք գառնո (էջ 25): Խորենացիին(2) ալ տարբեր բառերով նոյնը կը հաստատէ, գրելով թէ Մեսրոպ իսկոյն պի թարգմանութիւն ձեռն արգեալ, խորհրդարար սկսեալ յԱռական, բովանդակելով զքսան և զերկու յայտնիսն, և զնոր Կտակս յեղու ի հայ բանս (Գ. ծգ.):

Այս տեսութեան ի նպատակ ապացոյց մըն է Մնացորդաց Գրքերու հին թարգմանութեան գոյութիւնը: Մնացորդաց Գրքերէն լոկ մէկ ընթերցուած միայն կայ այժմ մեր ճաշոցին մէջ (Բ. Մնաց. Գ. 2-6). եթէ ծիսական տեսակէտով այնքան երկրորդական կարեւորութիւն ունեցող գրքի մը մտքովանկան թարգմանութիւնը կատարուած է վաղուց, ուրեմն աւելի կարեւոր գրքերու լոկ մասնակի թարգմանութեամբ չէին կրնար գոհանալ Մեծ Թարգմանիչները: Հաւանական է սակայն որ քանի մը գրքեր աւելի ուշ թարգմանուած ըլլան: Ըստ Ֆր. Մուրատի (Սոյա. Յովնան — Հին Հայ Թարգմ.) Հայերէն առաջին թարգմանութեան մէջ կը պակսէին Նոր Կտակարանի գրուածներէն հինգը, չորս կաթ. Թուղթեր, Բ. Պետ., Բ. և Գ. Յովն., Յուդայ, և Յովհաննու Յայտնութիւն: Այս գրքերը չկային ասորական կանոնին մէջ, և հայերէն առաջին թարգմանութիւնը ասորերէնի վրայէն կատարուած ըլլալով, չունէր յիշեալ գրութիւնները:

Թարգմանիչները. — Որո՞նք ի դուրս հանեցին այս առաջին թարգմանութիւնը: Ըստ Կորինի — օր ձեռն երկուց հաւասարեցոյն (էջ 25) — պէտք է հասկնալ Ս. Սահակն ու Մ. Մատուցը: Այս վերջինին աշակերտներէն երկուքն ալ, դարձեալ ըստ Կորինի վկայութեան, իրենց վարդապետին հետ մասնակցեցան թարգմանութեան գործին: Գրեթե կարգաւորումէն անմիջապէս յետոյ օր թարգմանութիւն գառնային հանգերձ արամբք երկուք՝ աշակերտքն իւսրովք, որոյ առաջնոյն Յոհաննան և երկրորդին՝ Յովսէփ անուն ի Պաղարական տանէն: Եւ եղեալ սկիզբն նախ յԱռական Սողոմոնի,

(2) Պատմ. Հայոց, աշխ. Մ. Աբեղեան և Մ. Յարութեան: Տպ. Տփղիս, 1913:

որ ի սկզբանին իսկ ծանօթս իմաստութեանն ընծայեցուցանէ լինել, ասելով եթէ ահա նաչել զիմաստութիւնն է զիրարտ, իմանալ զբանս հանճարոյս (էջ 20):

Յորենացի կ'ընէ թէ այս առաջին թարգմանութիւնը կատարեց Մեսրոպ ահա և աշակերտեց նորա Յունան Եկեղեցեացին և Յովսէփ Պաղեսացիս (Գ. ձգ. 4):

Ղազար Փարպեցի(3) ամբողջ թարգմանութիւնը կ'ընծայէ Ս. Սահակ Հայրապետին, որ ընդ առաջ երթալով եկեղեցական և նախարարական գասերու թախանձանքին, և անվեհեր ջանալով գիրքեր ցերեկ, յարգմանեաց զկտակարանս ամենայն ըզխօսեցեալս ճշմարիտ մարգարէիւք ի սուրբ Հոգւոյն. և հաստատեալ կնքեաց երջանիկ առաքելովքն զևորոց կտակարանացն ըզլուսաւոր և զկենսատուր քարոզութիւնս նովին Հոգւովս (էջ 51):

Այս երեք պատմիչներէն որո՞ւն աւելի պէտք է հաւատ ընծայել ներկայ պարագային: Կորիւնին ապահովաբար(4). Փարպեցի հայ գրերու հեղինակին, և գիրտին պարագաներուն մասին կը յանձնարարէ որ, զայս եթէ կամիցի ոք գիտել հաւաստեալ ի պատմութենէ զրոց առն ցանկալի կորեան՝ աշակերտի նորին երանելոյն Մաշթոցի, կարգացեալ տեղեկացոյն: Այս յանձնարարութիւնը իրաւամբ կրնանք տարածել նաև Աստուածաշունչի թարգմանութեան պաշտօնականներուն վրայ, և նախապատուութիւն տալ այն պատմութեան զոր կարգեաց գրելով ճշմարտապէս յառաջագրեալ այլն հոգևոր կորիւն: Ինքը Փարպեցի ալ Կորիւնի զբէն տեղեկացած է Մաշտոցի կենսքին և գործերուն ինչպէս կը զրէ բացայտորէն. Եւստորի և մեր բազում անգամ կարողալով տեղեկացեալ հաւատեալս (էջ 38):

Վայրը. — Հաւանաբար Վաղարշապատի մէջ կատարուեցաւ այս թարգմանութիւնը: Կորիւն կը զրէ. «Բանդի յԱյրարատեան գաւառին՝ ի կայս թագաւորացն և քահանայապետացն բղխեցին Հայոց չնորհք պատուիրանացն Աստուծոյ» (էջ 26):

(3) Պատմութիւն Հայոց, Վենետիկ, 1933.

(4) Զ. Բ. Փէլիկեան ալ Կորիւնը կ'ընդունէ մերձակաբարձի և հարազատագոյն ազգիւրս: — Տե՛ս Քաղաքագիտ, 1935, էջ 69.

Լեզուն. — Ո՞ր լեզուէն հայերէնի վերածեցին մեր նախնիք Աստուածաշունչը: Կորիւն բացայայտ վկայութիւն մը չունի այս մասին: Ըստ իր պատմութեան Առաւելայ Գրքի թարգմանութիւնը սկսաւ Սաւուսատի մէջ, որ այսօրի կեդրոն էր հելլենական մշակոյթի (Ֆինդիլամ, էջ 20), և մասնակցութեամբ Հռոմեացի գրչի, որ հելլենական դպրութեան վարպետներէն էր: Ուրիշն Ս. Գրոց թարգմանութիւնը կը սկսէր յունարէն ձեռագրի մը վրայէն: Այս տեսութեան լրացուցիչ հանգամանք մը կրնայ նկատուիլ մեր թարգմանիչներուն յունագիրութիւնը: Մաշտոցի մասին Կորիւն կը զրէ. «Ի մանկութեանս տինս վարժեալ ձեւինական դպրութեամբն» (էջ 13), արքունի գիրանին մէջ պաշտօն կը վարէր: Յունի և Յովսէփի յունագիրութեան մասին կրնա՞ն բաւական փաստ համարուիլ անոնց Ս. Մաշտոցի աշակերտներն լինելու և մասին թարգմանութեան ձեռնարկելու պարագաները: Փարպեցի կը զրէ թէ «Երանելին Մաշթոց և որ ընդ նմա պատուական քահանայք էին»(5)՝ ոչ զօրէին համարակել յայսպիսի օտարիկ և կարողոր գործ, թարգմանել գիրս ի յոյն լեզուոյն ի հայ բարբառ. վասն զի ոչ ինչ էին այնպէս տեղեկ գիտնապէս հրահանգի յունարէն ուսման» (էջ 47): Ս. Սահակ սքանչելի յունագէտ էր: Կորիւն քանի մը տողով կը յիշատակէ անոր կատարած թարգմանական հոյակապ գործը (էջ 49). իսկ Փարպեցի մեծամեծ գովեստներով կը պանծացնէ մատութիւն ու կարողութիւնը Հայրապետին Սահակայ, որ յոյժ առջեակ անցուցանէր վարժիւր զբաղմով գիտնովք Յունացն (էջ 46): Այս բոլորէն կը հետեի որ յունարէնէ թարգմանութիւն մը հնարաւորութեան և հաւանականութեան սահմանին մէջ է: Ե. Ա. Գուրեանի տեսութեամբ, «Գիրի գրուեան անմիջապէս ետքը յունականէն կատարուած են Ս. Գիրքի գրաւոր թարգմանութիւնները, նախապատուութիւն տրուելով ի հարկէ աւոր այս կամ այն մասերուն՝ օրոնք եկեղեցական պաշտամունքի կամ ընթերցուածներու սահմանուած էին, ինչպէս են, Սաղա-

(5) «Եզան» ի գաւառէն Եկեղեցաց, Յովսէփ ի Պաղեսացի տանէ, Տե՛ր ի Խորանայ, և Մուշէ՛ ի Յարսնոյ (Փարպեցի, էջ 46):

մուսաբան՝ յաւելուածական Օրհնութիւններովը, Լեւեաբան, մարգարէական և առաքեալական հաճուածներ (pericopes) և հայն(6)։

Սակայն կրնայ անտեսուիլ ասորերենէն ի հայ թարգմանութեան հարցն ալ։ Տեսնենք թէ ինչ տուեալներ կան ի նպաստ այդ վարկածին։

Վերև յիշուած թարգմանիչներէն Յովսէփ, Նզնիկի հետ զրիուեցաւ զի քաղաքն Նզեսացոցն, ինչպէս կը գրէ Կորին, զգի յԱսորական բարբառոյն զնոցին հարցն սրբոց զաւանդութիւնս հայերէն գրեալս զարձուցնն (էջ 47)։ Նոյն պարագան կը յիշատակէ Խորենացին ալ (Գ. կ.)։ Ըսել է թէ արդէն բաւական հմուտ էր ան ասորական լեզուին։ Ըստ Խորենացիի Ս. Սահակ ալ ասորագէտ էր և կանուկ իր թարգմանութիւնները կը կատարէր «յասորապէս»՝ յոչ լինելոյ յունի, Գանդի նախ ի Մեհրուստանայ այրեալ լիւնէին ընդհանուր աշխարհիս յոյն գիրք գարձեալ ի բաժանել զաշխարհս Հայոց՝ շատայն պարսիկ վերակացուքն յոյն ումեք ուսանել զպարութիւն յիւրեանք ժողովն, ալլ միայն ասորին (Գ. ձգ.)։ Թէ հայ գրեւոր գիւտէն առաջ ասորերենի ուսումով կը պարագպէին Հայք, և նոյն լեզուն կը կիրարկուէր արքունի դիւանական գործառնութեանց մէջ, և պաշտամունքի ժամանակ, որոշապէս կը տեսնուի Փարպեցիի վկայութիւններէն։ Վէպսնգի ասորի և յոյն գրով վճարէին յայտնամ գգործ թաղաւորին Հայոց՝ արքունի գպիրքն, զվճուոցն և զհրովարտակացն (էջ 37)։ Դարձեալ. «Գանդի հոգացեալ յարաժամ արտամէր երանելի այրն Մաշթոց՝ տեսանելով զմեծաջան ծախսման կանցն Հայաստան աշխարհիս. որք բազում թոշակօք եւ հեռագնաց ճանապարհօք եւ րազմատմանակեալ զհգերմամբ մաշէին զաւուրս իւրեանց ի գպրոցս ասորի գիտութեան, Գանդի պաշտօն եկեղեցւոյ և կարգացմունք գրոց ասորի ուսմամբ վարէին ի վանորայս և յեկեղեցիս Հայաստան ժողովրդոցս. յորմէ ոչինչ էին կարող լսել և օգտել ժողովուրդքն այսպիսի մեծ աշխարհի, յանլուութենէ լեզուին ասորայ» (էջ 39)։ Գրեւոր գիւտով Հայք ռորպէս է խաւարէ՝ յասորի տանջանացն, զբրձեալք է լոյս՝ խնդայինս (էջ 46-47)։

(6) «Մեր Թարգմանիչներու կարճեցալ երբայազետիւնը», Սիօն, 1929, էջ 154։

Ասորերենի ուսումը, յունարենի հետ միասին, սկսած էր վաղուց, Ս. Լուսուորքի օրերէն։ Ինչպէս Լեզաթանգեղան(7) կը գրէ՝ Տրդատ ժողովել տուած էր զատ աշակերտներ զեւ զնոսա յերկուս բաժանեալ, զումանս յԱսորի զպարութիւն կարգեալ, եւ զումանս Հիլլէնս (էջ 619-620)։ Ուսումնական այս գրութիւնը շարունակուեցաւ եւ մեծ փայլ ստացաւ Ս. Ներսէս Գարթեի օրով։ Փաւստոս(8) կը վկայէ թէ նա պարզէր եւ ի տեղիս տեղիս զպրոցս յունարէն եւ ասորերէն յամենայն գաւառս Հայոցս (էջ 105)։ Բնականաբար նոյն վիճակը տեսնել մինչև այն օրը երբ Հայութեան հորիզոնին վրայ փայլեցաւ Մաշտոցի աստուածատուր, օտեղծագործ կաննարը։ Հետեւաբար Ս. Գարուս սկիզբը կային ասորագէտ հայեր, որոնք ի ձեռին ունէին ասորերէն Սատուածաշունչը, և կարելի և հաւանական է միանգամայն, որ Աստուածաշունչի տաալին թարգմանութեան ժամանակ ասորերենէ ի հայ վերածուցներ տեղի ունեցած ըլլային։ Այդ պարագային կարելի պիտի ըլլար այս մասին ապացոյցներ բերել նոյնինքն հայերէն Աստուածաշունչէն, բաղդաստիւով զայն ասորականին հետ։ Մերք հաւաքած է հայերենին այն ընթերցուածները որոնք Ասորերենի մէջ միայն կը գտնուին. և ասոնք կը կազմեն նշանակելի քանակ մը։ Այս խառն Պէլլէի(9) կարծիքով հիմնական է և ոչ թէ յետագոյն. այսինքն հայերէնի մէջ նշարուող ասորական տարրերը միացորդներն են ասորերէն այն բնագրին որմէ նախապէս թարգմանուած է Հայերէնը։ Հայ թարգմաւորութեան վրայ Յունարենի կամաձայն կառարուած սրբագրութիւնը այնքան ընդարձակ եղած է որ «Մաշկեր մղուած էր ուրանալու Ասորական և է խաւի գոյութիւնը Հայերենին մէջ, և հաստատուելու բացարձակօրէն թէ Հայերէնը ուղղակի յունարենէն թարգմանուած էր» (էջ 13-14)։ Մերքի և Պէլլէի տեսութեամբ ուրեմն հայ թարգմանութիւնը կատարուած է ասորե-

(7) Պատմութիւն, Վնեւորի, 1930։

(8) Պատմութիւն Հայոց, Վնեւորի, 1914։

(9) R. P. Blake, The Old Georgian Version of the Gospel of Mark, from the Adysh Gospels with the variants of the Opiza and Thet' Gospels, — Patrologia Orientalis, Tome XX., Fascicule 3, Paris, 1928։

բնին վրայէն: Այս մասին ուրիշ ապացոյցներ պիտի տեսնենք ստորև:

ԲՅալիք օրինակը. — Եւրկայ պայմաններու մէջ չափազանց գօտւար է ճշգիւ թէ Աստուածաշունչի առաջին թարգմանութիւնը. որ բնագիր օրինակէն կատարուեցաւ: Այս հարցին լուծման նպատակը կրնան ընծանել առաջին թարգմանութիւնէն մնացած հետքերը երբ մանրամասնօրէն ուսումնասիրուին անոնք յոյն և ասորի լեզուներուն հմուտ և Աստուածաշունչի այլ և այլ կտեսքներ իրենց արամազորութեան ներքեւ ունեցող գիտուններու կողմէ:

Մեր ձեռքը գտնուած հեղինակներուն յայտնած կարծիքներէն կրնանք յիշել հետեւեալ էփեսը: Կոնիքիք⁽¹⁰⁾ ասորիքիէն կատարուած հին թարգմանութեան մասին Սորենացիի գրածին ակնարկիւնէ յետոյ կ'աւելցենէ. «Այս աւանգուծիւնը ստուգուի ճիշդ է, որովհետեւ Պրոֆ. Արմիտաճ Ռորինսոն (Euthaliana Cambridge, 1895) կը ցուցնէ թէ Հայերէն նոր կտակարանը կը կրէ հետքեր, որոնց համաձայն անկա թարգմանուած է հին մէկ ձեռն Ասորական բնագրին, նման ասոր գործիչ. Լեւիս վերջերս գտաւ Սինա լիբան վրայ» (էջ 153): Այս տեսութիւնը կը կրկնէ F. G. Kenyon⁽¹¹⁾:

Սինա լիբան Ս. Կատարինէի վանքին մէջ գտնուած այս ձեռագիրը կրկնագիր մըն է, որ կը բովանդակէ չորս Աւետարաններէն ընդարձակ մասեր, և կը նկատուի Ե. դարուն գրուած: Սինայի ասորական ձեռագրին պարունակած բնագիրը ազգակից է Բեզայի Կոտեքսին (= D): Այս վերջինը Թահագլին ձեռագիր մըն է, որ 1581-ին թ. Բեզայի կողմէ նուիրուած է Կամբրիճի Համալսարանական Մատենադարանին, ուր կը գտնուի այժմ: Բեզայի Կոտեքսը կը պարունակէ Աւետարանները և Գործք Առաքելացը, յոյն և լատին լեզուներով: Ընդհանրապէս կը կարծուի թէ Ձ. դարուն գրուած է ան: Բեզայի Կոտեքսը, Վատիկանեան (= B) և Սինայական (= N) Կոտեքսներէն վերջ մասնէն արժէքաւորն է բնագրական

տեսակէտով: Ան գլխաւոր ձեռագիրն է Աւետարան ըստած ընտանիքին, որ ըստ առաջն առաջին տեղը կը բռնէ: Արեւմտեան ընտանիքին կը պատկանին Հին Հատին և Հին ասորական թարգմանութիւնները, մասնաւորաբար Սինայական Ասորիքիէն (= Syr. Sin.), Հին Հայերէն շատերու մէջ — Չլիւսաւորներէն յիշենք՝ Յուստինոս, Երանոս, Կիպրիանոս, և Կղեմէս — կը գտնուի այն:

Կոնիքիք⁽¹²⁾ լուսանցքի ծանօթութեան մը մէջ կը գրէ. «Պողոսեան Թուղթերու հայերէն բնագրին բաղդատութիւնը Եփեսի մեկնութեան (պահուած Հայերէնով), Աստուգականին, և մերձաւոր ազգակից վրացական թարգմանութեան հետ, կը ցուցնէ թէ Հայկական և Վրացական թարգմանութիւնները ի սկզբան կատարուած էին նախապէս խոտական ասորի բնագրէն, զորմուծուած եփեսի կողմէ, և ապա որոշագրուած էին յոյն բնագրիներէն:

Ըստ Պլէյքի «Սկզբնական Հայերէնը շատ աւելի մօտիկ էր Կորինթիքի ձեռագրին (= Θ) և անոր համագրիներուն քան ներկայ Հայերէն կոտեքսներուն, բնագրական տեսակէտէ, բայց ճշմարտօրէն շատ աւելի հեռու էր Կորինթիքիէն և անոր ընկերներէն քան այժմու Հայերէն ձեռագրիները» (էջ 14): Կորինթիքի Աւետարանները այժմ կը գտնուին Թիֆլիսի մէջ: Այս ձեռագրին թուականը կարելի է եղած ճշգիւ, որովհետեւ նոյն գրչութեամբ ոչ մէկ ուրիշ նմոյշ գտնուած է: Գրիչը յայտնապէս ընտանի էր Յոյն գրչութեան, և հաւանաբար վրացի մըն էր որ աւելի նկարած է իր նշանագիրը քան թէ գրած: Բնագիրը լուսագոյն յունարէն է, և միակ շարունակեալ երկաթեագիր հեղինակութիւնը Կեսարեան բնագրի մասին:

Հայ թարգմանութեան բնագիր ծառայող ասորիքները յայտնի է որ ոչ Մեփարեչի Աւետարանն էր ոչ ալ Պեչիտտոն: Ըստ Պլէյքի Հայերէնին և Վրացիներին պարունակած ասորաբանութիւնները օգնան բացատրուիլ միայն՝ պահանջելով երբորդ Ասորիքն բնագրի մը գոյութիւնը, ազգակից Կեսարեանին» (էջ 14): Ասոր ոչ մէկ որոշ հետքը գտնուած է տակաւին ասորիքներէն

(10) «Armenian Version of NT.» Sba, A Dictionary of the Bible, J. Hastings, M. A., D. D., Vol. I. New York, 1900.

(11) «Text of the New Testament», Diet. of the Bible, Ed. by J. Hastings, D. D., 1914, էջ 920:

(12) «Armenian Version of NT.», J. Hastings, Vol. I. 1900, էջ 154:

լեզունով, Նոյն կարծիքէն է նաև K. Lake⁽¹³⁾։

Առաջին քարգմանութիւնէն մնացած հետ-
քէն — Սարգ յայտնաբերուած կարեւորա-
գոյն գործն է Մնացորդաց երկու գրքերուն
թարգմանութիւնը։ Այդ թարգմանութիւնէն
եւրեք ձեռագիրներ ծանօթ են, որոնցմէ Ե-
րուսաղէմեանը, էջմիածնականին հետ բաղ-
դատութեամբ, հրատարակուած է Գր. Խա-
լաթեանց, Ի Մոսկուա, 1890-ին։

Առաջին անգամ Երուսաղէմի միաբան
Հանգի Սարգիս Վրդ. Մալեան գիտած է,
Աստուածաշունչի Ձեռագիրները Սրբայի
տպագրութեան հետ բաղդատելու առթիւ,
որ Մնացորդաց տպագրեալէն տարբեր
թարգմանութիւն մը գոյութիւն ունի Երու-
սաղէմի գրատան Ձեռագիր Աստուածա-
շունչներէն մէկուն մէջ. սեւ վիզ գրով
Նշանագրեալ Աստուածաշունչի Առաջին եւ
Երկրորդ Մնացորդաց գիրքն յամինից տա-
րածայն գտանեցան։ Գտնելու տեղիս թէպէտ
Նայեցայ, սակայն կարի հետի է ի տպագրե-
ցելոյն» (Յաջով Հայդէն Ձեռագրաց, 2. Գ.
Վ. Տաշեան, Վիեննա, 1895, էջ 632)։

Սույն թարգմանութիւնը կը պատկանի
Ոսկեդարու կանխագոյն չլրջանին, և կը
ներկայացնէ հնադրոյ մ և ընտիր հայերէն
մը։ Սեռ ոսկեդարեան և յունարանական
բառեր և բացատրութիւններ բոլորովին կը
բացակային։

Ներկայ թարգմանութիւնս իբրեւ բնա-
գիր ունեցած է ասորերէն օրինակ մը, ինչ-
պէս առհասարակ կ'ընդունին հայ և օտար
բանասէրներ։ Շէշային որ առակի գնեն, և
հի հարուածս օրովայնի որ ոչ գոր Նմա
բժշկութիւնս, և ալ ասոնց նման քերա-
կանական ձեւեր, որոնք բաւելի յաճախ-
ղէպ են աւորականէն եղած հայ թարգմա-
նութիւններու մէջ, ըստ Գուրեանի, կըր-
նան նկատուել ապացոյցներ ի նպաստ այդ
տեսութեան։

Ընկալեալ և նորագիւտ թարգմանու-
թեանց մէջ երկու հատուածներ կան որոնք
միանոյնն են. Ա. Մնաց. ԻՁ. 8 — ԻԷ. 13,
և Բ. Մնաց. ԼԵ. 26 — ԼՁ. 23։ Այս հատ-
ուածներէն առաջինը, մեր Ձեռնութեամբ
հաստատած ենք որ, սեփական է նորագիւ-
տին և անկէ անցած է ընկալեալ թարգմա-

նութեան։ Իսկ երկրորդ հատուածը, զոր
Երուսաղէմեանը չունի, և էջմիածնականին
մէջ միայն կը գտնուի, ըստ Խալաթեանցի
յար և նման ըլլալով ապագիր օրինակաց
որ ըստ Եօթանասնիցո, աւելորդ համար-
ուած է գնել ծանօթութեանց մէջ։

Թարգմանութեանս հնութեանը վկայող
փոքր բայց ոչ անարժէք նշան մը կրնայ
նկատուիլ «տիկին» բառը (Բ. Մնաց. Թ.
1, 3), որուն տեղ ընկալեալ թարգմանու-
թիւնը ունի «թագուհի»։ Սոյն բառը, Թա-
գուհի, ինչպէս ունի վերջահարութեամբ
ուրիշ բառեր, կիրարկուած էին մեծ թարգ-
մանիչներէն⁽¹⁴⁾։

Առաջին թարգմանութիւնէն վերապրող
ուրիշ գրուածք մը կը համարուի նորագիւտ
երգ կրօնցը։ Վիեննայի Միխայիլեանց Ձե-
ռագիրներէն մին, Աստուածաշունչ, Թիւ
55, գրուած ԺԴ. դարուն, կը պարունակէ
«երգ Երգոցի բնագիր ժը, որ թէ՛ Ձօհրապ-
եանի և թէ՛ ուրիշ հրատարակութիւններէ
լեզուական և բնագրական տարբերութիւն-
ներ ունի» (էջ 9⁽¹⁵⁾)։ Հրատարակելը մեծ
քննութիւններ կատարելու հարկ չէ դա-
ցած «համոզում գոյացնելու համար թէ այս
նորագիւտ բնագիրը ուղղակի յունարէնի
վրայէն եղած թարգմանութիւն մըն է և այն
նախնական թարգմանութիւն մը» (էջ 10)։
Քանի մը օրինակներով ան կ'ուզէ հաստատել
թէ «երգ Երգոցի նոր բնագիրն լեզուն թէ և
ոսկեդարու է, բայց գուրդ է դասական հա-
յերենի յատուկ բարձրութիւնէն ու կանոնա-
ւորութիւնէն» (էջ 12)։ — Փութեանկի կա-
տարուած թարգմանութեան օրինակները Ա.
Մանկի սրբագրութեանէն յետոյ և կը ջնջուին
խառնակութեան ու շփոթութեան տեղի
չտալու համար անտարակոյս։ Երգ Երգոցի
նախնական թարգմանութիւնը կը հասնի
մինչ և մեր օրերը թէ՛ հիւսուած Մ. Գրքի
և թէ՛ նաև Երգ Երգոցի մեկնութիւններու
մէջ» (էջ 16)։ Այս տեսութիւնը կրնայինք
թերեւ ընդունիլ անվարան, եթէ թարգման-
(Ձ. 7, 8) բառը չտեսնէինք կիրարկուած
թէ ընկալեալ և թէ նորագիւտ թարգմա-

(14) Այս մասին աւելի ընդարձակ տես մեր
յոգածքը, «Մնացորդաց Գիրքուն 2-ին Հայ Թարգ-
մանութիւններ», Միոն, 1937, էջ 109-114։

(15) Երգ Երգոցի Առաջին եւ Երկրորդ Թարգ-
մանութիւնը, ռուսաւորագրութիւն և բնագիր,
Դկար. 2. Համադասող Ուիլեան, Վիեննա. 1924։

(13) Նմ. էջ 44, 45, The Text of the New
Testament, Sixth Edition Revised by Silva New,
London, 1928։

նութեանց մէջ: Այս իրողութիւնը մեզ կը մղէ մտածելու թէ երկու թարգմանութիւններն ալ կատարուած են Մեծ Թարգմանիչներու ձեռնարկէն յետնագոյն ժամանակի մը մէջ: Մեր այս կարծիքին ոյժ կուտայ նաեւ Յայտնութեան «Թաղուհին» (ԺԸ. 7) ըստ ընկալելու թարգմանութեան, մինչ կնիւր ունի «շշխոյն»:

Ակզնադրի հարցին լուծումը դժուար է, «երգ Երզոցն Ազնեանդրեան սկզբնադիր մը կը մատնանշէ ցուցնելով նմանութիւններ թ. 106 յունարէն ձեռագրին և անոր հետեւորդներուն հետ, որոնց մէջնուն (ինչպէս 106-ն է) Աղեքսանդրեանի ներկայացուցչութիւնը կը մնայ դեռ խնդրոյ նիւթ» (էջ 35): Գալով երգ Երզոցի կարմրագրերուն, «Զօհրապեանի ընկալելու քիչ տարբերութեամբ Codex Sinaiticus-ի (= № 01) կարմրագրերու հարազատ թարգմանութիւնն ունի, մինչ՝ Մը [= Վիեննայի թ. 55 ձեռագիրը] բաւականաչափ կը խոտորի» (էջ 34):

Զօհրապեան⁽¹⁶⁾ իր հրատարակութեան առթիւ ձեռքի տակ ունեցած զանազան գրչագիրներուն մասին կարեւոր տեղեկութիւններ տուած է իր Նովտարանութեան մէջ: Ասոնց երրորդին վրայ ալ գրել է յետոյ կը յարէ. «Այս մասեան եւեթ յամեւնայն գրչագիրս մեր առաւելապէս համաձայնէր ընդ զաղափարին սոկանայ, մանաւանդ յերիս գիրսն սողոմոնի՝ յառական, ի ժողովողն, և յերզան. որպէսզի ի սոսաբաղդատեալ ընդ այլոց՝ թուին իմն այլ և այլ թարգմանութիւնք» (էջ 13): Նորայր Բիւզանդացի ևս դիտած է տոյն գրքերուն մէկէ աւելի թարգմանութեանց գոյութիւնը և գրած է. «Գիտելի է որ Առապաց, Ժողովողի և Երզոց Երզոյն ունիւր կրկին թարգմանութիւնս, հանգոյն իմաստաութեան Սիրաքայ: Բազում ուրեք ի նոր Հայկազենին կը յիշատակուին այս գրոց մի և նոյն տեղիք այլակերպ լեզուաւ. բայց կցկտուր պատասխիք բաւական չեն ընդարձակ դասաստանի համար, և կը շատանամ նշանակելով միայն զգոյութիւն երկուց թարգմանութեանցն» (էջ 384):

Այս հեղինակներու նկատողութիւննե-

րէն մեկնելով բազմաթիւք իրարու հետ ժողովողի երկու հրատարակութիւնները, Ոսկանիւր և Զօհրապեանը, և եկանք այն եզրակացութեան որ ստուգիւ տարբեր թարգմանութիւններ են ատենք⁽¹⁷⁾:

Ռ. Ս. Գուրեան չ'ընդունիր այս տեսութիւնը, գրելով. «Զօհրապեան օրինակը ժողովողի Գրքին՝ համեմատելով Ոսկանեան Օրինակին հետ յայտնի կը տեսնուի թէ այս օրինակները անշատ թարգմանութիւններ չեն, այլ մէկ թարգմանութիւն, Ոսկանեանը ըլլալով յաւաքագոյնը և փութամակին, ինչպէս որոշած է զայն Կորիւն, և Զօհրապեանը անոր սրբագրութիւնը: Եւ իր կարծիքը չ'իմաստորոշու համար կը յաւելու. «Ընթերցումներու մէջ բազում է ձեւերու և բառերու նոյնութիւնը ցոյց կու տայ թէ Զօհրապեան Օրինակի տարբերակները սրբագրութեան հետեանք են, նմանութիւնները լինելով աւելի՝ քան տարբերութիւնները»⁽¹⁸⁾:

Աստուածաշունչի վրացերէն թարգմանութիւնը մասնաւոր կարեւորութիւն ունի առաջին թարգմանութենէն մնացած հետքերու կարգին: Ըստ Պէլէյքի վրացերէն «ընդհանրական թարգմանութիւնը, որուն էապէս բաւական լաւ մէկ ներկայացումը կու տայ Ադիշ ձեռագիրը, թէ և երբեք ամբողջովին զերծ չէ այն թէ բնագրական և թէ ոճական յետնագոյն փոփոխութիւններէ և բանաձեւերէ, ստուգիւ ծագած է Հայկականէն» (էջ 11-12): Սոյն Ադիշ ձեռագիրը կը պարունակէ արդի հայ թարգմանութենէն տարբեր բնագիր մը, այսինքն ասորիքնէ կատարուած առաջին Հայ թարգմանութեան բնագիրը, երբ այն սոսկաւ չէր սրբագրուած յունարէն օրինակին վրայէն:

(2)

ՆՈՐԱՅՐ ՎՐԴ. ԵՄՎԱԿԱՆ

(17) Տե՛ս Սիւն, 1936, էջ 45-48:

(16) Աստուածաշունչ Մատեան, Հատոր Ա., 1805, Վենետիկ:

(18) Մեծարդեան Աստուածաշունչը Բանասիրութեան Լոյսիճ Թակ, Գահրէ, 1944, էջ 431:

ԼԵՋՈՒՇԴԻՏԱԿԱՆ**ՅՈՒՆԱԿԱՆ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ****ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՎՐԱՅ(*)**

Հնդեւրոպական նախահայրենիքից հեռանալուց յետոյ՝ յոյները կամ հելլենները հետզհետեւ դէպի հարաւ դիմելով՝ բնակեցան նախ Յունաստանի հիւսիսային երկիրները. Քրիստոսից 11 դար առաջ նրանք մտան Յունաստան եւ քշելով կամ ձուլելով նախարների պելոպոնեսի, վերջնականապէս հաստատուեցին այնտեղ։ Իրիւ աղքատ երկիր Յունաստանը պիտի չբաւարարէր ժողովուրդի պահանջները. հեռեալաւ շուտով ստիպուեցին նրանք աւելի հեռուները փնտռել իրենց բախտը. ծովը եւ մօտակալ բազմաթիւ կղզիները նոր ասպարէզ էին բաց անում նրանց առաջ։ Այսպիսով յոյները զարձան ծովագնաց բախտախնդիր վաճառական ժողովուրդ եւ հիմեցին բազմաթիւ եւ նորանոր գաղթականութիւններ։ Նրանք անցան Պաիս (կրչիպելոպոսի կղզիները, յետոյ մտան Փոքր-Ասիա, ուր հիմեցին նշանաւոր գաղթավայրեր, ինչպէս Ջմիրուս, Եփեսոս, Մելիտա եւ., աւելի յետոյ տարածուեցան Սեւ ծովի եւ Մարմարայի եղբրքները։ Այս ժամանակից են մնում Սիրոպ, Կերչ, Իլւզանդիոն եւ այլ քաղաքները։ Քրիստոսից 9 դար առաջ Փոքր-Ասիոյ արեւմտեան ծովամերձ մասերում կային բազմաթիւ յոյն գաղթականութիւններ, որոնցից ամենամեծն էր Յոնիան։ Շուտով սկսեց մրցումը նրա եւ Լիւդիայի միջեւ, որ Փոքր-Ասիոյ բնիկ պետութեանց մէջ ամենից ուժեղն էր, լինելու ցամաքային վաճառական պետութիւն, իր ապրանքներն արտահանելու համար դէպի ծով դուրս գալու պահանջ ունէր։ Պատերազմը տեւեց 11/2 դար եւ Լիւդիան կարողացաւ ընկնել Յոնիան, նուաճեց Ջմիրուսիան, յետոյ բոլոր միւս յունական գաղութները եւ ամբողջ Փոքր-Ասիոյ տէր դարձաւ։ Նոր պարսիկները դուրս եկան աշխարհակալութեան, Լիւդիան չկա-

րողացաւ տոկալ նրանց առաջ, եւ իր հետ բոլոր յունական գաղթականութիւնները ընկան պարսկական լուծի տակ (546)։ Այս բուսկից սկսում են պարսկական խոշոր արշաւանքները բուն Յունաստանի վրայ, որոնց վերջին եզրն է Ալեքսանդրի արշաւանքը դէպի արեւելք եւ Պարսից պետութեան կործանումը (334-330)։

Ալեքսանդրի աշխարհակալութեամբ յոյները տէր են դառնում ամբողջ արեւելքին, մինչեւ Սիր-Դարիւս (Թաթարիստան) եւ Ինդոս շինում են 70-ի չափ քաղաքներ, ծեծ մասամբ Ալեքսանդրիա անունով, որոնց մէջ հաստատուելով մեծ ու փոքր յոյն գաղութներ՝ դառնում են յունական քաղաքակրթութեան մի մի վառարան եւ իրենց չէրջապատի մէջ տարածում են յոյն լեզուն, գիտութիւնները, արուեստները, մի խօսքով յոյն քաղաքակրթութիւնը։

Այն տեղերում ուր յոյն գաղութները թուով աւելի շատ էին, պետական եւ քաղաքակրթական ազդեցութիւնը այնքան մեծ եղաւ, որ մի քանի դար յետոյ՝ տեղացի բնիկ ժողովուրդները կորցրին իրենց յատկանիւնները, կորցրին իրենց մայրենի լեզուն եւ ընդունելով յունարէնը՝ յոյն դարձան։ Այսպէս եղան Փոքր-Ասիայի բոլոր ազգութիւնները սկսած ծովեղբրքից մինչեւ Եփրատ, այն է Հայաստան։ Իսկ այն տեղերում, ուր յոյն գաղթականները նուազ էին թուով կամ թէ բնաւ կիսային, ազդեցութիւնը եղաւ միայն կուլտուրական ու լազգեց տեղական ազգութիւնների ու նրանց մայրենի լեզուի գոյութեան վրայ։ Այս կարգին են պատկանում Հնդկաստանը, Պարսեւաստանը, Պարսիստանը եւ Հայաստանը։ Դիւանք, որ պարթեւ Թազարները ղյունաւէր էին եւ իրենց դրամների արծաւագործութիւնը փորագրել էին տալիս ամբողջապէս յունական լեզուով. բայց այնու միջանայնիւ պարթեւներն ու պարթեւական լեզուն մնացին անդարտ։ Հայաստանի մէջ էլ յունական կուլտուրան մեծ ազդեցութիւն ունեցաւ. Զարիադրէս, Տիգրան Մեծ եւ ուրիշ հայ Թազարներ իրենց դրամների վրայ գործ են ածում յունարէն լեզուն. Տիգրանակերտում հիմնում է յունական թատրոն եւ յոյն գերասաններ յունարէն լեզուով ներկայացումներ են տալիս. Տիգրանի որդին Արտաւազդ ստացել է հայոց

(*) Եւրոմակուրիւմ՝ մեծամեծ հնդկանի Վաւաւուրիւմ Հայ Լեզուի գործը (Վ. Գլուխ)։

պալատում այնպիսի յունական կրթութիւն, որ մինչեւ անգամ գրեթէ քաջաբար լեզուով ողբերգութիւններ, ինքնանցուցուած յայտնի մէջ նստաբարկան գրութիւնները լինում էին ինչպէս պարսկերէն, նոյնպէս և յունարէն լեզուով. սփիւր պարսից և յունաց, որովք այժմ գիւղացի և գաւառացի ևս և իւրաքանչիւր տանց առանձնականութեանց և հանուարց հակառակութեանց և գաշանց այժմ առ մեզ գտանին լսեալս պրոցաց մատենաք, մասնաւոր որ ի սեփական ազատութեան պաշտպանութիւնս (Խոր. Ա. Գլ. Գ.) Այս քաղաքով հանդերձ Հայաստանը չի կորցնում իր արեւելեան կերպարները. և Մոսկովի բաժնատրութեամբ մնում է միշտ ռուս-յունական երկիրը (immer ein ungrisches land geblieben) և այդ՝ ոչ միայն մտեղեղնական — յունական տիրապետութեան ժամանակ, այլ և նրանց յաջորդ սերունդն, հազմէական և աւելի յետոյ բուզանդական տիրապետութեան ժամանակ. Այստեղ է ահա ապրեման փոքր-կարծր արեւելեան և Հայաստանի տարբերութիւնը. նախաքրիստոնէական շրջանում հայերը յունարէնից ոչ մի ազդեցութիւն չեն կրել:

Եւր քրիստոնէութիւնը մտաւ Հայաստան, հայերը կամաք կամաք ուժանալով արեւելքից՝ սկսան դառնալ զէպի յոյները: Բացի կրօնակցութիւնից՝ այդ նոյնը շիշտու էր նաև քաղաքական կացութիւնը, ըստ որում պարսից սասանեան թագաւորները ցեղական թշնամութիւն ունենալով հայոց արշակունի թագաւորներին տոնի հետ, ուստի զուգահեռ էին գահազուրկ անել նրանց, իսկ նրանք էլ իրենց գահը հաստատ պահելու համար ստիպուած էին խնդրել մի երրորդ ուժի օգնութիւնը. Այդ երրորդ ուժը յոյներն էին: Այսպէսով Հայաստանը գտնուում էր երեք ազդեցութեանց ներքոյ. պարսիկ, յոյն և ասորի: Պարսիկներին կողմնակից էին ազնուականները և ժողովուրդը, յոյներին կողմնակից էին թագաւորները և եկեղեցականութիւնը, իսկ ասորիներին կողմնակից էին եկեղեցական մի փոքր մասը և պարսից պետութիւնը՝ որ յունական ազդեցութեան տարածման մէջ իրեն ձուլուած տեսնելով՝ ստիպուած էր զիջել գոնէ ասորիներին: Բաղաճական հողի վրայ յաղթող գուրս գալով պարսիկները, յոյներին վտառեցին Հայաստանից, իսկ կրօնական և ուս-

տեղական հողի վրայ մրցակցութեան աւարտելով մնաց յոյներին և ասորիներին:

Արդեւ ասել հնէք որ եկեղեցու և զպարսիցի մէջ սկզբում ասորիներն և յունարէնը հաւասարապէս գործածական էին. բայց շուտով ասորիները տեղի տուեց, որովհետեւ իր դէմ ունէր ոչ միայն յունականի աւելի ուժեղ մրցակցութիւնը, այլ և հայ ազգային գրականութեան ստեղծումը. Լուսասորչի ձեռքով. հայ եկեղեցին ընդունելով Կեսարիոյ յոյն եկեղեցու հովանաւորութիւնը, բնականաբար ուժ տուեց յունարէնին. և այդ հպատակութիւնը անշուշտ շատ աւելի մեծ ներգործութիւն պիտի ունենար հայ եկեղեցի վրայ, եթէ Պապը (367-371) չ'ատուածէր բաժանել հայկական եկեղեցին Կեսարիոյ թեմից և նրան անկախ չ'հռատարակէր: Շուտով սրան յաջորդում է մի աւելի նպաստաւոր հանգամանք. Ս. դարում ստեղծւում է հայ ազգային գրականութիւն և գրանով վերջ է դրում յունարէնի գործածութեան՝ իրրեւ եկեղեցու պաշտօնական լեզու: Յիշենք վերջապէս այն հանգամանքը՝ որ հայ եկեղեցին ընդունելով գաւառաբանական տարբեր սկզբունքներ քան յոյն եկեղեցին, վէճի է քունում նրա հետ. նա չի ընդունում 451 թուի Քաղեդոնի ժողովը, և 551-ին համազգային ժողովով յայտարարում է բաժանումս: Ահա այս բոլոր պատճառները միանալով նորից փրկում են հայերէն լեզուի գոյութիւնը, ինչպէս եղել էր նախաքրիստոնէական շրջանին՝ տարբեր պատճառներով: Յունարէնին մնում է միայն մի ասպարէզ, այդ է կրթութեւն հոգեւորականների սահմանափակ շրջանը, ճիշտ այնպէս՝ ինչպէս այսօր գերմաներէնը մեր ուսումնականների շրջանում:

Հայ ժողովուրդը պարսկական տիրապետութիւնից յետոյ մի քանի անգամ էլ ենթարկուեց յունական տիրապետութեան: Այսպէս նախ՝ 381 թուի զաշնադրութեամբ Հայաստանի արեւմտեան մասը (որ կազմում էր ամբողջ երկրի 1/5ը) տրուեց յունաց և զարձաւ պարսկապէս յունական մի նահանգ: Երկրորդ՝ Հերակլի ժամանակ, Է. դարի սկզբից մինչեւ վերջը Հայաստանը ամբողջութեամբ խուցեց պարսիկներից և ընկաւ յունաց տիրապետութեան տակ, թէև այդ տիրապետութիւնը յաճախ ընդհատուած էր պարսկական, յետոյ էլ արաբական արշա-

ւանքներով, մինչև որ արաբները մտնող-
ջապէս տէր դարձան երկրին 693 թուին:
Երբորդ՝ 1021 թուին Արծրունեաց թագա-
ւորութիւնը փոխադրուելով Սեբաստիա,
Հայաստանի արևելիսն և հարաւային մա-
սերը անցան յոյնիկին, որոնց աւելացաւ
նաև հիւսիսային մասը՝ Բագրատունեաց
թագաւորութեան կործանմամբ՝ 1046 թուին:
Այսպէս ամբողջ Հայաստանը մտաւ յունաց
տիրապետութեան տակ, թէև շատ շուտով
թուրքերը եկան և յոյների իշխանութեան
վերջ տուին: Զորքորդ՝ Կիլիկիայում եւ
Փոքր-Ասիայում հայերը բաւական ժամա-
նակ մնացին յունաց տիրապետութեան տակ:
մինչև որ ժվ. դարու կէսից յետոյ թուր-
քերը խեցցին Փոքր-Ասիոյ մինչև կեսը, իսկ
հայերը Կիլիկիայում հիմնեցին անկախ թա-
գաւորութիւն:

Այս բոլոր չորս շրջաններում հայերը
գտնուում էին երես քո երես յունաց հետ,
հայ ժողովուրդը միշտ շփում ունէր յոյն
բանակի և յունական պաշտօնէութեան հետ,
եղան յունարէն լեզուից զանազան փոխա-
ռութիւններ, ինչպէս զարձակ յունարէնը մին
ազդեցութիւն շունեցաւ հայերէնի վրայ,
որի պատճառը հայ ազգային գրականու-
թեան գոյութիւնը, հայ ինկղիզականու-
թեան թշնամական վերաբերմունքը յոյն
կրօնի հետ, և յատկապէս յոյն գաղթական-
նութեան քաջակալութիւնն էր: Յոյն իսկ
արեւմտեան Հայաստանում, ուր հայերը դա-
րերով մնացին յունական տիրապետութեան
տակ և շատեր ընդունելով յունական դա-
ւանանքը՝ կազմեցին հայ-հոռոմներին հա-
մայնքը, զարձակ հայերէնը չազդուեց յու-
նարէնէն և յոյն իսկ հայ-հոռոմները մնա-
ցին հայախոս: Այսպէսով ուրեմն յունարէնը
միշտ էլ մնաց որոշ առումնականների շր-
ջանում միայն սովորուած և ժողովրդի մէջ
բնու չմտած մի ինչու:

Ամփոփելով նիւթը այս փոքր ոահմա-
նում, մենք այժմ կարող ենք խօսել յու-
նարէնի ազդեցութեան հանգամանքների և
արդիւնքի մասին:

Գ. դարից սկսած հայ ուսումնասիրել է-
րիտաւարդներ գիտւմ էին Աթէնք և Բիւ-
զանդիւն՝ յունական քաղաքացոյցի պարոյնե-
րում կրթութիւն ստանալու: Երբ Մեսրոպ
հոռոմից հայերէն գրելը յունական այբու-
բենի օրինակով և հիմք դրաւ հայ գրակա-

նութեան, թէև սկզբում Ս. Գիրքը թարգ-
մանեց ասորերէնից, բայց շուտով Պոլսից
ստացաւ յունարէն բնագրի մի ընտիր օրի-
նակ, երկրորդ անգամ Սահակի և իր աշա-
կերտների հետ թարգմանեց՝ Նոյնը յունա-
րէնի վրայից, որից յետոյ ասորերէն թարգ-
մանութիւնը ջնջուեց: Սրան յաջորդեցին
բազմաթիւ ուրիշ յունական գործեր, որոնք
թարգմանուեցին հայերէնի՝ սկսած Ե. դա-
րից մինչև ԺԲ. դարը: Յիշենք հնագոյն-
ներից Ոսկերբանը, Սեբերիանոսը, Մեսե-
րիոսի Գրոնիկոնը, Բարսեղ Կեսարացւոյ
վեցօրեայք, Կիւրեղ Աղեքսանդրացի, Կիւ-
րեղ Երուսաղէմացի, Վարք հարանց, ևն.
ևն.: Այս շարքը այնքան երկար է և այն-
քան հարուստ է հայ գրականութիւնը՝ յու-
նական թարգմանութիւններով, որ Զարբ-
հանալիսանը նուիրել է նրանց համար 764
էջով մի ամբողջ հատոր (Մարտիրոսի հայ-
կան հին լեզուաբանական ձեռնարկ, Գ. ԺԳ.
դար, Վենետիկ 1889), Կան գրուածքներ
որոնց յունարէն բնագրիւ ի սպառ կորած է
և գտնուում է միայն հայերէն թարգմանու-
թիւնը: այսպէս փոխել ներայեցոյ մի քանի
ճառերը, Եւսեբիոսի Գրոնիկոնը, Յիմոթէոս
կուզ, Իսիլոս, Իրենէոս եւն.: Որքան
շնորհապարտ է գիտութիւնը և յատկապէս
յոյն գրականութեան պատմութիւնը հայ
թարգմանիչների մատուցած այս գեղեցիկ
ծառայութեան համար — թարգմանու-
թեանց միջոցին տառադարձուած և ու-
սումնականների ու եկեղեցականների ձեռ-
քով հայերէնի մէջ մտցրած յունարէն փո-
խառութեանց ընդհանուր թիւը հասնում է
775, որ նախորդների ճճով ըստ տեսակի
կարող ենք գասաւորել հետեւեալ ձևով.

1. Բնութեան եւ նրա գործութեանց մա-
սին. — ա) Բնութիւն — այլեր, արգիսես, բո-
քիմոս, էմբէ, էլիֆ, եպիկլիմոս, իրիս, բամ-
բաս, կիւռնոս, Ելիլէ, պաղիակոմ, սե-
լաս, սկիպսոս, բաւղոս, փսոլոս:

բ) Մով — ամբոլոս, բալարոս, «լէնէոս»,
պեղագոս, ռափա, էարբւրդ:

գ) Աստղեր — անդրոմեդ, անսինոս, արե-
սորոս, կիւսոն, շաշիւս, իպպոս, կա-
նաբոս, հասիոպէ, կոմիս, կոռնոս, հեռ-
մես, հեփսաստեոն, պղալիդա, սառոնոս,
փալիթոն:

դ) Գաւիթներ — ապարֆեսա, ապելիոս.
արգեսես, արֆական, եւրակիկոն, եւրո-

բ) Վարչական գործարք եւ դիւանական գործարքներ — անափողայ, անոն, դեսպո-
սիկոն, դիարիկ, դիմոս, դիմոսական, եւ-
սարի, իսոն, հիւպատի, հոռոգ, մեսաղֆ, նո-
մոս, պոնոսիմոն, սինկիդոսոս:

բ) Հարկեր — կենսոն:

գ) Պատերազմ — սկառն, խոսուկե-
փաղ, ստրաօ, ստրաեսիւս, ստրաեսիգին, օսա-
սաօ, օսափոն, փաղանգ:

դ) Ձեռներ — ապիս, բադիս, բուլ-
եայ, գոյեռ, կոնօակ, կորբան, մանկլաւ,
Գոյեռ, ոպլոն, սկեսոն, սոնո:

21. Սովորական կեանքի բառեր. —
Անդիլիպս, առգ, աբթաթ, առգիայ, բաբթա-
բի, բաբթաթ, եսեկնիլ, բիսկոս, լագ, լիթ,
մեթիլ, Գոյեռ, յարկ, ոպլա, ոպլաթոսես, պա-
ռալաթոս, ռաբդոն, սալոն, սիւրայ, սպա-
օաղանգ, Գոյեռ, Գոյեռ:

22. Մակրայ եւ նմաններ. — Իսթրալ-
լիդի:

Այս բառերի ստուար մասը յունարէնի
հասարակ տառադարձութիւն է. հայ թարգ-
մանիչները Երբեմն չիմանալով յոյն բառի
համապատասխան հայերէն ձեւը կամ չգտնեա-
լով հայերէնի մէջ եւ կամ գրութեան զի-
տական ընդթ տալու համար՝ պարզապէս
հայերէն տառերով պահել են յոյն բառը
նոյն երեւոյթը նկատում ենք նաև այսօր
էլ, երբ մի թարգմանիչ ռուսներէնից կամ
եւրոպական մի լեզուից թարգմանութիւն-
ներ անելու ժամանակ, երբեմն ստիպում
է լինում զանազան բառեր ուղղակի տառա-
դարձել, առանց մտահոգուելու այն մասին
«թէ հայ ժողովուրդը ոչինչ չի հասկանա-
լու դրանցից: Ապահով կերպով կարող ենք
ասել որ խորթալիդի, իկոսանդոն, իլա-
նոսոս, եւրաիլիլոն եւ նման բազմաթիւ
բառեր երբեք հայ լեզուի սեպականութե-
թիւն չեն կազմած: Այս բանը կարելի է
ապացուցել մի քանի փաստերով: Այդ բա-
ռերի մեծագոյն մասը մեր մայրենագրու-
թեան մէջ չափազանց քիչ գործածութիւն
ունի. կան շատ-աւ շատ բառեր որ միայն
մի վկայութեամբ ծանօթ են մեզ:

ՊՐՈՑ. Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ

(Երբեմն-Ել)

ԳՐԱԴՈՍԵԱՆ

ՀԱՄԱՊԱՅԵՐ ԱՐՆԻՄՏԱՀԱՅ ԳՐԱ-
ԿԱՆՈՒԹԵԱՆ, Առաքին Հատը, Զարթոնքի Սե-
րունի: Ա-Բ Գրք: Յ. Օշական: Տպարան Սրբոյ
Յակոբեանց Երեսօթան, 1945: Էջ՝ 365:

Ու վերջապէս ունինք Համապատասխան
առաջին հատորը:

Կ'ըսեմ այսպէս, աչքիս առջև ունենա-
լով հեղինակին երեսուն տարինեքը՝ որոնց
ընթացքին անկա մեր հին եւ նոր զոյգ
գրականութեանց աշխատանքները մասին
չափազանցում, երբեմն անարգար գատ-
ում, յաճախ խոր թափանցումով գործա-
դրում մասնակի աշխատանքներ յանձնել
է Մամուլին: Ժամանակին հետ տկարանա-
լու փոխարէն՝ աճող, ծանծաղելու տեղ խոս-
րացող այս աշխատանքը, ուրախ ենք յայտ-
նել կարենալու, որ գտած է իր վերջնական
կերպարանքը Համապատասխան: Արեւմտաւայ
Գրականութեան անունին տակ:

Օշականը առհասարակ նկատում է
հարթող ա կործանարար քննադատ մը մեր
մէջ, սակայն արդար ըլլալու համար պէտք
է ըսել թէ այդ վերագրումը շատ մակե-
րեսային է Գործադրում շատ յաճախ ա-
նոնց կողմէ միայն, որոնք աւելցին մեր
գրականութեան բարձրագոյն աթոռներուն
վրայ եւս տեղ-ունենալու Ո՛ր ոք Օշականին
չափ մեր արժէքներուն, մեր փառքերուն
եւ մեր գեղեցկութիւններուն նկատմամբ ե-
ղած է այնքան խանդավառ եւ շեփոթած ա-
նոնց արժէքը, իբրեւ բազմապատակ գա-
տարակ, գրագէտ եւ քննադատ, բըքան Օ-
շականը, Վկայ Գործարանին, Մեծարենցի,
Վարուժանի, Թէքէեանի, Երեսօթանի, Պա-
րոնեանի, Տիկ. Յայեանի եւ Թլկատիցիի
նկատմամբ ունեցած իր անխառն հրացում-
ները եւ Համապատասխան մէջ անոնց նուիր-
ումը լայն տեղը, որոնք հեռու կործանման
ստուերներ յորինել, չինիլ խանդավառութե-
թիւներ եւ փառարանութիւններ են: Գալով
իր կշիռին, աստիկա ներկայացուած գրական
գործերու կենդանի մասի քանակով է պայ-
մանաւոր, երբ կայ այդ կենդանի փրան-
քը, աստիկա բաւ է գինք մեղմելու եւ նոյն
խիկ խանդաղատազին զգացումներու առաջ-
նորդելու: Այսպէս Մրուանծեանցի մը:

երկմանին մը մէջ ան արժէք կը տեսնէ՝ հակառակ որ անոնք դժուար կը դնողներն զուտ գրական հաշակներու պահանջին մէջ, Բայց երբ չի գտնիր այդ կենդանի մասը Սիպրիի մը կամ Թէրզեանի մը պարագային, օրինակի համար, կ'ըսէ իր ցաւը այդ յուսահատութեան մասին անկեղծութեամբ և տագնապով։ Մեզ բոլորիս անձանքն է թիչ մը դժուարահաճ՝ բայց խղճմտօրէն կերպարանուած իր դատաստանը մեր իրաւ արածէքներու մօտին, սկսեալ դպրոցի սեղաններէն մինչև բարձրագոյն ատենները մեր մտքի հանգէտներուն։

Արեւմտահայ Կրականութեան նուիրուած այս առաջին հաւորը, տարբեր ու բազմազան է ինչպէս մեր գրականութեան՝ այնպէս ալ բովանդակ գրականութեան պատմութեան մէջ, եթէ ոչ իր յղացքով՝ գէթ իր մեթոտով։ Համապատկերին մէջ ժամանակը, զայն շնորհ իրադարձութիւններէ, անոնց ընդմէջէն ծնունդ առած զգայնութիւնները և անոնց տրոսպոտումի ճիգը, իրարու կը յաւօրդեն և զիրար կ'ամբողջացնեն։ Երբ է նոյնպէս իր գրականութիւնը տեսնելու եղանակը, ցեղային արածէքները, ժամանակի տագնապը իր շուքերով և լոյսերով իր ֆիզիք ու պատմական իրադարձութիւններով, իրարու կուգան կերպարանելու համար շրջանը։ Հեղինակները յաջող կամ տրտուած դերակատարներ են լոկի առիթներ, ինչպէս կ'ըսէ Օշականը, բնական համար անհրաժեշտը, որ իրենցմէ անգին մեր գրականութեան է, մեր ժողովուրդին։

Վէպ մըն է Համապատկերը, և ուրիշ ինչ կրնար ըլլալ։ Երբ տալ ուզէինք մարդերն ու ապրումները հարադասօրէն իրենց ժամանակին մէջ։ Օշականը հաւատարիմ քննադատական այն մեծ տարազին թէ՛ դատելը վերստին ստեղծել է, կ'պարի տագնապը բոլոր անոնց, որոնք կը կանչուին իրմէն Համապատկերին մէջ, հաշուեյարդարի նստելու համար, և արտառուչ է որ Օշական անելի հուտայ քան կ'աւան է, այնքան մեծ է իր անակրանքը մեր գրչի աշխատանքի ներուն նկատմամբ, այնքան խանդավառ է ինքը այն քիչօք իսկ՝ որ մերն է սակայն։ Մի զարմանաք որ ինչպէս Համապատկերի, այնպէս ալ իր բովանդակ գրականութեան պարագային, Օշական անելի կը գգայ ու կը տեսնէ իր ջիգերով, քան ուղեգով, որ

կրնայ գմեղ ընել ժլատ ու առարկայական։ Անոր համար է որ իր վէպերը՝ մարդեր են, կենսագրութիւններ, իսկ իր դատումները՝ վէպեր։ Համապատկերը մարդերու հանգէտ մըն է, ուր միւսն ու միտքը, իր բառով, երազանքն եւ յոյզը, և անըմբռնելի կերպարանները իրարու կը խառնուին, տեղծեալու համար այն անօրինակ համայնապատկերը՝ որ Համապատկերն է։ Առաւելութիւնները մեթոտին, բայց մեթոտ մը չէ գործադրուածը, ոչ ալ յղացք մը, որ դատումի կերպ մը և կեցուածք մը կ'ենթադրէ, ժամանակին մէջ ընթացք առած, ժամանակի ակործանկերպ և յղացքներուն մտող Օշականը՝ կ'պարի շրջաններն ու մարդերը, պարօրինակ հեռագրայութեամբ և թափանցումով։ և այս մտերմիկ հոգեխառնութիւնը՝ ժամանակէն և ընդունուած հրամանակար գերէն վեր և դուրս այս ողբերգութիւնը մտածուած իրն է, զինք վերածեր են իմանալի մէջ անանձն մեծամոլի մը և անժամանակ գրագէտի մը ու դատողի մը նոյն առտեն։ Օշական ամէն սեռի մէջ ինքզինքն է որ կուտայ, նոյնիսկ այն ատեն, երբ կ'ուզէ վկայութիւնը ըլլալ իր սերունդին և հանդէսը իր ժողովուրդի թաքուն ուժերուն, ինչպէս է պարագան Համապատկերին մէջ։ Ժամանակի, տեղ, դէպքերն ու վկայութիւնները, իրեն համար կորնչական մասերն են անցեալին, եթէ թիւն թուականէն, փառտէն, պատմական ստուգութենէն վեր չտալապետէ ոգեղէն իրականութիւնը։

Օշական Համապատկերը վերածեր է կեանքի կրկէսի մը, ուրիշ մեզի կը բերուին արտառուչ վկայութիւններ, որոնք անելի կ'արժին քան հաւաքական և համաժողովական նման գործերը նոյնիսկ ասոր մեծ և ձեռնահառ անձնաւորութիւններու պալմապային։ Համապատկերին մէջ դէպքերը, թուականները, մարդերը, մտախոթիւններն ու հոգեբանութիւնը կը վերադադրուուին, և մեզի կուգան նոր կիւքով մը՝ ուր կը գգանք իրականութիւնը, ինչպէս անոր անգրագրած երկարածգումը, շրջանէ ու շրջաններէն ալ անգին։ Անոնք հետեւաբար որ պիտի ձեռնեն Համապատկերը, ժամանակ գրական ծանօթութիւններու մթերքէն ալ գրական ծանօթութիւններու մթերքէն մեր անցեալ կեանքին, որ իրեւ դէպք, գործ, մայնութիւն, հոգեբանութիւն եւ

ազդեցութիւն, լիովին արժեքորուել է ղեկը, եղած է նաեւ ապրումներու հանդէս մը, ուր կայ կիրք և ջերմութիւն, որ հոս կը նշանակէ խանդավառ այն դիմաւորումը՝ զոր Օշական ունի մեր գրչի և գրքի հերոսներու նկատմամբ: Անցեալը և դժգոհութիւնը համար լուսանկարներ և յատմաւորագրային վկայութիւններ չեն, այլ կենդանի իրականութիւն մը, և էջերը յաճախ կը դադրին թուզթ ըլլալէ ու կը դառնան քաբախուն սիրտ և չնշմարտած ողբերգութիւն, և այս բոլորը սրտազրաւ ու նոր, կարծես առաջին անգամ լոյսին քացուած: Թէ համակրալից՝ այս կեցուածքը մեր արժեքներուն նկատմամբ, և Համապատկերին ձեռնարկելու հերոսութիւնը, երբ իր ֆիզիք ոյժերը իրենց նուազման և ընկերկումին մէջն էին, իր կրկնապէս եղբրական պատճառներ դնել, առ ալ ուրիշ արժէք Օշականի մէջ՝ իր միւս արժեքներու շարքին:

Ինը տարիներ առաջ, երբ Օշականը ընդունեց առաջին հարուածը իր սիրտէն, մտածեց իր անմիջական պարտքերուն, Համապատկերը իր կտակին առաջին յոգուածը եղաւ, և մենք ուրիշ ենք այսօր, որ իր մահէն առաջ, և իր իսկ կողմէն, գործադրութիւն կը գտնէ տասը հատորներէն առաջինը:

Այս հատորը գրախօսականով ներկայացընել, անկարելիութիւն մըն է, այն դիտաւոր պատճառաւ, որ ամէն էլ անոր մէջ ինքն իրեն համար առանձինն աշխարհ մըն է գրեթէ, իւրայատուկ թելադրանքներով և նետեանքներով:

Կեանքի մեթոտին բարիքն է անիկա, որով մենք մտածումները կը վերածենք կեանքի կտորներու: Յետոյ պէտք է դիտանալ թէ Համապատկերի առաջին հատորը սրտայոյզ ժողովուրդի մը աւելի սրտայոյզ մէկ ճիւղին հարկւրամայ հանդիսարանն է: Պոլիս, Իզմիր, Հայրենիք, Ամերիկա, Եւրոպա, այս ժողովուրդին զաւակները ստեղծած են տասնեակներով, յիսնեակներով: Այդ ամէնուն նոյնիսկ չուք բաւէ որպէսզի էջերը ծանրանան, խորանան: Ընդհանրութեան ճանդեւր (Համապատկերի Ա. Գիրք) իրարմէ աւելի հզօր այս յոյժերուն և տագնապներուն մէջն է որ կը զարգանայ: Այնքան ուժեղ է այդ խտացած կեանքին սըխրագին ձգողութիւնը մեր վրայ, որ ընթեր-

ցողը անզգայաբար առնուած այդ թափին մէջ, չզգար թէ ինչպէս կը քալէ էջերուն հետ: Կրկնեցեք ապրիլու այս ձեւը հեղինակներու ալ վրայ, և իւրաքանչիւրը առնեցմէ կը գառնայ գումարը հազարաւոր ապրումներու: Կ'ըմբռնէք անշուշտ թէ ինչ հեղեղ է որ պիտի հոսի, երբ մարդու մը ջլային զրուծիւնը կազմող և իր մահէն վերջ իր գիրքերուն մէջ չոր ու ցամաք բառերու վերածուող իրողութիւնը փոխադրուի կեանքի իրականութեան: Համապատկերի հեղինակներէն շատեր կիսադարեան ապրումներ կտակած են մեզի: Ուրիշներ քառորդ դարու մէջ ապրած են հարկւրաւոր տարիներու խտութեամբ կեանքեր: Ամէն մէկ հեղինակ այսպէս գոց ապրումներու հանգոյց մըն է, և երբ Օշական կախարդական իր մատովը կը հպի այդ հանգոյցներուն, անոնցմէ հոսող, յառնող կեանքը մեզ կը նուաճէ: Ահա գրքին ներութիւնը, տարօրինութիւնը իթէ կ'ուզէք:

Ինծի ծանօթ են օտար գրականութեանց համասեռ գործերը իրենց լաւագոյն ներկայացուցիչներուն մէջ, կրնամ ըսել թէ Համապատկերէն իմ առած յուզումը չի գուշաւորուի միայն իմ ազգային զգացումէն, այլ նորին իրարեւելուցային այդ վարպետները յիշեցնող այն լայնքէն, մարդկայնութենէն, որոնք գրագէտին ամենէն տիրական յատկանիշերը կը մնան՝ երբ անիկա կ'աշխատի անցեալներու վրայ: Այդ է պատճառ որ հազիւ գրականութեան պատկանող չըջանէ մեզի գրական գործ կը բերէ Օշականը: Գիրք մըն է Համապատկերը, որու մասին ըսիլիքները անսպառ են: Իր անմեծելի արժանիքը պիտի մնայ ինքզինքը պարտադրել ամէն անոնց, որոնք իրենց կարդացածը հասկնալու չափ ունին մեր լեզուն և կտոր մը սէր մեր ազգային արժեքներուն հանդէպ:

Կը յայտնեք թէ Համապատկերը յաղթանակն է մեր գրականութեան, որ թէ կ'ապրուի այդ էջերուն մէջ և թէ ինքզինքը կ'ըլլայ: Ընթերցողին կը ձգենք խանդավառուիլ այս որակով, ու կ'ուելցնենք մեր հիացումը գործին քանակին ալ համար, որ պիտի հասնի ներկայ հատորին պէս տասնէն վեր հատորներու իրագործումին:

Եղիշ ԱՌԳ

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԷԶՄԻՐԱԾԻՆ ԵՒ ՍՓԻՒՌԻ

Սիւն իր առաջնորդողին մէջ, անդրադարձաւ արդէն էջմիածնով պայմանաւոր հոգեղէն հեռուանք բացատրելու ասեմ, անոր նիւթեղէն ապահովութիւնն ալ իրագործել ձգտող ձեռնարկներու մասին: Ուրախութիւն է մեզի հոս կարենալ յայտարարել այն գեղեցիկ եւ յուսադրիչ փաստերը, որոնք անգամ մը եւս կը մարմնաւորեն մեր ժողովուրդի անխառն զգացումը էջմիածնի եւ անով պայմանաւոր անկուրային ու հոգեկան արժեքներու նկատմամբ: Հայոց Հայրապետը բնորոշ ազգային մեծ ժողովրդ, իմաստութեամբ օրակարգի է անցուցած էջմիածնի հոգեւոր ձեւաւորման վերահաստատման եւ Մայր Աթոռոյ սպարանի հանդերձման խրճիթները, որոնց երկուքին ալ վերագործման ցատկերուն վրայ տեսուած էին արդէն Սովիետ Կառավարութիւնները:

Հայրապետական բնութիւնն առիթով հոն հասնող արտասահմանի ազգային պատերազմութիւնները, ինչպէս նաեւ Հայրենիքէն ուրիշ բեմեր ու անհասներ փոյթը էին ունեցեր մտածելու ինչպէս Մայր Աթոռի այնպէս ալ անոր կից հոգեւոր ձեւաւորման նիւթական ապահովութեան: Այս նպատակին համար եր օր Կիլիկիոյ Շնորհազարդ Կաթողիկոսը, յանուն իր բեմին, էջմիածին կը օսէր շուրջ 5000 օտար, եղիպոսը 3000 ոսկի եւ Խրանա-Հնդկաստանի բերք 17.000 բուման: Աստուծոյ զատ, ձեւաւորման պահպանման համար եղած են հետեւեալ յանձնառութիւնները որոնք խոր հանդիման հպարտ ենք հոս արձանագրելու:

Ամբիկայի Գալիթորնիոյ բերք յանձն առած է տպանով էջմիածնի տարբեր սաներու ամբողջական ծախքը՝ վեց տարուան համար: Նոյն պայմաններով եւ նպատակով Ամբիկայի արեւելեան բերք յանձնառու է տարբեր քաղաքներու համար: Պարսկա-Հնդկաստանի բերք չորս քաղաքներու: Վրաստանի բերք վեց քաղաքներու, Պ. Ճանիկ Զաղրը երկու քաղաքներու, Պ. Մկրտիչ Մարեան մէկ քաղաքի, Պ. Էօժէն Փափազեան մէկ քաղաքի, Կաղաթիկոս Սեփիան Մալխասեան մէկ քաղաքի, Աթր-

պասկանի բերք մէկ քաղաքի, եւ Գալիթորնիոյ եղբի Ֆիկեանց Միւրթիւնը մէկ քաղաքի համար:

Իսկ վերոյիշեալ բարերարներէն, առաստուծոյ Տիար Մկրտիչ Մարեան, սիրուած ազգային՝ որ քէ իր գործունէութեամբ եւ քէ ազգային ու մշակութային կարիքներու նկատմամբ իր աւատածնին եւ սրտային դիմաւորումներով հանրածածկ է արդէն, ըստանձնած է Մայր Աթոռոյ մէջ արդիական սպարանի մը ստեղծումն ընդհանուր ժողովուրդի մը օգտին: Մեր օրերու ամենեւեմ բարձրակարգ ինչպէս օգտակար սպարակալան Մամուլի Քր հաստատումը նիւթաւորց ալ կամարներուն ներքէն, իշխանական այս նուէրն ու նուիրատուն կը դարձնեն մեր բոլորի երախտագիտութեան եւ սիրոյն արժանի:

ԺԼ. եւ ԺԺ. դարերուն մէջ, էջմիածնի հանդէպ այնքան գեղեցիկ եւ շեղ կերպարաններով երեւան եկած մեր ժողովուրդին նուիրութեամբն է որ վերստին ընթացի կ'առնէ մեր օրերուն, երբ ժամանակը այնքան ժլատ է իր անմիջականեան դուրս հոգեւոր եւ հեռահաւ բարիքներ արգաստարելու: Սիւն գերազանց ուրախութիւնն ունի այդ դարերու գիծէն անձնաւորութիւններ եւ արարներ կարենալ ներկայացնելու եւ աւետելու իր ընթերցողներուն: Ուրիշ մը՝ Ռոման Բողոսն իսպել, մեծ պարսկահայր, որ բանի մը ծաղիկներու ընթացին իր նուիրատուութիւններով վերանորոգած է գիրք երբեմնի իշխանական առաստաղներու, Թեհրանի մէջ կառուցած է Մայր եկեղեցի մը 600,000 բուման արժողութեամբ: Կարմիր բանակին նուիրած է 250,000 բուման, բանային տարախներին 500,000 բուման, Միւրթիւնը մէջ մանկատան մը կառուցում 250,000 բուման, եւ վեհ. Հայրապետի անձնակազմի գործածութեան համար *Լիւթը* ինքնաշարժ մը:

ՎՅ. Հայրապետը քէ Պ. Մարեանը եւ քէ Պ. Իսպելը վարձատրած է առաջին տասնամիկի ոսկի ակամակութեամբ պատմաբաններով, յանուն Սրբոյ Հօռն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին:

Կը մնան իբրեւ ծրագիր Կիլիկիոյ վեհափառին կողմէ առաջարկուած, էջմիածնի նորոգման եւ ձեւաւորման կից մասնագործների մը հաստատման անհրաժեշտութիւնները, որոնք յուսով ենք քէ օտուով պիտի գտնեն իրենց իրագործումը:

Բոլոր այս սրտաբուխ, կենդանի եւ վեր ժողովուրդին համար այնքան պատուաբեր արտահայտություն՝ Սիոն իր հեղեղեմ մատուցանելով հասարակության, կր հայցե երկնային պաշտպանութիւնը համայն նուիրատուներուն, ինչպէս այդ նուիրեալները բարիով արդիւնաւորելու սանձաւարած, Հասարակութիւններուն վրայ:

ՍՐԱՍԶԱՆ ԷԼԻՐԵՐԻ Ս. ԱՐՈՒՆԷՆ ՆԵՐՍԻ

Ս. Արոն բախտաւորուեցաւ ներկայումս քանոր Սրբազան Եպիսկոպոսներուն, որոնք էջմիածնէն իրենց ձեռքեր վերադարձի հաւանադարձը ըրին Նրուապետի վրայով:

ա. — Կր յիշենք իրենց ժամանակն կարողով նախ Նորին Սրբազանութիւնը Գալիֆորնիոյ Առաջնորդ Գեր. Տ. Մամբրէ Ս. Արք. Եպիսկոպ Պաշտպանը, որ ճանիցս պատճառապէս եւ քաղաքացիական պայմաններէն, ու հեռախօսակցութեամբ ժողովրդական հաւաքոյթներէ յաւ. հազարաւոր համար Հայոցներէն իր տպագրութիւնները:

բ. — Նորին Սրբազանութեան Գեր. Տ. Վարդան Նպա. Գառապետան որ իր կարգին պատարագեց Ս. Գլխաւորի մատան ժիզ եւ քաղաքացի:

գ. — Արմն. Տ. Կարապետ Քննչ. Գալիֆորնիոյ, որ մասնաւոր փափաքով պատարագեց Տօրիմական Ս. Տեղեաց վրայ, եւ խօսեցաւ բազմաթիւ անգամներ ժողովրդական համախմբութիւններուն, ստեղծելով խանդավառութիւն:

դ. — Այս խումբէն երկու տարբերներ վերջ, Ս. Արոն ժամանեցին Գեր. Տ. Գարեգին Արքեպ. Խաչատուրեան, Կարողիկոսական Պատուիրակ եւ Առաջնորդ Հաւատարմութեան, որ ի Ս. Փրկիչ իր աւուրցիչ Դուռեան Սրբազանի հոգւոյն համար մասնաւոր պատարագ մատուց, եւ խօսեցաւ, մեծ պատիւաբեր յիշատակը անգամ մըն ալ պատմեցանելով: Գարեգին Սրբազանը խօսեցաւ դարձեալ Հայաստանէն իր տպագրութիւնները ժողովրդեան համախմբութիւններուն:

ե. — Գեր. Տ. Տիրան Ապա. Ներսիսեան, նորոգիչ Առաջնորդ Հիւսիսային Ամերիկայի, պատարագեց ի Ս. Աստուածածին Վերապաշտման թանկ առիթով եւ խօսեցաւ իր տպագրիչ քաղաքներէն յիշ:

զ. — Գեր. Տ. Սիոն Նպա. Մանուկեան,

հոգեւոր Հովիւ Բրովիքսնի, պատարագեց Ս. Յակոբ, յայտնելով Արոնին հանդէպ որդիական զգացումներ, եւ հեռախօսելով ժողովուրդը միջոցաւ՝ այս դարաւոր Արոնին տուրջ:

Ս. Արոնի Սրբազան այս հիւրերը ընդունուեցան «Հրատապառնով եւ ընդունեցին իրենց տաքեմանի վայել յարգանքն ու մեծարանքը Ս. Արոնի բովանդակ Միաբանութիւնէն:

Ը. — Վայելեցին Տոյնպէս քաղաքներ կայութիւնը Արմն. Տ. Հայկազուն Քննչ. Ոս. Կերիշեանի, որ Արքեպիսկոպիոսի օգափոխութեամբ Նրուապետի եկած եր:

ԺԱՄԱՆԱԿԻՄ

ԵՒ

ՀԱՆԳՐԱՅԻՄԻՆ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆ

ՕՍԵՆ. Տ. ԷԼԻՐԵՐԻ Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԿԻ

24 Օգոստոս երեկոյեան՝ ժամը 7-ին, Նորին Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը էջմիածնէն Ս. Արոն վերադարձաւ, աւելի ճան երկու ամիսներու բացակայութենէ մը վերջ: Միաբանութիւնն ու ժողովուրդը տեղ եւ անհայրենաց ընդունելութեամբ դիմաւորեցին եպիսկոպոսական տաքեմանով պատկուած Ս. Արոնի Պատրիարքը: Մինչեւ Լիւսի օդապաշտը դիմաւորութեան զացած էին կառավարութեան ներկայացուցիչ Պր. Մանրուտեան, Հոգ. Տ. Գեորգ Վրդ., Տ. Ներսէս Վրդ., Տ. Պարգեւ Վրդ., Տ. Հայրիկ Վրդ. եւ Հոգ. Տ. Յակոբ Արք. Հայրերը ինչպէս նաեւ ժողովրդային ներկայացուցիչներ:

Դասաւանդելով պաշկապարդուած էին փոքր մոսկով գլխաւոր դուռները եւ գեթիկը գործելով ծածկուած, Յեղեղեմի մինչեւ Սահայի դուռը: Դարձի բերդին հիւսիսային-աւելեւեան ծայրը մինչեւ վանի դուռը՝ լեցուած եւ հայերու եւ օտարներու հոծ բազմութիւն մը, որ փողոցներէն զատ լեցուցած եւ նաեւ ջանիները: Ս. Պատրիարքն կանգնեց իր հոգեւորական Ժողովուրդը: Օտար պատրիարքութեանց եւ յարանուանութեանց ներկայացուցիչները որոնք Միաբանութեան հետ Կր պաշտակին Սահայի դուռը, բարեգալուստ մարդկային Ս. Պատրիարք Հօր եւ մեկնեցան: Ապա ամբողջ Միաբանութիւնը զգեսաւորուած եւ գլխաւորուած հինգ հիւր

եպիսկոպոսներով, բախօր կազմեցին Նաֆայի գուռնեն եւ որ զխորհուրդ Բոգալրասեան» օտարականով յառաջացան դէպի վանք: Թափօրի ընթացին կարգ կը պահէին Բաղանապետական ոսիկաններ, եւ Հ. Մ. Ը. Մ. Ի ու Հ. Ս. Մ. Ի արհները:

Վանքի գուռնեն սկսեալ երգուեցաւ «Հրաօտափառ»-ը, որով Սրբազանը մտաւ Մայր Տանարը, առաջնորդուեցաւ Ս. Գլխադրի մատուռը, ուր աղօթեց եւ ուխտ քաւ, մինչ կ'երգուէր «Որ եմն յուրեան» օտարականը:

ԺԱՌԱՆԳԱԿԱՆ ՈՐՅՈՒՆՆԵՐ

Յառաջիկայ օտարան ժառանգաւորաց Վարժարանի համար աւակեւեներ ընտելու պարսկանութիւնը, Պատ. Տնօրէն Ժողովով կողմէն, յանձնուեցաւ Ս. Արքուդաւազ քարգման եւ Կիւլպենկեան Մասնադարանի Տեւսուշ Հոգ. Տ. Գրիգոր Աբղ. Ոսկանեանին: Հոգեւորն Հայր Օգոստոս 13-ին մեկնեցաւ Նախ Պէյրուք, Այննար, ապա Հալպա, յարմարագոյն բեկնածունքով ի խնդիր: Իրեն

ներկայացող բազմաթիւ պատանիներէն ընտրած է 17 յարմարագոյն եւ զւեթմ ժառանգաւորուներ, պատկելով այսկերպ իր առաքելութիւնը ճշմարտութիւն արդիւնաւորութեամբ:

Խօսած է Նկեղեցւոյ բնմեքէն, վարժարաններու ուսանողութեան, հաղորդակից ընելով բոլոր Հայ Նկեղեցւոյ պէտքին, եւ խանդավառելով զանոնք անոր սպասին զաղափարով:

Սրեկ օտարներու բացակայութենէ մը վերջ Հոգ. Հայրը, վերադարձաւ Ս. Արքու:

ՀԱՆԳՐԱԿԱՆ ՈՐՅՈՒՆՆԵՐ

ԺԱՌԱՊԱՐԱՆԻ

ԵՒ

Ս. ԹԱՐԳՄ. ՎԱՐՃԱՐԱՆԻ

1945 Յունիս 25-ին սկսան բերանացի ու գաւուր ամալբերդի բնութիւնները լծառ. Վարժարանի: Քննութեանց բացումը,

Ապա «Ուրախ լընով ուղղուեցաւ փոքր տեսան, դասին մէջ, «Ուրախ եղէ ես...» աղմուսէն եւ պահպանիչէն ետք, Սրբազան Պատրիարք դարձաւ Ժողովուրդին առ խօսեցաւ եզմիածինէն եւ իր ուխտագնացութենէն:

Յետոյ դարձեալ բախօրով առաջնորդուեցաւ ի Պատրիարքարան, ուր Հուսարարապետ Հայրը յանուն Միաբանութեան եւ Ժողովուրդին բարի գալուստ մաղթեց իրեն:

Ս. Պատրիարք Հայրը իր ճշմարտապետութիւնը յայտնեց իրեն եղած ընդունելութեանը համար:

ընկալեալ սովորութեան համաձայն, կատարուեցաւ ի ներկայութեան Տնօրէն Ժողովով անդամներուն եւ ուսուցչական կազմին: Ժառ. Վարժարանի բնութիւնը տեսեց զաւարք մը ամբողջ, օտար գոհացուցիչ արդիւնքով:

Իսկ Ս. Թարգմանչաց բերանացի բնութիւնները սկսան Յուլիս 2-ին, նոյնպէս պատշաճական բացումով, եւ տեսեցին աւելի քան օտար մը: Գրաւոր բնութիւնները անկէ առաջ կատարուած էին արդէն:

Ջոյզ վարժարաններու կրթական կուրսի այս հանդեսներուն, մեզի հետ շունեցանք Նորին Ամեն. Պատրիարք Հայրը, Ս. Էջմիածին ուղեւորած ըլլալուն համար:

ԻՄԱՅԱԿԱՆ ՄՐՔԱՆՔՆԵՐ

Յուլիս 25-ին Զորեգաթի կեսօրէ վերջ ժամը 5-ին, տեղի ունեցաւ ժառ. Վարժաւանի Ամսվերջի Հանդէսը՝ նախորդ տարի-

նայն կատարուեցաւ մրցանակներու բաժանումը, Գեոր. Տ. Մամբէկ Ս. Արեւել. Գալ-ճայեանի ձեռնով՝ որ հիւրաբար Ս. Արթուր զգնուէր: Մրցազանը յետոյ ըսաւ իր վերջաբան խօսքը, համեմելով զայն ժառ. Վարժարանի իր ուսուցչական թելադրիչ յուշերով: Իր զոհուեցողութիւնը յայտնեց իմացական այն աղօթիկներին համար, որոնք ինք բախտաւորութիւն կ'ունենան տան տարիներ վերջ ներկայ ըլլալու եւ վայելելու համար: Շնորհաւորեց Վարժարանի Տեսչութիւնը եւ Ուսուցչական Մարմինը, իր խնդակցողութիւնը յայտնեց բովանդակ Միաբանութեան, օրհնեց Վարժարանի առակեցողութիւնը եւ Տնտեսական աղօթքով փակուեցաւ հանդէսը:

ՄՐՔԱՆ ԺԱՐԳՄԱՆՁԱՅ ՎԱՐՋԱՐԱՆԻ ԱՄՍՎԵՐՋԻ ՀԱՆԴԵՍՆԵՐ

Յուլիս 22-ին, երեկոյեան ժամը 5-ին, ժառ. Վարժարանի բակին մէջ, տեղի ունեցաւ Մերոց Թարգմանչաց Վարժարանի Մանկապարտեզի բաժնին Ամսվերջի Հանդէսը, կոչիկ յայտարարով, Գեոր. Տ. Գեորգ Վրդ. Զանգեանի նախադառնութեամբ, ի ներկայութեան Միաբանական կազմին եւ խումբ բազմութեան: Կատարուեցան արտասանութիւններ, օրհամախօսութիւններ, խմբական մարզանքներ, հայկական պարեր եւն.: Այս տարի Մանկապարտեզը ունէր 65 օրջամուտներ: Վարժարանի Տեսուչ Հոգ. Տ. Սերովքե Վրդ. Մանուկեանի տեղեկատուութենէն յետոյ, Մանկապարտեզի վիճակին եւ տարւածքին մը զործու-

ներու նման երկու մասերէ բաղկացած, Լուսաւորական մրցակներ, աստիճանաշարի, արտասանութիւն, երգ եւ Գրական փորձեր:

Մասնակցող բոլոր առակեցողներն ալ իւրենց խօսքին, երգին, արտասանութեան եւ ինքնագիր երթուածներուն մէջ ի յայտ բերին սպասուածէն աւելին, ընդունելով բոլորին զանազաններ:

Տեսչին ներկայած տեղեկագրին համա-

նելութեան մասին, նախապահ Հայրը փակեց հանդէսը, յորդորելով ժողովուրդը քր ժառանգ մնալ միօր իր ազգային կրթութեան եւ Մայրենի տեղեկեցիկ, փոխանակ զանոնք նետելու օտար վարժարաններու գիրկը:

Իսկ Նախապարտեզի եւ Վկայականաց բաժնի մասին հանդէսը կատարուեցաւ 2 Օգոստոս, երեկոյեան ժամը 7-ին, Կ. Մ. Ս. Ս. Բ.

Հանգիստարանին մեջ, նախագահութեամբ Գեոր. Տ. Մամբեկ Ս. Արքեպ. Գալիսայեանի, եւ ի ներկայութեան Միաբանութեան անդամներուն եւ հրաւիրեալ բազմութեան: Նշանակեալ արտասանութիւններ, խմբական երգեր, եւ պարեր: Նախակերպարանի Տեսուչը Հոգ. Տ. Սերովիկե Վրդ. Մանուկեան կարգաց շատ խնամուած Տեղեկագիր մը Վարժարանի կրթական կեանքի եւ այս տարւան մեջ ձեռք բերուած արդիւններու մասին: Շրջանաւարներուն բաշխուեցան Վկայական՝ քստմանեաց (Պատու, Յարգողութեան եւ Գարգ) եւ մեկական ժամագիրք մը Նարեկ: Իսկ դասերու մեջ յառաջագնէ եղողներուն՝ իւրաքանչիւր դասարանի եւ ամբողջ դպրոցի մեջ առաջին եւ երկրորդ հանդիսացողներուն, մրցանակ զիրենք տուեցան: — Սրբոց Թաղմանչաց Նախակերպարանը այս տարին ունեցաւ 22 երկսեռ երջանաւարներ: Համադէսը փակուեցաւ գերեզմանի կառուցութեանով Գեոր. Տ. Մամբեկ Ս. Արքեպ. Գալիսայեանի, ուղղուած երջանաւար դասարանին: Յաշտողութիւն մարտից իրենց կարեւոր մեծելու նոյն այս յաշտութեամբ տար Վարժարաններու սեմերէն եւ ապա կեանքի ասպարեզէն այն տուած ասպետութեանը մեջ՝ զորս քսաւ կը կրէր այժմ բոլոր իբրեւ զգեստ ու մամաւանդ իբր ոգի:

ԳԵՂԱՍՏԱՆԻ ՊԱՏԱՐԱՆԻՆԵՐ

Վեց ամիսներէ ի վեր, բոլոր հանդիսաւոր եւ տուական առիթներով, ժառ. վարժարանի տները, ուժեղցուած ՀՅԲԻ-ի ձայնեղ երիտասարդներով, կ'երգեն Կոմիտասի բառաձայն պատարագը, իրենց տակաւին պատանի բայց ընդունակ խմբավար՝ Գ. Գրիգոր Մանսոսեանի առաջնորդութեամբ:

Թեեւ Կոմիտասեան պատարագը քիչ մը խոր կուգայ բոլոր անոնց՝ որոնք աւելի ընտելացած են նկատեալ պատարագին եւ մեր հին եղանակներուն, սակայն պէտք է ըսել թէ Կոմիտասեան պատարագի մեջ աւելցան արուեստին զուգընթաց կայ նաեւ կրօնական զգացման քայքայ, զոր սիրտէն աւելի միտքը միայն կրնայ զգալ. վասնզի Կոմիտասը սովորական երգահան մը չէ, այլ մեր երաժշտութեան իմաստասեր:

Գ. Գրիգոր Մանսոսեան արուեստի գիտակցութեամբ յաջողած է ստիպեցնել զայն

ժառանգաւոր Մանսոսեան, եւ անոր արտայայտութեամբ ոգեւորել, ժամանակ առ ժամանակ, Ս. Յակոբեանց Տանարին կամարները:

ՅԱՍՏԱՆԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ս. Արքեպ. Գալ. Տեորեկ Ժողովը՝ վերջեւ ճորհինց տեսչական պատասխանատուներէ կոմիտայի անդամները:

Ս. Արքեպ. ժառ. Վարժարանի եւ Հնէմայրանի Տեսուչ ընտրուեցաւ Հոգ. Տ. Սերովիկե Վրդ. Մանուկեանը, փոխարինելով Գեոր. Լուսարարապետ Տ. Ներսէսեանը: — Հոգ. Տ. Սերովիկե Վրդ. Մանուկեանը Ս. Արքեպ. զարգացած միաբաններէն է, որ առիթը ունեցած է իր բարձրագոյն ուսումը արուեստակցելու նաեւ Լոնտոն, Քինկս Քոլէճի մեջ: Եւ ունի բոլոր ձեռնարկները իր նոր պատասխանին:

Հայժայի ճոգեւոր Հովիւ նշանակուեցաւ Հոգ. Տ. Հմայեակ Վրդ. Խրոյեանը, նախորդ Հովիւ Հոգ. Տ. Յակոբ Արք. Վարդանեանի տեղը:

Տպարանի տեսուչ նշանակուեցաւ Հոգեւոր Գ. Յակոբ Արք. Վարդանեանը, Հոգ. Տ. Թորգոմ Արք. Մանուկեանի տեղը:

Անդ-Յարգանքի ճոգեւոր Հովիւ նշանակուեցաւ Հոգ. Տ. Կորիւն Արք. Մանուկեանը, իբր յաջորդ Հոգ. Տ. Յարութիւն Արք. Մուսեանի:

Իսկ Ս. Քրիչի վանուց եւ Ս. Աստուածամայ տեսուչ նշանակուեցաւ Հոգ. Տ. Յարութիւն Արք. Մուսեան:

Սեպտ. 15-ին Կիպրոսէն Ս. Արքեպ. արդարաւ Ս. Յարութեան Տեսուչ Գեոր. Տ. Տեորեկ Վրդ. Պերպրեան, երկու ամսուան օգափութիւնէն մը վերջ: Գեոր. Հայր պէտք ունէր այս կազմութեան, նկատելով որ պատասխան ծանր եւ բազմապիսեանց հանգամանք: — Գր ծայնակցինք իրեն մեր տնորհակալութիւնը յայնչեալ Ամր. Տ. Խորէն Աւագ Գինջ. Գուկեանին մեր միաբանակից եղբոր նկատմամբ իր ցոյց տուած ազնիւ վերաբերմունքին համար:

ՔԱՌԱՍՆԱՄԵԱՅ ՅՈՐԲԵԼԵԱՆ

ՄԵԾԱՏԱՂԱՆԴ ԳՐԱԳԷՏ ՌԻ ՔՆՆԱԴԱՏ

Յ. ՕՇԱԿԱՆԻ

1905 — 1945

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Արեւմահայ Գրականութիւնը վերջի փառքը դարձաւ իր գործունեութեան ընթացքին, սրտառու յարասեւութեամբ մը շարունակեց ինքզինքն արդիւնաւորել, նոր ուժերուն հետ, հին արժէքներուն ալ գործակցութեամբը։ Անվերապահ կրնանք յայտարարել թէ այդ հին ուժերուն մէջ Յակոբ Օշական կը ներկայանայ բացառիկ շնորհներով եւ յարգիւններով։

Յ. Օշական բերած է արեւմահայ վէպին ծաւալի եւ որակի դեռ չգերազանցուած յաւելումներ։ Ծանր սազմապնդումով բայց անսպառ կորովով մը գործադրուած այս հիգը մեր պատմութեան, մեր վեպի բարեբարած է հարազատ ու արդար գեղեցկութիւններով։ Օշականի վիպական գործը թէւ անսաւառ՝ բաւ է զինք մեր գրականութեան տիրական դէմքը դարձնելու։ Անոր երազն էր փրկել իր ժողովուրդին մնացածը։ Հայ գիւղը, մայր փառքը յասակը կը կազմեն այդ վէպին։

Յ. Օշական արեւմահայ քաւորին բերած է նմանապէս քանկ յաւելումներ, երբ նկատի առնուի Սփիւռքի քաւորական գրականութեան մակարդակը։ Մեր անցեալէն, մեր ողբերգութենէն եւ մեր Սփիւռքէն իր գլխաւոր նիւթերը առնող քաւորագիր Օշականը այդ նիւթերու մշակումը իրագործած է մեր ներկայ մշակոյթէն վեր չափանիւթերու վրայ։ Տառնէն աւելի խաղեր արդիւն են այդ ցանկութեան։

Յ. Օշական արեւմահայ իմացական շարժումին բերած է ամենալայն իր մասնակցութիւնը, ոչ միայն պարբերաբերութեան մէջ օրումն՝ գիրքերուն, գրական հարցերուն շուրջ խոր, լայն, անպայման նոր տեսակէտներով, կէտներով, այլ եւ ի-

բազործած է մեր մէջ գրեթէ ցարդ անկարելի նկատուած անդրանիկ համադրում մը Արեւմտահայ Գրականութեան բոլոր արժանատիքները նուաճումներուն: Իր *Համապատկեր Արեւմտահայ Գրականութեան* անունը կրող շատ ընդարձակ աշխատասիրութեամբ, որմէ լոյս տեսած առաջին հատորը հանրութեան սեպհականութիւնն է արդէն, Յակոբ Օճական կը հանդիսանայ ոչ միայն առաջնակարգ պատմիչ մը՝ հայ գրականութեան, այլ եւ հայ հոգին յուզող ճազնապներուն կախարդական տարադարձիչը:

Յ. Օճական ստեղծած է սպաւորապաշտ գրականութիւն մը, ուր միտքը ինչպէս սիրքը, ներկան ինչպէս անցեալը, մեր մեակոյթը եւ հին ու նոր արեւմտեան եւ արեւելեան մեծ մեակոյթներու ամենէն գոյսը ապրումները իրարու կը միանան: Իր վերլուծումները հիմնելն ու նորերէն, իր հէփաքները, իր սպաւորութիւնները կը պարզեն ոչ միայն իմացական շատ ընդարձակ հետաքրքրութիւններ, այլ եւ կը վերածուին ամենէն ճառ ապրումներու: Նարեկացի մը, Սայեաթ - Նովա մը, Բերթուած մը վարուժանէն կամ Պէթիկթաշեանէն՝ ամուր համար կեանքի լայն պահեր են: Սոնոֆ որ տեսած են՝ զինքը ուրիշները բացատրելու աշխատանքին մէջ, չեն կրնար մոռնալ այն խոր, քաղցր, ընդհարեող ապրումի պահերը, որոնք մեր մեծ արժէքները վերանորոգ կը մատուցանեն բազմութիւններու վայելումին:

Յ. Օճական իր այս աշխատանքները կատարած է նորագոյի, ստեղծողի իր ուժերէն անդին ձգողի սիրական մտահոգութեամբ: Իրմէ փորձուած բոլոր սեռերը՝ իրմով *աւելցած են*, ըսել կ'ուզենք ստացած են նոր կերպարանք: Յ. Օճական դարձեալ այդ աշխատանքներուն համար գործածած է մեր լեզուն կորովով մը, գեղեցկութեամբ մը, որոնք առանձին յաջողութեան են:

Քանակի, ինչպէս որակի մէջ, այնքան ուշագրաւ այս արդիւնքը, Ս. Յակոբեանց Միաբանութիւնը արժան կը դասէ հանրային լայն գնահատման, նախաձեռնելով Յ. Օճականի քառասունամեայ գործունէութեան յօրելանքը, վստահ թէ հայ հասարակութիւնը պիտի ընդառաջէ մեր փափաքը, բերելով մեր գրականութեան մեծ մեակին իրեն արժանի գնահատմանը:

Այս նպատակով Յոբելյանական Կեդրոնական Ցանձնաժողով մը կազմուեցաւ Ս. Աթոռիւր մէջ, նախագահութեամբ Ա.մեն. Ս. Պատրիարք Զօր եւ հոգեւորական եւ աշխարհական անդամներէ, ընելու համար հետեւեալ կարգադրութիւնները:

Ա. — 1945 եւ 1946ը յայտարարել Յոբելիական Տարի, որու ընթացքին Սփիւռքի բոլոր կարեւոր կեդրոններու մէջ պիտի կազմուին այս հանդէսները գործադրութեան դնելու համար տեղական ուժերէ հանգամանաւոր մարմիններ:

Բ. — Մեր զբաղանդութեան արժանաւոր այս մակիին համար սարժուած հանդէսները ընդունակ ընել գոյացնելու հիմնադրամ մը, որով կարելի ըլլայ Մամուլին յանձնել հրակայական իր ձեռնարկը, Արեւմտահայ Գրականութիւնը համապատկերող: Այս ընդարձակ աշխատանքին դուրս Օսկան ունի լոյսին սպասող բազմաթիւ ծանր աշխատութիւններ, — վէպ, քառերոն, ռաբաթապատէս էջեր եւ մեր հին մատենագրութեան շուրջ ուսումնասիրութիւններ:

Յոբելիական կեդրոնական Յանձնաժողովը այս զեկոյցով կը բանայ Օսկանի Յոբելիական Տարին, եւ կը խնդրէ որ Հայ Մամուլը, որուն մատենանդն աշխատաւորը եղաւ ան, բանայ իր էջերը, հրատարակելու մերկայ Յայտարարութիւնը ամբողջութեամբ:

Կ Ա Ջ Մ

ՅՈՐԴԵԼԻՆԱԿԱՆ ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ

1. ԱՄԵՆ. Տ. ԿԻՐԵՂ Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՀԱՅՐ	ՆԱԽԱԳԱՀ
2. ՀՈԳ. Տ. ԵՂԻՇԷ ՎՐԴ. ՏԵՐՏԷՐԵԱՆ	
Լուսարարական Ս. Արաույ	ԱՏԵՆԱԴՊԻՐ
3. ՀՈԳ. Տ. ՍԵՐՈՎԲԷ ՎՐԴ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ	
Տեսուչ ժառ. եւ Ս. Թարգմ. Վարժարաններու	ԽՈՐՀՐԴԱԿԱՆ
4. ՄԵՄ. ՏԻԱՐ ՏՕԺԹ. Վ. ԳԱԼՊԻԱՆ	ԱՏԵՆԱՊԵՏ
5. ՄԵՄ. ՏԻԱՐ ԼԵՒՈՆ ԳԷՈՐԳԵԱՆ	ԳԱՆՁԱՊԱՀ
6. ՄԵՄ. ՏԻԱՐ ՏՕԺԹ. Ս. ՊՈՏՈՍԵԱՆ	ԽՈՐՀՐԴԱԿԱՆ
7. ՄԵՄ. ՏԻԱՐ Կ. ՄԻՀՐԱՆԵԱՆ	»

Մ Ա Ն Օ Թ Ո Ւ Թ Ի Ն

Ա. — Հնուագիտ, ուղեւոր, շնորհատական գիր կ'ուղղուին Կեդրոնական Յանձնախորհրդի Դիւանին, Սէնթի հասցեով:

Բ. — Դրամական առաքումները կը կատարուին Կեդրոնական Յանձնախորհրդի հասցեին:

COMITÉ CENTRAL DE JUBILÉ OSHAGAN

PATRIARCAT ARMÉNIEN

JÉRUSALEM-PALESTINE

Հ Ո Յ Ս Ց Ե Ս Ա Ն Ե Ն

Ս. ԱԹՈՌՈՅՍ ՏՊԱՐԱՆԷՆ

ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՐՔԵՊՍ. ՅՈՎԼՍԷՓԵԱՆԻ

ԽԱՂԲԱԿԵԱՆՔԻ ԿԱՄ ՊՌՈՇԵԱՆՔ

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Մ Ա Ս Ն Ե Ր Կ Ր Ո Ր Դ

ՀՈԳԵՒՈՐ ԿԵԴՐՈՆՆԵՐ

ԵՒ

ԳԼԱԶՈՐԻ ԲԱՐՁՐ ԴՊՐՈՅԸ

ՊՌՈՇԵԱՆՑ ԻՇԽԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

(ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ)

Էջ 292, զոյգ սիւնակ: Գիցն է պաղեսիցեան 60 դահեկան, ամերիկեան 3 տար, երեք հասորջ միասին 2 պաղեսիցեան ոսկի կամ 10 տար:

Յ. ՕՇԱԿԱՆԻ

Հ Ա Մ Ա Պ Ա Տ Կ Ե Ր

ԱՐԵՒՄՏԱՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՏՈՐ

ՋԱՐԹՕՆՔԻ ՍԵՐՈՒՆՔ

Ա — Բ ԳԻՐՔ

Հ Ո Յ Ս Տ Ե Ս Ա Մ Ե Ն

Յ. ՕՇԱԿԱՆԻ

ՍՓԻԻՌՔԸ

ԵՒ

ԻՐԱՒ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆԸ

(Վ. ԹԷՔԷՍԱՆԻ ԱՌԻԹՈՎ)

Էջ 111

Գին 30 Պաղես. Դան.

ՌՈՒԲԷՆ ՍԵՒԱԿԻ

ԿԱՐՄԻՐ ԳԻՐՔԸ - ՍԻՐՈՅ ԳԻՐՔԸ

ՆԻ

ՑՐԻԻ ՔԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐ

Էջ ԺԶ + 160

Գին 15 Պաղես. Դան.

ԱՆԵԼԻ

(Կ. Յ. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ)

ՄՈՒԹ ՑԱԻԵՐ

(ՔԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐ)

Էջ ԺԵ + 103

Գին 20 Պաղես. Դան.

**Ժառանգաւորաց Վարժարանի Թան՝ Փայլակ Անթաղեան
1945 Տարւոյ ՄԻՈՆ կը նուիրէ՝ Անդրանիկ Ուրճաղեանին (Քեպուսիէ)**
